

Περιφερειακή Οικονομική Θεωρία και Πολιτική

Χρίστος Απ. Λαδιάς

ΤΕΥΧΟΣ Α΄
(Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)

**ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΛΕΒΑΔΕΙΑ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η Περιφερειακή Οικονομική και η Περιφερειακή Επιστήμη

Η οικονομική επιστήμη και ο χώρος

Τα γνωστικά πεδία και οι εφαρμογές

Ο εφαρμοσμένος κλάδος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Περιφερειακή Πολιτική και η Περιφερειακή Επιστήμη

Η περιφερειακή πολιτική και τα άλλα γνωστικά πεδία

Η καθιέρωση της Περιφερειακής Επιστήμης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο Περιφερειακός Σχεδιασμός

Οι έννοιες και ορισμοί

Ο αναπτυξιακός ή οικονομικός σχεδιασμός

Ο χωροταξικός σχεδιασμός

Ο οικονομικός προγραμματισμός

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη

Οι έννοιες και οι ορισμοί

Η ιστορική εξέλιξη – οι δύο Σχολές

Ο ρόλος της Οικονομικής Επιστήμης

Η αειφορική και η βιώσιμη

Οι δείκτες της Βιώσιμης ανάπτυξης

Οι άλλες κριτικές και απόψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΤΟ: Η αστική ανάπτυξη και η περιφερειακή ανάπτυξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι ανισότητες στην αστική και περιφερειακή ανάπτυξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Οι πολιτικές που μειώνουν τις περιφερειακές ανισότητες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ: Η οργάνωση του χώρου κατά την άσκηση της περιφερειακής πολιτικής

Οι κατηγορίες των χωρικών ενοτήτων
 Οι Διοικητικές και Αυτοδιοικητικές Περιφέρειες
 Οι Οικονομικές Περιφέρειες
 Οι Διεθνικές Περιφέρειες, Μακροπεριφέρειες
 Οι Μητροπολιτικές Περιφέρειες , Ευφυείς Περιφέρειες
 Οι Περιφέρειες που είναι αναπτυξιακά καθυστερημένες
 Οι Περιφέρειες υπό ανασυγκρότηση
 Μαθησιακές Περιφέρειες, Περιφέρειες Αριστείας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Τα κυριότερα όργανα άσκησης Περιφερειακής Πολιτικής

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση
 Η Επιτροπή των Περιφερειών
 Η Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής
 Στην Ελλάδα

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Τα ολοκληρωμένα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης

Α' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
 Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
 Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
 ΤΑ Μ.Ο.Π. - ΤΑ Π.Ε.Π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Τα πραγματοποιηθέντα και τα εν εξελίξει Προγράμματα και Δράσεις

ΕΣΠΑ 2007-2013
 Η Πέμπτη προγραμματική περίοδος
 Το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
 Τα Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
 Το Πρόγραμμα «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ » για την άσκηση Περιφερειακής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Σπουδαία μελλοντικά προγράμματα και δράσεις Η πολιτική της αναθεώρησης των υφισταμένων

Του Γ.Π.Σ.

Των Ειδικών Πλαισίων των Πλαισίων

Των Χωροταξικών Πλαισίων των Περιφερειών

Το Δασικό Κτηματολόγιο

Οι Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας/Αττικής 2021

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η Μεταμνημονιακή Εποχή και ο εφαρμοστικός Νόμος

Η Νέα Πολιτική για την έξοδο από την ύφεση

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η θεωρητική βάση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οι κυριότερες Δράσεις

Η βασική πολιτική

Ο σχεδιασμός της νέας ευρωπαϊκής πολιτικής για την περιφερειακή ανάπτυξη

Η σημασία των προτάσεων της CRPM στο Ελσίνκι το 2001 για την περιφερειακή πολιτική

Η πολιτική της συνοχής για την Ελλάδα

Οι κατευθύνσεις της « Ευρώπης 2020 »

Το νέο ευρωπαϊκό ταμείο για τις υποδομές μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών

Το εγχείρημα « ΕΥΡΩΠΗ 2030»

Προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Συντονισμός των Εθνικών Πολιτικών και της Ευρωπαϊκής Πολιτικής

Συντονισμός των εθνικών περιφερειακών πολιτικών

Διασυνοριακή εδαφική συνεργασία

Συντονισμός των ευρωπαϊκών πολιτικών

***ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ
ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η Ευρώπη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οι Ήπειροι

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α΄ ΤΕΥΧΟΥΣ

Το Μέρος πρώτο του Α΄ τεύχους ασχολείται με την αναλυτική αποσαφήνιση της έννοιας της Περιφερειακής Οικονομικής, παραθέτοντας τους επιφανείς θεωρητικούς της και τις βάσεις των θεωριών που αυτοί ανέπτυξαν και θεμελίωσαν. Οι περιφερειακές ανισότητες αποτελούν σημαντική αιτία της εξέλιξης του ρόλου της περιφερειακής οικονομικής και του εφαρμοσμένου κλάδου αυτής, της περιφερειακής οικονομικής πολιτικής, που αναλύεται στη συνέχεια του 1^{ου} κεφαλαίου.

Μέσα στις νέες εξελίξεις οι θεωρίες και οι στρατηγικές της περιφερειακής ανάπτυξης αποκτούν βαρυσήμαντο ρόλο. Οι παρούσες σημειώσεις στοχεύουν να συμβάλλουν στη συστηματική και ολοκληρωμένη ανάλυση του περιεχομένου της περιφερειακής ανάπτυξης.

Στο 3 επόμενο κεφάλαιο, ορίζεται η έννοια της Περιφερειακής Επιστήμης και προσδιορίζεται η αναγκαιότητα της Περιφερειακής Πολιτικής, όπως επίσης αναπτύσσονται οι έννοιες του Περιφερειακού Αναπτυξιακού Σχεδιασμού και του Χωροταξικού Αναπτυξιακού Σχεδιασμού.

Τέλος, σκιαγραφείται ένας νέος όρος της ανάπτυξης, η Βιώσιμη Ανάπτυξη. Γίνεται αναφορά στην ιστορική εξέλιξη της έννοιας, στις απόψεις δύο σχολών, της Κλασικής και της Μαρξιστικής, περί της αειφόρου ανάπτυξης, αλλά γίνεται πάλι αναφορά στις κριτικές και τις απόψεις για την αειφορική ανάπτυξη.

X. Α. ΛΑΔΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Περιφερειακή Οικονομική και Περιφερειακή Επιστήμη

Η Περιφερειακή Οικονομική

Η Περιφερειακή Οικονομική δίδει τη δυνατότητα της κατανόησης για το πώς εξελίσσεται γεωγραφικά η Οικονομία δίδοντας έμφαση κυρίως στην περιφερειακή ανάπτυξη, στην επιλογή του τύπου εγκατάστασης της βιομηχανίας, στο φαινόμενο της αστικοποίησης, στα ζητήματα των χρήσεων γης κ.ά. Στις αρχές του περασμένου αιώνα η οικονομική σκέψη, στη Γερμανία κυρίως, αναζήτησε τη σημασία του χώρου για τις εξελίξεις των οικονομικών δραστηριοτήτων και στις μέρες μας μαζί με την Οικονομική Γεωγραφία, κυρίως με το σύγχρονο αλλά και σύνθετο τομέα της Περιφερειακής Επιστήμης αναλύουν το ρόλο των χωρικών σχέσεων επί των οικονομικών ή άλλων ζητημάτων. Εάν θελήσουμε να παρατηρήσουμε το οικονομικό σύστημα σύμφωνα με τα αξιώματα της οικονομικής εξελεγκτικής θεωρίας, δηλαδή να θεωρήσουμε αυτό ως οντότητα ή «μεγάλο ζωντανό οργανισμό», που μέσα στο χρόνο θα αλλάζει τα σημεία ισορροπίας του, θα παραδεχθούμε ότι εντός της δυναμικής αυτής οντότητας, μεταξύ των ζωντανών μερών του, υπάρχουν τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που επενεργούν κάθε φορά που βρίσκονται μπροστά στο διαμορφούμενο πλαίσιο των μεταβολών, οι οποίες είναι κυρίως οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτικές, πολιτισμικές κ. λ. π. και τα οποία είναι υποσύνολα του προαναφερθέντος συστήματος. Εάν πάλι παρατηρήσουμε τις χωρικές αρμοδιότητες των υποσυνόλων που προαναφέραμε, είναι χρήσιμο να αναλύσουμε τις αιτίες και τα αποτελέσματα αυτών για να διακρίνουμε τους αποφασιστικούς λόγους των μεταβολών των αλλά και τις διαφορές ενδεχομένως, όταν πρόκειται για πληθυσμό υποσυνόλων διαφορετικών λόγω των υπάρξεών των σε διαφορετικούς χώρους ή χωρικές διαστάσεις. Έτσι, δύναται να υπεισέλθει το στοιχείο του χώρου στην οικονομική, η οποία με τη σειρά της θα καθιερώσει ένα εξελιγμένο σύστημα αναλυτικών διαδικασιών, που θα δίδει έμφαση στα χωρικά στοιχεία προκειμένου να δώσει τις απαντήσεις π.χ. για τις επιλεγμένες χωρικές πρωτοβουλίες, για τον τύπο

εγκατάστασης των επιχειρήσεων, για τις παρατηρούμενες ανισότητες εισοδημάτων και απασχόλησης μεταξύ των διαφόρων περιοχών, για τις περιοχές που ελκύουν τις παραγωγικές δραστηριότητες κ.ά. Ειδικότερα, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ότι η Περιφερειακή Οικονομική εισχωρεί και στα πεδία των αναζητήσεων της Οικονομικής Εξελεγκτικής Θεωρίας, διότι αναφέρεται σε ποικίλες οικονομικές οντότητες τις οποίες θεωρεί και αυτή «ζωντανούς οργανισμούς», όπως και η ανωτέρω σχολή οικονομικής σκέψης. Παραδείγματος χάριν, η περιφερειακή οικονομική εξετάζει τις επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά, τους ιδιωτικούς ή δημόσιους οργανισμούς σε όλες τις χωρικές διαστάσεις των, που είναι συνεχώς μεταβαλλόμενες ή αλληλοεξαρτώμενες από άλλες που διασπείρονται γύρωθε αυτής ή έχουν ομοιότητες ή διαφορές. Οι χωρικές διαστάσεις, μη μονοδιάστατες κυρίως, διακρίνονται σε διαφορετικές περιφερειακές ενότητες ή σε μητροπολιτικές περιφέρειες, όταν παρατηρούμε σε μακρογεωγραφικό επίπεδο τις οικονομικές δραστηριότητές των, ενώ οι μικρογεωγραφικές παρόμοιες παρατηρήσεις αναφέρονται κυρίως σε περιοχές αστικού κυρίως χαρακτήρα. Η εισχώρηση συντελείται πάλι βάσει των αξιωμάτων των διάφορων θεωριών ή υποδειγμάτων, που πραγματοποιούν τις μελέτες και τις ενδελεχείς αναλύσεις των επί των χωρικών υποσυνόλων του οικονομικού συστήματος, όπως είναι π.χ. η θεωρία της επιλογής του τόπου εγκατάστασης, που αναλύει τους λόγους των εναλλακτικών επιλογών της βιομηχανίας για την επιλογή του χώρου όπου θα λειτουργήσει. Επιπλέον, η περιφερειακή ανάλυση μελετά τις σχέσεις των αλληλοεπιδρώμενων παραγωγικών και οικονομικών δραστηριοτήτων εντός των χωρικών οντοτήτων ή σε συμπλέγματα αυτών, ενώ όταν η περιφερειακή οικονομική μελετά τις οικονομικές σχέσεις αυτών των οντοτήτων, τότε οικοδομεί το μέρος του γνωστικού της αντικειμένου που καλείται «θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου» κλπ.

Η περιφερειακή οικονομική, αν και είναι νέος κλάδος, έδωσε με την πρωτοπορία των θεμελιωτών της επιστημονικά πλαίσια, τα οποία εξελίσσονται διαρκώς προκειμένου να ερμηνεύονται τα οικονομικά γεγονότα στις διάφορες διαστάσεις του χώρου είτε είναι μακροπεριφέρειες είτε χωρικές ενότητες μικρού ενδιαφέροντος. Τα οικονομικά γεγονότα επιφέρουν αποτελέσματα, τα οποία με τη σειρά τους θα συσσωρεύουν κάθε φορά προβλήματα χωρικού ενδιαφέροντος που θα χρειάζονται την επίλυσή των. Οι κατά καιρούς αναπτύξεις των θεωριών των διαφόρων διανοητών της Περιφερειακής Οικονομικής με επικεφαλής τον Walter

Isard, ή ακόμη και οι προσπάθειες αυτών για την κατασκευή ποσοτικών ή ποιοτικών υποδειγμάτων για τις μετρήσεις των οικονομικών μεγεθών και των αποτελεσμάτων αυτών οικοδόμησαν τον κλάδο της, τις κυριότερες θεωρίες του οποίου παραθέτουμε στη συνέχεια.

Οι θεωρίες της Περιφερειακής Οικονομικής και οι Θεωρητικοί

*Η αμφισβήτηση: πολιτική οικονομία του χώρου και καθεστώτα
συσσώρευσης (1970-1984)*

Η ανάπτυξη της υπανάπτυξης
*Άνιση ανταλλαγή και μεταφορά αξίας. Πόλωση κέντρου-Περιφέρειας σε
παγκόσμιο επίπεδο*

A. Emmanuel (1972)

Ο Αργύρης Εμμανουήλ (1911-2001), Έλληνας οικονομολόγος από την Πάτρα, έγινε γνωστός στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 για τη θεωρία του περί «άνισης ανταλλαγής». Η θεωρία του ήταν μια προσπάθεια να ερμηνεύσει την πτωτική τάση στους όρους των εμπορικών συναλλαγών για τις υπανάπτυκτες χώρες, ενώ επέκρινε ως χλιαρές τις διαφορετικές προσεγγίσεις των Raúl Prebisch, Hans Singer, και Arthur Lewis, οι οποίες αποσκοπούσαν στο να ερμηνεύσουν το ίδιο φαινόμενο. Υποστήριζε, σε αντίθεση με την τότε διαδεδομένη θεωρία των Heckscher-Ohlin-Samuelson, ότι τα πολιτικά και ιστορικά καθορισμένα επίπεδα των μισθών ήταν αυτό που καθόριζε τις σχετικές τιμές, και όχι το αντίστροφο. Σε αντίθεση δε με τις παραδοχές περί συγκριτικών δαπανών του Ricardo, ο Εμμανουήλ υποστήριζε ότι το κεφάλαιο ήταν κινητικό σε διεθνές επίπεδο και το ποσοστό του κέρδους εξισωνόταν αναλόγως. Αυτό που έκανε τη θεωρία καυτό θέμα στους μαρξιστικούς κύκλους και στους κύκλους των θεωρητικών της εξάρτησης (γνωστούς ως *dependentistas*) ήταν οι επιπτώσεις της θεωρίας στη διεθνή αλληλεγγύη των εργατών. Ο Εμμανουήλ δεν άργησε να επισημάνει ότι η θεωρία του ταίριαζε άριστα με την παρατηρούμενη απουσία μιας τέτοιας αλληλεγγύης, ιδίως μεταξύ χωρών με

υψηλούς μισθούς και χωρών με χαμηλούς μισθούς και, στην πραγματικότητα, υποδείκνυε τα εθνικώς περιχαρακωμένα κινήματα των εργατών ως την κύρια αιτία της άνισης ανταλλαγής. Αντίθετα, όλες οι επόμενες εκδοχές της θεωρίας, όπως εκείνες των Samir Amin, Oscar Braun, Jan Andersson Otto, Paul Antoine Delarue και σχεδόν κάθε επικριτή της από τον Charles Bettelheim και ύστερα, προτίμησαν να θεωρήσουν την αύξηση της παραγωγικότητας ως αιτία (και ως εκ τούτου αιτιολόγηση) των υψηλότερων μισθών, και τα «μονοπώλια» ως αιτία της άνισης ανταλλαγής.

Η θεωρία του Εμμανουήλ περί άνισης ανταλλαγής αποτελούσε μέρος μιας πιο λεπτομερούς ερμηνείας της μεταπολεμικής καπιταλιστικής οικονομίας. Κατά την άποψη του Εμμανουήλ, επειδή η αγοραπωλησία έπρεπε να πραγματοποιείται χωρίς τα έσοδα που προκύπτουν από την ίδια την πώληση, σημειωνόταν διαρκώς ένα πλεόνασμα (της αξίας) των εμπορευμάτων έναντι (της αγοραστικής δύναμης) του εισοδήματος κατά τη συνήθη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς. Αυτό ανάγκαζε την οικονομία να λειτουργεί σε βαθμό κατώτερο από το πλήρες δυναμικό της και την καθιστούσε επιρρεπή σε κρίσεις, όπως αυτή που είχε βιώσει ο ίδιος κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης. Αντίθετα, η έκρηξη των «τριάντα ένδοξων» μεταπολεμικών ετών έδειξε ότι αυτή η κανονική λειτουργία είχε κατά κάποιο τρόπον αποφευχθεί και ο Εμμανουήλ πρόσφερε πλέον μια θεσμοθετημένη αύξηση των μισθών, καθώς και μια πολιτική μόνιμου πληθωρισμού, ως κύριου ερεθίσματος που καθοδηγούσε την έκρηξη στις επενδύσεις. Δεδομένου ότι ούτε οι μισθοί ούτε τα επίπεδα κατανάλωσης των εύπορων χωρών θα μπορούσαν να εξισωθούν διεθνώς, αφού μια προς τα πάνω εξίσωση θα ήταν αδύνατη για οικολογικούς λόγους και επειδή οι εύπορες χώρες θα ξόδευαν όλα τους τα κέρδη, ενώ μια προς τα κάτω εξίσωση θα ήταν εξίσου αδύνατη για πολιτικούς λόγους εντός των ιδίων των εύπορων χωρών, η άνιση ανταλλαγή ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια, υπό την έννοια ότι έσωζε την καπιταλιστική οικονομία από τον ίδιο της τον εαυτό.

A. G. Frank (1967, 1972)

Ο πολυγραφότατος Γερμανός οικονομολόγος Andre Gunder Frank (1929-2005) θεωρούσε ότι η παγκόσμια κοινωνία έχει αναπτύξει μια πολωτική δυναμική τύπου κέντρο-περιφέρεια, με την οποία οι υπανάπτυκτες χώρες έχουν καταδικαστεί στο ρόλο του απλού προμηθευτή πρώτων υλών.

Η διαμόρφωση των επαναστατικών ιδεών του έγινε σταδιακά και μάλιστα μετά την μετανάστευσή του σε χώρες της Λατινικής Αμερικής. Εκείνη την περίοδο η προβληματική ανάπτυξη (ή και η έλλειψή της) αποδιδόταν σε εσωτερικά αίτια των χωρών, όπως έλλειψη κεφαλαίου, φεουδαρχικοί και παραδοσιακοί θεσμοί που έβαζαν εμπόδια στην αποταμίευση και τις επενδύσεις, και συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας στα χέρια κάποιων αγροτικών ολιγαρχιών. Αυτές τις ιδέες άρχισε να απορρίπτει σταδιακά, ώσπου στο πιο σημαντικό ίσως έργο του, το *Capitalism and Underdevelopment in Latin America* (1967), ήδη από την εισαγωγή ξεκαθάριζε ότι ο καπιταλισμός (παγκόσμιος ή εθνικός) γεννούσε την υπανάπτυξη στο παρελθόν, και συνέχιζε να τη γεννά και στο παρόν. Στο έργο αυτό συναντάμε επίσης μια διατύπωση που έμελλε να ορίσει τη θεωρία της εξάρτησης (dependency theory): την ανάπτυξη της υπανάπτυξης.

Γενικότερα, ο Frank θεωρούσε ότι η οικονομική ισχύς ενός έθνους, που σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από ιστορικές συγκυρίες (ιδίως τη γεωγραφία), υπαγορεύει την παγκόσμια ισχύ του. Μία επίσης γνωστή θέση του ήταν ότι οι αναπτυξιακές λύσεις που προσανατολίζονται αυστηρά στις εξαγωγές δημιουργούν επιζήμιες ανισορροπίες στις φτωχές χώρες. Η συνεισφορά του Frank στη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων (World Systems Theory) υπήρξε σημαντική, αν και θεωρούσε ότι ο όρος 'παγκόσμια συστήματα' δεν είχε κάποιο νόημα: αν όντως υπήρχαν πολλά συστήματα, τότε προφανώς δεν άξιζαν να ονομάζονται παγκόσμια. Για τον Frank υπάρχει μόνο ένα παγκόσμιο σύστημα εδώ και πέντε χιλιάδες χρόνια, στο οποίο τομείς, περιφέρειες και λαοί προσωρινά και κυκλικά παίρνουν ηγεμονικές θέσεις στην κοινωνική και τεχνολογική ανάπτυξη μέχρι να παραχωρήσουν τη θέση τους στον επόμενο. Ο Frank, επομένως, απορρίπτει τόσο τον Ευρωκεντρισμό όσο και οποιονδήποτε άλλον «κεντρισμό», υιοθετώντας μια ανθρωποκεντρική οπτική. Μια ακόμα συνέπεια αυτής της θέσης του Frank, είναι ότι θεωρεί ότι όροι όπως Καπιταλισμός, Φεουδαρχία, Σοσιαλισμός περισσότερο συσκοτίζουν τη συνέχεια αυτού του παγκόσμιου συστήματος, παρά την αποσαφηνίζουν, κι επομένως θα έπρεπε να μένουν έξω από την επιστημονική διερεύνηση του θέματος.

Παραγωγή του χώρου

Ο χώρος ως κοινωνικό προϊόν και πεδίο ταξικής αντιπαράθεσης και κοινωνικών συγκρούσεων

H. Lefebvre (1970, 1974)

Ο Γάλλος κοινωνιολόγος, φιλόσοφος και συγγραφέας Henri Lefebvre (1901-1991) αφιέρωσε μεγάλο μέρος των φιλοσοφικών του κειμένων στην (κοινωνική) παραγωγή του χώρου. Οι δε εργασίες του για τη πόλη αποτελούν σύνθεση επαναστατικού ρομαντισμού και συγκεκριμένης αναλύσεως.

Στο έργο του *La révolution urbaine* (1970) ασχολείται μεταξύ άλλων με το βαθύ μετασχηματισμό της «πόλης» σε «αστεακό κέντρο», που κορύφωσή του είναι η πανταχού παρουσία του («ο πλήρης εξαστισμός της κοινωνίας»). Πιο συγκεκριμένα, ο Lefebvre διαπιστώνει την αυξανόμενη σημασία του εξαστισμού (urbanization) για τον παγκόσμιο καπιταλισμό μεταπολεμικά, ενώ παράλληλα αναλύει τις ιστορικές σχέσεις μεταξύ μορφών χώρου (spatial forms) και ανθρώπινων κοινωνικών δομών. Με αυτόν τον τρόπο, ο Lefebvre στην ουσία προέβλεψε την παγκόσμια εξάπλωση της βιομηχανικής τεχνολογίας, καθώς και τη σχέση της με την επέκταση του «αστεακού κέντρου» (urban) πέρα από τα όρια της παραδοσιακής πόλης.

Στο έργο του *La Production de l'espace* (1974) διακρίνει διαφορετικούς τρόπους παραγωγής του χώρου, από το φυσικό χώρο ('απόλυτος χώρος') σε πιο σύνθετες έννοιες των οποίων η σημασία παράγεται κοινωνικά (π.χ. ο κοινωνικός χώρος). Ο Lefebvre θεωρεί ότι ο χώρος δεν είναι ένα προϋπάρχον, ουδέτερο δεδομένο, αλλά μια εν εξελίξει παραγωγή χωρικών σχέσεων. Είναι ένα κοινωνικό προϊόν ή μια σύνθετη κοινωνική κατασκευή, που επηρεάζει τις χωρικές (spatial) πρακτικές και αντιλήψεις, και μάλιστα εστιάζοντας στον αντιφατικό και πολιτικό χαρακτήρα των διαδικασιών παραγωγής χώρου.

Και στα δύο παραπάνω έργα, ο Lefebvre παρουσιάζει μια πιο διαλεκτική όψη της σχέσης μεταξύ χώρου, οικονομικής βάσης και ανθρώπινης ιστορίας, και μάλιστα έχει υποστηριχθεί ότι ο Γάλλος συγγραφέας ήταν ο πρώτος που έβαλε το χώρο στο ίδιο επίπεδο με την ιστορία στη μαρξιστική διαλεκτική.

Συγκεκριμένα, ως Μαρξιστής θεωρητικός, ο Lefebvre υποστήριζε ότι η κοινωνική παραγωγή του αστικού χώρου είναι θεμελιώδους σημασίας για την κοινωνική αναπαραγωγή και άρα για την αναπαραγωγή του ίδιου του καπιταλισμού. Αλλά κάθε κοινωνία (και άρα κάθε τρόπος παραγωγής) παράγει το χώρο της, και επομένως κάθε «κοινωνική οντότητα» που θέλει να θεωρείται αληθής, αλλά δεν παράγει το χώρο της, θα ήταν μια παράδοξη αφαιρετική περίπτωση που δεν μπόρεσε να δραπετεύσει από τη σφαίρα της ιδεολογίας. Ο κοινωνικός χώρος, σύμφωνα με τον Lefebvre, αποτελεί κοινωνικό προϊόν και ως εκ τούτου η παραγωγή του ελέγχεται από μια ηγετική τάξη ως εργαλείο αναπαραγωγής της κυριαρχίας της.

D. Harvey (1973, 1982)

Ο γεωγράφος David Harvey, ειδικά με τα έργα του *Social Justice and the City* (1973) και *The Limits to Capital* (1982), αναδείχθηκε σε έναν από τους πλέον οξυδερκείς αναλυτές του καπιταλισμού, καθώς και της κοινωνικής αλλαγής υπό καπιταλιστικές συνθήκες. Εκεί ο Harvey υποστήριζε ότι το Κεφάλαιο στη διαρκή του αναζήτηση για συσσώρευση και κέρδη χρησιμοποιεί τις γεωγραφικές διαφορές της αγοράς εργασίας (π.χ. ψάχνει για πηγές εργατικού δυναμικού που δεν καλύπτονται από εργατικά σωματεία) και εγκαθιδρύει νέες αγορές σε μέρη όπου μέχρι τότε έμεναν ανεπηρέαστα από τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Στην ουσία, ο Harvey υποστήριζε ότι υπάρχει κάποια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στη γεωγραφία του καπιταλισμού και την κοινωνική του οργάνωση. Έτσι, περιέγραψε πώς ο καπιταλισμός χρησιμοποιεί το χώρο ή τη γεωγραφία, για να επιλύσει το πρόβλημα της συσσώρευσης. Με αυτόν τον τρόπο, ενώπιον μια κρίσης στη συσσώρευση το κεφάλαιο εγκαινιάζει νέους τρόπους οργάνωσης της παραγωγής, αποψιλώνοντας τα σωματεία από τη δύναμή τους και προωθώντας πιο ευέλικτους τρόπους εργασίας που περιλαμβάνουν π.χ. τη μεταφορά της επιχείρησης σε τόπους με πιο φθηνή εργασία, καθώς και την αυξημένη «παγκοσμιοποίηση» της παραγωγής. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τον Harvey, αυτές οι λύσεις στο πρόβλημα της συσσώρευσης δεν μπορούν να συνεχίζονται εσαεί. Υπάρχουν υλικά —και ίσως και πολιτισμικά— όρια στο κεφάλαιο, που πρέπει να οδηγήσουν τις κοινωνίες προς μια οικονομία 'απαλλαγμένη από την ανάπτυξη' ('growth-free' economy).

Χώροι συλλογικής κατανάλωσης

Ο χώρος, ιδιαίτερα η πόλη, ως πλαίσιο αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης

M. Castells (1977, 1983)

Ο Ισπανός κοινωνιολόγος Manuel Castells (γενν. 1942), ήδη από τη δεκαετία του 1970 στα πλαίσια της μαρξιστικής αστεακής κοινωνιολογίας, είχε δώσει έμφαση στο ρόλο που παίζει η κοινωνική κινητικότητα στο μετασχηματισμό της πόλης. Ο ορισμός που είχε δώσει ο Castells στην αστεακή κοινωνική κινητικότητα ως η κινητικότητα εκείνη που συνδυάζει τους αγώνες για τη συλλογική κατανάλωση με τους αντίστοιχους για τον πολιτικό αυτοκαθορισμό και την κουλτούρα της κοινότητας, φέρει τον απόηχο της δυναμικής των κινημάτων των δεκαετιών 1960 και 1970 τόσο σε ανεπτυγμένες όσο και σε μη ανεπτυγμένες χώρες.

Για τον Castells, ο καπιταλισμός προϋπέθετε την αυξημένη κρατική παρέμβαση στα αγαθά συλλογικής κατανάλωσης. Δεν επαρκούσε πια η παροχή αγαθών ατομικής κατανάλωσης (όπως τροφή και ρουχισμός) προκειμένου να αναπαραχθεί ένα επαρκές εργατικό δυναμικό. Χρειάζονταν υπηρεσίες, όπως οι μαζικές συγκοινωνίες και η εκπαίδευση. Σε αντίθεση με τα αγαθά ατομικής κατανάλωσης, τέτοιου είδους υπηρεσίες καταναλώνονται συλλογικά από ολόκληρες ομάδες ατόμων. Κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της συλλογικής κατανάλωσης —όπως ο ρόλος του κράτους για την παροχή των ανάλογων υπηρεσιών και άρα οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται για κινητοποιήσεις και κοινωνικούς αγώνες των πολιτών— δείχνουν γιατί η συγκεκριμένη έννοια πήρε τόσο μεγάλη σημασία στις αστεακές κοινωνικές θεωρίες.

Από τη δεκαετία του 1980 άρχισε να ασχολείται με το ρόλο που θα μπορούσαν να παίξουν οι νέες τεχνολογίες στην αναδιάρθρωση μιας οικονομίας.

Jean Lojkin (1977)

Για το Γάλλο κοινωνιολόγο Jean Lojkin (γενν. 1939) η καπιταλιστική πόλη είναι μια μορφή χωρικής συγκέντρωσης των μέσων παραγωγής, της κυκλοφορίας αγαθών και υπηρεσιών και της συλλογικής κατανάλωσης. Αυτή η συγκέντρωση μειώνει τα κόστη παραγωγής, κυκλοφορίας αγαθών και κατανάλωσης, και άρα επιταχύνει την κυκλοφορία του κεφαλαίου στο σύστημα. Επεκτείνοντας την έννοια

της συλλογικής κατανάλωσης, ο Γάλλος συγγραφέας περιλαμβάνει στα αγαθά συλλογικής κατανάλωσης και κάποια πράγματα που σήμερα πια θεωρούνται απαραίτητα για την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού, τουλάχιστον στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, όπως η υγειονομική περίθαλψη, ο ελεύθερος χρόνος, κ.λπ.

Για το Lojkin, η αστική συγκέντρωση (urban agglomeration) είναι ένας χωρικός συνδυασμός των διαφόρων στοιχείων παραγωγής και αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για την παραγωγή και κυκλοφορία των αγαθών (όπως τα μέσα μεταφοράς). Παρ' όλα αυτά, ο Lojkin επεσήμανε και τρία βασικά εμπόδια για την κοινωνικοποίηση (socialization) της αστικής ανάπτυξης. Το ένα είναι τα οικονομικά όρια που υπάρχουν στην παροχή υπηρεσιών συλλογικής κατανάλωσης. Αφού αυτές δεν παράγουν κέρδος, αυξάνεται το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται μη παραγωγικά. Το δεύτερο εμπόδιο είναι ο άνευ κανόνων ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων, που οδηγεί στην υπερσυγκέντρωση επιχειρήσεων σε κάποιες ευνοϊκές περιοχές δημιουργώντας διαφοροποιητικά σχήματα στον αστικό χώρο. Τέλος, το τρίτο εμπόδιο είναι, σύμφωνα με τον Lojkin, ο κατακερματισμός και η ιδιωτική ιδιοκτησία της γης, πράγμα που εμποδίζει τη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής των κοινωνικών σχηματισμών. Ο Lojkin συμπέρανε ότι λόγω της ζημιογόνου φύσης των προϊόντων συλλογικής κατανάλωσης, το καπιταλιστικό κράτος επεμβαίνει και διασφαλίζει την παροχή αυτών των προϊόντων απαλλάσσοντας το κεφάλαιο από μη παραγωγικά έξοδα.

Χώροι παραγωγής και παραγωγική διαδικασία

Ο χώρος ως αποτέλεσμα των συνθηκών και των μεταβολών της παραγωγικής διαδικασίας

D. Massey (1979, 1982)

Η Βρετανίδα γεωγράφος Doreen Barbara Massey (γενν. 1944) διατύπωσε τη θεωρία του χωρικού καταμερισμού της εργασίας (spatial divisions of labour), με την οποία απέδιδε την αιτία για τις κοινωνικές ανισότητες στις ανισότητες της

καπιταλιστικής οικονομίας, που δημιουργούσε ξεκάθαρες διαιρέσεις μεταξύ πλούσιων και φτωχών περιοχών και μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Ο χώρος συνδεόταν σαφώς με τη φτώχεια και τον πλούτο.

Για τη Massey οι χώροι είναι διαδικασίες με πολλαπλές ταυτότητες (οι οποίες μπορεί να είναι πηγή πλούτου ή εντάσεων) και χωρίς ξεκάθαρα όρια. Πραγματικά, για την Massey, δεν πρέπει να βλέπουμε τους χώρους ως ξεκάθαρα οριοθετημένες περιοχές, αλλά ως δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και εμπειριών που συναρθρώνονται με τα γειτονικά τους, σε σημείο που το παγκόσμιο και το τοπικό συνενώνονται σε ένα ενιαίο σύνολο. Υπάρχουν πραγματικές σχέσεις με πραγματικό (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό) περιεχόμενο ανάμεσα σε κάθε χώρο και στον ευρύτερο κόσμο, αφού η παγκοσμιοποίηση δεν συνεπάγεται την ομογενοποίηση — το αντίθετο: η παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών σχέσεων είναι μία πηγή άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης και άρα της μοναδικότητας του κάθε χώρου.

Τέλος, η Βρετανίδα γεωγράφος θεωρεί προβληματική την ταύτιση ενός χώρου με μία κοινότητα: οι κοινότητες μπορούν να υπάρχουν και εκτός των ορίων ενός συγκεκριμένου χώρου, προωθώντας έτσι μια παγκοσμιοποιημένη θέαση του τοπικού και του χώρου.

A. Lipietz (1977)

Από νωρίς, ο Γάλλος οικονομολόγος Alain Lipietz είχε ασχοληθεί με το ζήτημα της οικονομικής και κοινωνικής διαίρεσης του χώρου και διερευνούσε με ποιον μηχανισμό ο χώρος αναπαρήγαγε τον εαυτό του ή μετασχηματιζόταν από την ιδιωτική πρωτοβουλία (π.χ. οικοδομικές επιχειρήσεις). Έτσι, στο έργο του *Le capital et son espace* το 1977, ο Lipietz συνέλαβε την συνύπαρξη διαφορετικού τύπου περιοχών στον εθνικό χώρο ως την εξάπλωση του τεχνολογικού ‘παραδείγματος’ και της συσσώρευσης κεφαλαίου φορντικού τύπου. Ως ‘φορντισμός’ εννοούσε τη μαζική εκβιομηχάνιση της παραγωγής στη βάση ορθολογιστικών κριτηρίων. Στο ίδιο έργο εξέφραζε τη θέση ότι ο κοινωνικοοικονομικός χώρος είναι απλώς η γεωγραφική έκφραση των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων.

Αυτή όμως η στρουκτουραλιστική οπτική έθετε το ζήτημα ρυθμίσεων μεταξύ των περιοχών και του ρόλου που θα έπαιζαν οι ίδιες στο αν θα συμμετείχαν σε αυτόν τον εθνικό καταμερισμό της εργασίας. Στην πραγματικότητα, οι αμφιβολίες για το

κατά πόσον υπήρχε ένας ‘μετα-φορντισμός’ άνοιξαν τη συζήτηση για το αν μπορούν να συνυπάρχουν διαφορετικά μοντέλα ανάπτυξης σε μία διεθνή αρένα.

*Η ωριμότητα: «Περιφερειακή επιστήμη» και προγραμματισμός της
ανάπτυξης (1950-1970)*

**Πίνακες εισροών-εκροών, περιφερειακοί πολλαπλασιαστές
Εργαλεία για τη λήψη προγραμματικών αποφάσεων. Εκτίμηση των
αλληλεξαρτήσεων και των επιπτώσεων των επενδύσεων**

W. Isard (1956, 1960)

Ο οικονομολόγος Walter Isard (1919-2010), υπήρξε ο ιδρυτής της περιφερειακής επιστήμης (regional science). Για τον Isard η τοποθεσία (location) και η οικονομία χώρου (space-economy) περιελάμβαναν όλο το εύρος των οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά η γεωγραφική κατανομή εισροών-εκροών και οι τοπικές διαφορές σε τιμές και κόστη είχαν ιδιαίτερη σημασία. Μια γενική θεωρία τοποθεσίας (location) και οικονομίας χώρου (space-economy), επομένως, θα πρέπει να είναι διαφορετική από την ανάλυση γενικής ισορροπίας που βασίζεται στον τέλει ανταγωνισμό και θα πρέπει να ταυτίζεται με τη θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού.

Ήδη από τη δεκαετία του 1950 ο Isard είχε αρχίσει να αναπτύσσει την έννοια των περιφερειακών εισροών-εκροών που διερευνούν τη ροή ενός προϊόντος μεταξύ διαφόρων περιοχών. Η μέθοδος αυτή είναι ένα σημαντικό εργαλείο για τον περιφερειακό και εθνικό οικονομικό προγραμματισμό.

Στο έργο του Location and Space-Economy (1956) θέτει τις θεωρητικές βάσεις για τη δημιουργία της περιφερειακής επιστήμης, ξαναβάζοντας τον παράγοντα «χώρος» στον πυρήνα της οικονομικής επιστήμης.

Στη συνέχεια, διερεύνησε γραμμικά μοντέλα προγραμματισμού διαφόρων περιοχών, καθώς και μοντέλα για τη μετανάστευση. Έτσι, προέκυψε το Methods of Regional Analysis (1960), ενώ λίγο αργότερα ο συγγραφέας στράφηκε σε πιο θεωρητικά ζητήματα, χωρίς ποτέ να παραμελεί την εμπειρική έρευνα.

Πόλοι ανάπτυξης

Εντοπισμός των κινητήριων δυνάμεων της αναπτυξιακής διαδικασίας στον οικονομικό και τον πραγματικό χώρο

F. Perroux (1950)

Ο Γάλλος οικονομολόγος François Perroux (1903-1987) εκτός από τη μεγάλη του συνεισφορά στα οικονομικά της ανάπτυξης, έδωσε πολύ μεγάλη σημασία στην κυριαρχία, την ισχύ, και το δίπολο ρήξη-συνεργασία. Για τον Perroux, το φαινόμενο της κυριαρχίας (domination effect) είναι το κλειδί για την ερμηνεία πολλαπλών και φαινομενικά ετερογενών, φαινομένων. Το φαινόμενο της κυριαρχίας αποτελείται από τρία μέρη: το σχετικό μέγεθος των μονάδων, τη διαπραγματευτική τους ισχύ, και επι πλέον από το αν οι μονάδες ανήκουν σε μια ενεργό ζώνη και από τη θέση που κατέχουν εκεί. Έτσι, η ισχύς μιας μονάδας πάντα συνδυάζεται με το ‘περιβάλλον’ της. Άμεση συνέπεια της θεωρίας της κυριαρχίας είναι ο σχηματισμός πόλων ανάπτυξης. Πράγματι, στο πλαίσιο της θεωρίας της περιφερειακής ανάπτυξης του Perroux (1955), η οποία στηρίζεται στην παραδοχή περί εμφάνισης ‘πόλων ανάπτυξης’, θεωρείται ότι κάποιοι από τους υφιστάμενους ‘πόλους’, δηλαδή αστικά και οικονομικά κέντρα με σημαντική θέση στον περιφερειακό ανταγωνισμό, θα ευνοηθούν και θα αυξήσουν τα εισοδήματά τους, ενώ αντίθετα, τα λιγότερο ισχυρά δεν θα ευνοηθούν και σταδιακά θα αυξηθεί το αποτέλεσμα της πολωτικής διαδικασίας.

Ο Perroux αναλύοντας τη συνεργασία και τον ανταγωνισμό σε έναν κόσμο γεμάτο από ανισότητες μεταξύ εταιριών και κρατών, έθεσε σε νέα βάση τις σχέσεις μεταξύ εταιριών και κοινωνίας, λαμβάνοντας υπόψη τα μη οικονομικά κίνητρα των επιχειρήσεων και το σημαντικό ρόλο των θεσμών —αλλά και των ανθρώπων («η Οικονομία δεν πραγματώνεται έξω από τους ανθρώπους. Οι άνθρωποι τη δημιουργούν με τις συγκρούσεις τους και τις αμιλλές τους»).

J.-R. Boudeville (1961)

Ο Jacques-Raoul Boudeville θεωρούσε ότι οι ανισορροπίες μεταξύ των περιφερειών γίνονταν μεγαλύτερες χωρίς κρατική παρέμβαση και μικρότερες με τις αναγκαίες πολιτικές παρεμβάσεις, σε σημείο που η περιφέρεια μπορούσε πια να γίνει

ο δικαιούχος των εξωτερικών οικονομιών του κέντρου. Έτσι, το κράτος είχε ένα σημαντικό ρόλο στις αναπτυξιακές στρατηγικές και οι δημόσιες επενδύσεις είχαν ιδιαίτερη σημασία. Ο Boudeville έδωσε ένα γεωγραφικό προσανατολισμό στη θεωρία των αναπτυξιακών πόλων, συμπεριλαμβάνοντας στην έννοια του ‘πόλου’ (F. Perroux) ομάδες βιομηχανιών ή επιχειρήσεων που συγκεντρώνονται σε μια περιοχή, οι οποίες με τη σειρά τους προάγουν την ανάπτυξη και της υπόλοιπης περιοχής. Επίσης, ο Boudeville πρότεινε μια μέθοδο περιφερειακής ταξινόμησης κατάλληλη για την εκτίμηση της ανάπτυξης διαφόρων περιοχών, ανάλογα με τα αποτελέσματα σύνθεσης ή διαφοροποίησης των περιοχών αυτών. Έτσι, ενδεικτικά, οι περιοχές με τύπο 1 έως 4 είναι εκείνες με ανάπτυξη άνω του μέσου όρου, ενώ όσες ταξινομούνται ως τύποι 5-8 θεωρείται ότι εμφανίζουν κάμψη της ανάπτυξης.

Αιτιατή συσσώρευση και διασυνδέσεις

Κατανόηση των μηχανισμών ανάπτυξης και προσανατολισμός της κρατικής παρέμβασης

A. O. Hirschman (1958)

Ο Γερμανός οικονομολόγος Albert Otto Hirschman (γενν. 1915) υπήρξε πολέμιος της άποψης ότι τα οικονομικά είναι μια επιστήμη που μπορεί να εφαρμόζεται ‘ως έχει’ σε όλες τις χώρες και για όλες τις εποχές. Επίσης, θεωρούσε ότι οι μεγάλες βιομηχανικές χώρες θα πρέπει να κάνουν σημαντικές συνεισφορές για την ανάπτυξη των χωρών της περιφέρειας. Στο έργο του *The Strategy of Economic Development* (1958) θεωρούσε, μεταξύ άλλων, ότι το κράτος θα πρέπει να προχωρά σε επενδύσεις μεγάλης κλίμακας στους πιο δυναμικούς τομείς, οι οποίες με τη σειρά τους θα πυροδοτήσουν ένα δευτερεύον κύμα επενδύσεων και επιχειρηματικότητας.

Για τον Hirschman, τα επιχειρήματα κατά της κρατικής ανάμιξης στην οικονομία είναι τριών κατηγοριών: (α) εκείνα που θεωρούν ότι οποιαδήποτε απόπειρα βελτίωσης της οικονομικής ή κοινωνικής τάξης θα έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα, (β) εκείνα που θεωρούν ότι κάθε απόπειρα αλλαγής της οικονομικής ή κοινωνικής τάξης είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, και (γ) εκείνα που θεωρούν ότι

οποιαδήποτε τέτοια απόπειρα θα έχει τόσο σοβαρό κόστος που θα ακυρώσει όλα όσα έχουν ήδη γίνει.

Σύμφωνα με τη γενικότερη θεωρία του περί άνισης ανάπτυξης οι ηγετικοί (και πιο σύγχρονοι) τομείς μπορούν να συμπαρασύρουν στην ανάπτυξη και τους άλλους (παραδοσιακούς) τομείς. Στο ίδιο έργο του, ο Hirschman ασκούσε έντονη κριτική στην εισαγωγή και εφαρμογή δογματικών 'λύσεων' για την οικονομική ανάπτυξη, επιμένοντας ότι κάθε περίπτωση θα πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά. Η επιβολή μιας ομοιόμορφης δογματικής συνταγής, σύμφωνα με τον Hirschman, θα οδηγούσε σε καταστροφική εξέλιξη, αφού τόσο οι ανεπτυγμένες όσο και οι υπανάπτυκτες οικονομίες είχαν τις δικές τους 'κρυφές λογικές': καθήκον του αναπτυξιακού οικονομολόγου ήταν, επομένως, να τις εντοπίσει, να τις εκμεταλλευτεί και να φτάσει στο κατάλληλο αναπτυξιακό πρόγραμμα.

G. Myrdal (1957)

Ο Σουηδός οικονομολόγος Gunnar Myrdal (1898-1987) ξεκινώντας από τη δυσχερή θέση των Αφροαμερικανών στις ΗΠΑ και έπειτα από το ολοένα αυξανόμενο χάσμα μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, πρότεινε τη 'θεωρία της συσσωρευτικής αιτιότητας' (cumulative causation theory), η οποία ξεκινά με την παραδοχή ότι οι διάφορες περιοχές έχουν διαφορετικά 'χαρίσματα' από πλευράς ανθρώπινων και υλικών πόρων και η ανάπτυξη ξεκινά από τις πιο 'προικισμένες' περιοχές. Η βιομηχανοποίηση μιας περιοχής συνεπάγεται τη μεταφορά κεφαλαίων από τις αγροτικές περιοχές στις εκβιομηχανιζόμενες αυξάνοντας έτσι τις διαφορές μεταξύ των περιοχών.

Η διαδικασία αυτή καθίσταται σωρευτική, καθώς οι ανεπτυγμένες περιοχές αποψιλώνουν τις μη ανεπτυγμένες από προϊόντα και μέσα παραγωγής (το λεγόμενο 'αποτέλεσμα αποψίλωσης' ή *backwash effect*). Φυσικά, μπορούσε να υπάρχει και το αντίστροφο αποτέλεσμα που οδηγεί στην ανάπτυξη (στην ορολογία του Myrdal γνωστό ως *spread effect*). Ο Myrdal, όμως, με τη λέξη «ανάπτυξη» δεν εννοούσε απλώς την αύξηση της παραγωγής: η θεωρία του περί συσσωρευτικής αιτιότητας περιλαμβάνει θεσμικούς και πολιτικούς παράγοντες εκτός από την προσφορά και τη ζήτηση. Επέμενε ιδιαίτερα στο ότι και οι μη οικονομικοί παράγοντες ήταν εξίσου σημαντικοί για την ανάλυσή του. Θεωρούσε, επίσης, ότι με την εισαγωγή των κατάλληλων οικονομικών πολιτικών αυξανόταν η πιθανότητα για κοινωνικές

μεταρρυθμίσεις. Επίσης, τόνιζε το ρόλο που παίζουν οι πολιτισμικές διαφορές σε τέτοια θέματα και ήταν υπέρμαχος της ισότητας υποστηρίζοντας τις αναδιανεμητικές κρατικές πολιτικές (π.χ. δωρεάν στέγαση και αναδιανομή της γης).

Στάδια ανάπτυξης. Εκσυγχρονισμός

Διάγνωση των διαφόρων φάσεων της ιστορικής πορείας προς την ανάπτυξη

W. W. Rostow (1960)

Το έργο του ιστορικού της οικονομίας και κοινωνιολόγου W. W. Rostow (γενν. 1916) μπορεί να θεωρηθεί ως ένα πρότυπο θεωρητικοποίησης της ιδεολογίας, που σχετίζεται με τα της ανάπτυξης. Στο έργο του *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (1960) κυριαρχεί το ζήτημα του εκσυγχρονισμού. Σύμφωνα με το πρότυπο που ανέπτυξε σε εκείνο το έργο, κάθε κοινωνία μπορεί να ενταχθεί σε (αλλά και περνά από) πέντε στάδια οικονομικής ανόδου (growth), τα οποία είναι τα εξής:

α) η παραδοσιακή κοινωνία: Πρόκειται για την κοινωνία που η δομή της καθορίζεται από ‘περιορισμένες λειτουργίες της παραγωγής οι οποίες βασίζονται στην προνευτώνεια επιστήμη και τεχνολογία’, όπως ο πολιτισμός της Κίνας, της Μέσης Ανατολής και της λεκάνης της Μεσογείου, καθώς και εκείνος της μεσαιωνικής Ευρώπης.

β) η φάση της προετοιμασίας για την οικονομική απογείωση: Αυτή προέκυψε από τη μελέτη της ανόδου των ευρωπαϊκών κοινωνιών (και ιδιαίτερα της Βρετανίας) από τον 18^ο αιώνα και μετά. Ο Rostow θεωρούσε ότι αν και σε αυτό το στάδιο το κοινωνικό πλαίσιο εξακολουθεί να παραμένει στα επίπεδα της παραδοσιακής κοινωνίας, εντούτοις αναπτύσσεται και μια νέα οικονομική δραστηριότητα οφειλόμενη συχνά στην ανάδειξη νέων ανθρώπων που είναι διατεθειμένοι να ρισκοκινδυνεύσουν, να αποκτήσουν κέρδη και να εκσυγχρονίσουν τη χώρα τους. Επιπλέον, η πολιτική τάξη πραγμάτων και η ύπαρξη ενός συγκεντρωτικού και αποδοτικού εθνικού κράτους αποτελούν —σύμφωνα με τον Rostow— είναι μια από τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ‘απογείωση’.

γ) η φάση της οικονομικής απογείωσης: Έτσι προσδιορίζεται η περίοδος εκείνη κατά την οποία τελικά η κοινωνία ξεπερνά τα εμπόδια που δεν την αφήνουν να αναπτυχθεί. Τα σύνθετα συμφέροντα ενσωματώνονται στα έθιμα και στη δομή των θεσμών, νέες τάξεις επιχειρηματιών κατευθύνουν την πορεία των επενδύσεων, και νέες, πρωτοπόρες μέθοδοι κάνουν την εμφάνισή τους στη γεωργία και στη βιομηχανία.

δ) η φάση της οικονομικής ωρίμασης: Εδώ η Οικονομία αναπτύσσεται ομαλά επεκτείνοντας τις νέες τεχνολογίες σε νέους τομείς. Στην ουσία, πρόκειται για το στάδιο κατά το οποίο μια Οικονομία αποδεικνύει ότι έχει τις τεχνολογικές και επιχειρηματικές ικανότητες να παράγει όχι τα πάντα, αλλά όλα όσα επιλέγει να παράγει. Σταδιακά, η κοινωνία απορρίπτει παλιές αξίες και θεσμούς και αποδέχεται νέες αξίες.

ε) το στάδιο της μαζικής κατανάλωσης: Εδώ εμφανίζονται δύο νέα φαινόμενα. Αφ' ενός μεν το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνεται και η σύνθεση του εργατικού δυναμικού μεταβάλλεται (αυξάνονται όσοι απασχολούνται στον τριτογενή τομέα), αφ' ετέρου δε, δεν έχει πλέον η τεχνική την προτεραιότητα, αλλά η συλλογική ασφάλεια. Έτσι, σε αυτό το στάδιο επέλεξαν οι δυτικές χώρες να χρηματοδοτήσουν γενναία τους θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλειας.

Είναι ενδιαφέρον το ότι ο Rostow είχε σκιαγραφήσει (χωρίς όμως να το κατονομάσει) και ένα έκτο στάδιο, εμπνεόμενος από την αύξηση των γεννήσεων στις ΗΠΑ. Αυτό το γεγονός πιθανώς σηματοδοτεί, λέει ο Rostow, μια επιστροφή σε μη οικονομικές αξίες.

Για το Rostow το 'άνοιγμα' κάθε οικονομίας-κοινωνίας αποτελεί καίριας σημασίας παράγοντα για τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο, αν και ο ίδιος δεν μπόρεσε να εντοπίσει το στοιχείο εκείνο που υποχρεωτικά συνενώνει μεταξύ τους τα διαφορετικά στάδια.

*Οι «απαρχές»: κλασικές κατευθύνσεις της «Οικονομικής του χώρου»
(1909-1940)*

Χωροθέτηση βιομηχανικής παραγωγής

Ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς πρώτων υλών και προϊόντων

A. Weber (1909)

Ο Γερμανός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος Alfred Weber (1868-1958), στο έργο του *Theory of the Location of Industries* (1909, αγγλ. τίτλος), ανέλυσε τους παράγοντες που καθορίζουν τη χωροθέτηση μιας βιομηχανίας. Θεωρώντας ότι μια επιχείρηση εγκαθίσταται εκεί όπου μπορεί να ελαχιστοποιήσει το κόστος και να μεγιστοποιήσει τα έσοδά της, ο Weber χώρισε αυτούς τους παράγοντες σε δύο κατηγορίες: πρωτογενείς και δευτερογενείς.

Οι πρωτογενείς παράγοντες αναφέρονται στην ίδια την περιοχή και συγκεκριμένα με το κόστος μεταφοράς και το κόστος εργασίας. Οι δευτερογενείς παράγοντες σχετίζονται με τη μείωση του κόστους παραγωγής αν αυτή ολοκληρώνεται σε ένα σημείο (agglomerative factor) ή έχει αποκεντρωθεί και ολοκληρώνεται σε περισσότερα από ένα (degglomerative factor). Αυτοί οι παράγοντες όμως λειτουργούν μόνο στο γενικό πλαίσιο που σχηματίζουν οι δύο πρωτογενείς παράγοντες. Μια άλλη έννοια που επεξεργάστηκε ο Weber ήταν αυτή των ‘πολλαπλών θέσεων’ (*split location*) μιας βιομηχανίας. Για το Γερμανό συγγραφέα, μια βιομηχανία θα μπορούσε να κάνει το πρώτο στάδιο της παραγωγής κοντά στην πηγή των πρώτων υλών και να ολοκληρώνει τα επόμενα στάδια παραγωγής κοντά στον τόπο διάθεσης και κατανάλωσης.

Η προσέγγιση αυτή έχει χαρακτηριστεί ντετερμινιστική, αφού προϋποθέτει ότι μια περιοχή είναι υλικά, πολιτισμικά, πολιτικά και τεχνολογικά ομοιόμορφη, οι πηγές πρώτων υλών είναι πεπερασμένες αλλά δεδομένες, όπως και τα κέντρα κατανάλωσης, υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός και τα μεταφορικά κόστη είναι συνάρτηση βάρους και απόστασης. Έτσι, μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα μεταφορικά έξοδα ανάγονται στο βασικό παράγοντα που καθορίζει την τοποθεσία μιας εταιρίας. Για τον καθορισμό της τοποθεσίας με το χαμηλότερο μεταφορικό κόστος, ο Weber χρησιμοποιεί το ‘χωροθεσιακό τρίγωνο’ (*locational triangle*), που αποτελεί μια απλοποιημένη

αναπαράσταση μιας εταιρίας με δύο πηγές πρώτων υλών και μία αγορά. Έτσι, η βέλτιστη τοποθεσία για την εταιρία είναι το σημείο όπου το συνολικό μεταφορικό κόστος συλλογής πρώτων υλών στο σημείο παραγωγής και διανομής του τελικού προϊόντος στην αγορά ελαχιστοποιείται.

Οικονομίες «χωρικής» συγκέντρωσης

Περιοχές βιομηχανικής συγκέντρωσης, καινοτομία και ανταγωνιστικότητα

A. Marshall (1916)

Ο Βρετανός οικονομολόγος Alfred Marshall (1842-1924) ήδη από το 1916 (*Principles of Economics*, Βιβλίο 4, Κεφάλαιο 10) είχε επισημάνει το φαινόμενο της χωρικής συγκέντρωσης των βιομηχανιών. Η συγκέντρωση αυτή χαρακτηριζόταν από οριζόντια και κάθετη εξειδίκευση, καθώς και από υψηλή ανταγωνιστικότητα με τη νεοκλασική έννοια. Τα πιο σημαντικά πλεονεκτήματα της χωρικής συγκέντρωσης των βιομηχανιών/επιχειρήσεων, σύμφωνα με το Marshall, είναι: η ύπαρξη μιας μεγάλης και συγκεντρωμένης αγοράς εξειδικευμένων εργατών, η παροχή προϊόντων από προμηθευτές, και η ταχεία διάχυση γνώσης και τεχνολογιών ανάμεσα στις επιχειρήσεις. Μάλιστα αυτό το τελευταίο ζήτημα, η διάχυση της γνώσης, απασχόλησε ιδιαίτερα το Marshall, ο οποίος ήταν πεπεισμένος ότι η γνώση έτεινε να είναι ένα υπερεθνικό, συλλογικό αγαθό, παρά ένα αυστηρά εθνικό αγαθό. Έτσι, το τελικό πλεονέκτημα της συγκέντρωσης επιχειρήσεων είναι ότι οι νεωτεριστικές τάσεις και η ανάπτυξη μιας οικονομικής μονάδας πιθανότατα θα προκαλούσαν αντίστοιχες τάσεις ανάπτυξης και στις γειτονικές της μονάδες. Και ενώ είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς πού θα δημιουργηθούν αυτές οι συγκεντρώσεις, είναι σχετικά εύκολο να προβλέψει την ανάπτυξή τους λόγω των πλεονεκτημάτων που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Επίσης, ο Marshall δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στους φυσικούς πόρους. Για την ακρίβεια, στη θεωρία του δεν εστίασε, όπως οι υπόλοιποι οικονομολόγοι, στην οικονομία της αγοράς, αλλά αντίθετα μελέτησε τον ανθρώπινο παράγοντα. Γι' αυτόν, η ύπαρξη —ή η έλλειψη— πρώτων υλών και πόρων είχε πολύ μικρότερη σημασία από τον *τρόπο* με τον οποίο ο πληθυσμός ήταν σε θέση να εκμεταλλευτεί τους όποιους πόρους επαρκώς. Επομένως, ο Marshall έδωσε μεγάλη σημασία στον ανθρώπινο παράγοντα μελετώντας ιδιαίτερα την ενέργεια και το σθένος ενός

πληθυσμού, το κλίμα, αλλά και την ύπαρξη εθνικού συστήματος υγείας, επαρκούς παιδείας κλπ.

Χωρικός ανταγωνισμός

Επιχειρηματικές στρατηγικές επιλογής θέσεων χωροθέτησης

H. Hotelling (1929)

Ο Αμερικανός μαθηματικός Harold Hotelling (1895-1973), πέρα από τη συνεισφορά του στο χώρο της Στατιστικής, ασχολήθηκε και με την οικονομική θεωρία. Στο μοντέλο που ανέπτυξε θεωρεί ότι όλες οι εταιρίες έχουν ίδιο κόστος παραγωγής γενικά και πωλούν το προϊόν τους σε μια χωρικά διασκορπισμένη αγορά όπου η τιμή παράδοσης ποικίλλει ανάλογα με το κόστος μεταφοράς του προϊόντος από το εργοστάσιο. Χάριν απλότητας, ο Hotelling έφερε το παράδειγμα μιας αγοράς σε ευθεία γραμμή, όπου οι δύο εταιρίες (συνθήκες δυοπωλίου) θα συγκεντρώνονταν προς το μέσο της ευθείας για να μπορούν και να εξυπηρετούν τους καταναλωτές αλλά και να μην παραδίδουν πλεονέκτημα χώρου στον ανταγωνιστή.

Αυτό το συμπέρασμα προέκυψε ως εξής: έστω δύο καταστήματα που διαθέτουν το ίδιο ακριβώς προϊόν στην ίδια τιμή σε μια ευθεία γραμμή (αγορά). Ο κόσμος είναι εξίσου μοιρασμένος στα διάφορα σημεία της ευθείας, όλοι αγοράζουν την ίδια ποσότητα (ανελαστική ζήτηση) και επιλέγουν κατάστημα με βάση το ποιος από τους δύο βρίσκεται κοντινότερα. Αν τα δύο καταστήματα βρίσκονται σε ίσες αποστάσεις από το μέσον της ευθείας, τότε στην ουσία στο κάθε κατάστημα αντιστοιχεί το μισό της ευθείας, εκτός από τους αγοραστές που βρίσκονται στο κέντρο για τους οποίους είναι αδιάφορο πού θα ψωνίσουν, αφού έχουν να διανύσουν την ίδια (μεγάλη) απόσταση. Αν όμως θεωρηθεί ότι οι επιχειρήσεις μπορούν να μετακινούνται, κάθε κατάστημα θα βελτίωνε τη θέση του μετακινούμενο προς το μέσον της ευθείας: έτσι μεγαλώνει η αγορά στην οποία απευθύνεται. Αν επομένως μετακινηθεί το ένα κατάστημα, τότε θα πρέπει να μετακινηθεί προς την ίδια κατεύθυνση και το άλλο, γιατί διαφορετικά μειώνεται η δική του αγορά. Έτσι, φτάνουμε στη θέση ισορροπίας (equilibrium), όπου οι δύο επιχειρήσεις βρίσκονται δίπλα - δίπλα στο μέσον της ευθείας και πλέον η καθεμία καλύπτει ακριβώς τη μισή αγορά. Οποιαδήποτε περαιτέρω μετακίνηση δεν θα μπορούσε να προσφέρει κανένα

πλεονέκτημα. Βάσει του μοντέλου του Hotelling έχει επιχειρηθεί να ερμηνευθεί η συγκέντρωση βιομηχανιών υπό συνθήκες διαρκούς ανελαστικής ζήτησης.

Κεντρικοί τόποι (Περιοχές αγοράς)

Οργάνωση του χώρου με διαμόρφωση των βέλτιστων περιοχών αγοράς

W. Christaller (1933)

Ο Γερμανός γεωγράφος Walter Christaller (1893-1969) είναι ο δημιουργός της θεωρίας των κεντρικών τόπων που δημοσιεύθηκε το 1933. Η θεωρία προσπαθεί να εξηγήσει τον αριθμό, τη θέση, το μέγεθος και τις λειτουργίες των οικισμών στον αστικό χώρο. Ο Christaller ξεκινώντας από την υπόθεση ότι οι οικισμοί λειτουργούν ως ‘κεντρικοί τόποι’ διαθέτοντας αγαθά και υπηρεσίες σε γειτονικές περιοχές, χρησιμοποίησε την έννοια του εύρους (*range*) και του ορίου (*threshold*). *Εύρος* ονόμασε τη μέγιστη απόσταση που θα κάλυπτε ένας καταναλωτής για να αγοράσει ένα προϊόν, και *όριο* είναι το ελάχιστο επίπεδο αγοραστών που χρειάζεται μια επιχείρηση για να είναι οικονομικά βιώσιμη. Ο Christaller έδειξε ότι κάθε λειτουργία σχετίζεται με έναν κεντρικό τόπο και το πρόβλημα είναι να προσδιοριστεί αυτός ο τόπος, ώστε και να ελαχιστοποιηθεί η απόσταση που πρέπει να καλύψουν οι αγοραστές και να μεγιστοποιηθεί η κερδοφορία των επιχειρήσεων. Η απαίτηση αυτή για κεντρικότητα (*centrality*, ο όρος σημαίνει την υψηλή προσβασιμότητα), θεωρώντας ότι ο πληθυσμός έχει ομοιόμορφη κατανομή στο χώρο και παρόμοια αγοραστική δύναμη, οδηγεί σε μια τριγωνική διάταξη των κεντρικών τόπων, ο καθένας από τους οποίους αναπαρίσταται με ένα εξάγωνο που υποδηλώνει το χώρο της αγοράς. Η λογική πίσω από αυτό το μοντέλο χωροθέτησης είναι ότι οι οικισμοί με μεγάλους πληθυσμούς θα μπορούν να αναλαμβάνουν περισσότερες λειτουργίες κεντρικού τόπου από ό,τι οι οικισμοί με μικρότερους πληθυσμούς. Έτσι, σύμφωνα με τον Christaller, προκύπτει μια ιεραρχία των κεντρικών τόπων, ξεκινώντας από οικισμούς με μικρούς πληθυσμούς (και άρα με επιχειρήσεις μικρού φάσματος και ορίου), προχωρώντας στις επόμενες και ούτω καθεξής. Ο Christaller αναγνώρισε συνολικά επτά σκάλες στην ιεράρχηση αυτή. Σε κάθε επίπεδο κάθε κεντρικός τόπος περιλαμβάνει όλες τις λειτουργίες του προηγούμενου επιπέδου (ή επιπέδων) και περιλαμβάνει, επίσης, μικρότερης τάξης τόπους, τους οποίους και εξυπηρετεί. Εδώ εισάγεται η έννοια της τιμής k (*k-value*), που είναι ο αριθμός των οικισμών σε ένα

δεδομένο επίπεδο της ιεραρχίας, που εξυπηρετούνται από έναν κεντρικό τόπο της αμέσως επόμενης τάξης. Η τιμή περιλαμβάνει και τον υψηλότερο αυτό τόπο, για παράδειγμα σε μια ιεραρχία K-3 ο υψηλότερος τόπος εξυπηρετεί δύο γειτονικούς χαμηλότερης τάξης τόπους συν τον εαυτό του. Με αυτό το μοντέλο μειώνεται η απόσταση που πρέπει να διανύουν οι καταναλωτές (αρχή της αγοράς, *marketing principle*).

A. Lösch (1940)

Ο Γερμανός γεωγράφος August Lösch (1906-1945) πρότεινε μια πιο ευλύγιστη ιεραρχική δομή σε σχέση με τον Christaller, διότι θεωρούσε ότι δεν γίνεται κάθε οικισμός να περιέχει όλες τις λειτουργίες εκείνων που είναι μικρότεροί του. Για τον Lösch, το μοντέλο του Christaller βάσιζε την κατανομή των αγαθών και τη συσσώρευση κερδών αποκλειστικά στη χωροθέτηση, ενώ αντίθετα ο ίδιος εστίαζε στη μεγιστοποίηση της ευημερίας του καταναλωτή, στη δημιουργία του ιδανικού περιβάλλοντος για τον καταναλωτή και όχι στην επιπλέον κερδοφορία των επιχειρήσεων. Επίσης, θεωρούσε ότι το μέγεθος της αγοράς πρέπει να είναι περιορισμένο, γι' αυτό το λόγο άλλωστε ο Lösch ξεκινά την ανάλυσή του από το χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας (και όχι από το ανώτερο όπως ο Christaller), από τα οποία έδειξε ότι μπορούν να προκύψουν αρκετά συστήματα κεντρικών τόπων.

ΑΛΛΟΙ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ, (Krugman, Nijkamp):

P. Krugman

Ο Paul Krugman είναι Αμερικανός οικονομολόγος (γενν. 1953) γνωστός, μεταξύ άλλων, για το μοντέλο του **περί κέντρου και περιφέρειας**. Κυριότερες παραδοχές του εν λόγω μοντέλου είναι οι εξής: α) Υπάρχουν δύο πανομοιότυπες περιοχές: "βορράς" και "νότος". β) Οι μεταφορές μεταξύ των περιφερειών είναι δαπανηρές. γ) Δεν υπάρχουν μεταφορικές δαπάνες εντός των περιφερειών. δ) Υπάρχουν δύο τομείς, ο «σύγχρονος» τομέας (π.χ. μεταποίηση) και ο "παραδοσιακός" τομέας (π.χ. γεωργία): κάθε εταιρεία του σύγχρονου τομέα παράγει μια σταθερή απόδοση με κινητό εργατικό δυναμικό. ε) Τα προϊόντα είναι ετερογενή. στ) Ο ανταγωνισμός είναι μονοπωλιακός. ζ) Ο παραδοσιακός τομέας παράγει με

συνεχείς οικονομίες κλίμακας και χρησιμοποιεί ακίνητο εργατικό δυναμικό ως μόνη είσοδο (input). η) Το προϊόν είναι ομοιογενές. θ) Υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός (τιμή = οριακό κόστος) για την απόδοση του παραδοσιακού τομέα. ι) Δεν υπάρχει κινητικότητα των εργαζομένων ανάμεσα στους δύο τομείς. ια) Οι καταναλωτές ξοδεύουν ένα σταθερό μέρος του εισοδήματός τους σε αγαθά που παράγονται από το σύγχρονο τομέα και σε αγαθά που παράγονται από τον παραδοσιακό τομέα. ιβ) Τα προϊόντα του σύγχρονου τομέα είναι αντικείμενο συναλλαγών μεταξύ των περιφερειών (μεταφορικό κόστος > 0). ιγ) Δεν υπάρχει διαπεριφερειακό (interregional) εμπόριο αγαθών τα οποία παράγει ο παραδοσιακός τομέας. ιδ) Οι εργαζόμενοι λαμβάνουν πλήρεις απολαβές (δεν υπάρχει κέρδος). ιε) Όλα τα έσοδα δαπανώνται (δεν υπάρχει αποταμίευση).

ι) Ο αριθμός τοποθεσιών για τους παραγωγούς του σύγχρονου τομέα

Η παραγωγή μιας μονάδας εκροών δημιουργεί πάγιες δαπάνες (F) και μεταφορικά έξοδα (t): $C = F + t$. Υπόθεση: Το 50% της ζήτησης είναι στο νότο και το 50% στο βορρά. Συνολικό κόστος με μία μόνο τοποθεσία (βόρεια ή νότια): $C = F + T / 2$. Συνολικό κόστος με δύο τοποθεσίες (μία στο βορρά και μία στο νότο): $C = 2F$. $\Rightarrow$ Αν $2F > F + T / 2$, τότε έχουμε μία τοποθεσία (βόρεια ή νότια)! $\Rightarrow$ Αν $2F < F + T / 2$, τότε έχουμε δύο τοποθεσίες (βόρεια και νότια)!

ii) Ο ρόλος των μεταφορικών δαπανών

Ο βασικός καθοριστικός παράγοντας της χωρικής δομής που προκύπτει είναι οι μεταφορικές δαπάνες. Αν οι μεταφορικές δαπάνες είναι χαμηλές, τείνει να είναι οικονομικά συμφέρον το να υπάρχει μόνο μία τοποθεσία ($2F > F + T / 2$). Για να ελαχιστοποιηθούν οι μεταφορικές δαπάνες οι επιχειρήσεις επέλεξαν την τοποθεσία τους στην περιοχή με το μεγαλύτερο όγκο τοπικής ζήτησης. Αν οι περισσότερες από τις άλλες επιχειρήσεις βρίσκονται στο βορρά (νότο), τότε όλες οι άλλες επιχειρήσεις έχουν την τάση να εγκαθίστανται στην εν λόγω περιοχή. $\Rightarrow$ Πόλωση του σύγχρονου τομέα στο χώρο. Αν οι μεταφορικές δαπάνες είναι υψηλές, τείνει να είναι συμφέρον το να υπάρχουν δύο τοποθεσίες (βορράς και νότος), διότι $2F < F + T / 2$. $\Rightarrow$ Οι παραγωγοί του σύγχρονου τομέα είναι ομοιόμορφα κατανεμημένοι σε όλες τις περιοχές.

iii) Επιδράσεις των μετεγκαταστάσεων

Οι μετεγκαταστάσεις των επιχειρήσεων και των εργαζομένων επηρεάζουν το περιφερειακό επίπεδο των μισθών και την τοπική αγοραστική δύναμη. Η μετεγκατάσταση μιας επιχείρησης από το νότο προς το βορρά έχει τρεις συνέπειες: *Οριζόντιες διασυνδέσεις*: Μεγαλύτερη προσφορά στην περιοχή $\Rightarrow$ χαμηλότερο κόστος μεταφοράς $\Rightarrow$ μείωση του κόστους και των τιμών για τα προϊόντα του σύγχρονου τομέα στο βορρά (χωρίς κόστος μεταφοράς για τις τοπικές πωλήσεις), με αύξηση των τιμών στα νότια (εδώ υπάρχουν έξοδα μεταφοράς). *Κάθετες διασυνδέσεις*: Οι κινητοί εργαζόμενοι μετεγκαθίστανται με τις εταιρείες του σύγχρονου τομέα $\Rightarrow$ η ζήτηση αυξάνει στο βορρά $\Rightarrow$ οι τιμές για αγαθά που παράγονται στο βορρά αυξάνουν (ο όγκος παραγωγής ανά επιχείρηση είναι πάγιος) $\Rightarrow$ υψηλότεροι μισθοί και υψηλότερη αγοραστική δύναμη στο βορρά. *Επίδραση του ανταγωνισμού («market-crowding-effect»)*: Η προμήθεια των προϊόντων του σύγχρονου τομέα αυξάνεται περισσότερο από τη ζήτηση (διότι η ζήτηση του παραδοσιακού τομέα στο νότο είναι ακίνητη) η μειωτική επίπτωση στις τιμές και τους μισθούς στο σύγχρονο τομέα. Πιθανές ισορροπίες, κατά τον Krugman, μπορεί να επέλθουν μέσω της "Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας», η οποία συνεπάγεται περαιτέρω ανάπτυξη, διάφορους σύγχρονους τομείς, περισσότερες από δύο περιφέρειες, διάφορες εισροές (ενδιάμεσα αγαθά, διάχυση γνώσεων), αύξηση των δαπανών για τις εισροές (οικονομικά προβλήματα λόγω συσσώρευσης). Η προκύπτουσα χωρική δομή είναι ισοδύναμη με το βασικό υπόδειγμα του μοντέλου του Lösch

Ο Krugman είναι γνωστός επίσης για τη «θεωρία της βέλτιστης συσσώρευσης», στο πλαίσιο της οποίας τίθενται τα εξής βασικά ερωτήματα: α) Τι καθορίζει το βέλτιστο μέγεθος μιας συσσώρευσης; β) Είναι ρεαλιστικό να υποθέσουμε ότι ο βέλτιστος βαθμός συσσώρευσης θα πραγματοποιηθεί αυτόματα ή θα πρέπει να αναμένεται ανεπάρκεια της αγοράς; γ) Πώς θα μπορούσε, μέσω συγκεκριμένης πολιτικής, να προληφθεί η ανεπάρκεια της αγοράς ως προς αυτό το ζήτημα; Πιθανοί λόγοι για την τάση προς υπερσυσσώρευση είναι, κατά τον Krugman, η έλλειψη εσωτερίκευσης του κοινωνικού κόστους της συσσώρευσης, π.χ. περιβαλλοντικές ζημιές, οι δημόσιες μεταφορές σε μεγάλες πόλεις λόγω του προσανατολισμού των δημόσιων επενδυτικών αποφάσεων σε αναδυόμενες καταστάσεις συμφόρησης, ο μεγάλος αριθμός ψηφοφόρων στις μεγάλες πόλεις, η

κατανομή των δημόσιων εσόδων από φόρους, οι αποφάσεις περί τοποθεσίας που δεν προσανατολίζονται προς το οριακό κοινωνικό κόστος και οδηγούν σε ελαττωματικό συντονισμό, και η έλλειψη εναλλακτικών τοποθεσιών με ελάχιστο βαθμό συσσώρευσης.

iv) Η θεωρία της βέλτιστης συσσώρευσης: Αποτελέσματα και συμπεράσματα

Η συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας στο χώρο (= συσσώρευση) μπορεί να έχει οικονομικά πλεονεκτήματα καθώς και οικονομικά μειονεκτήματα. Σε χαμηλό επίπεδο συσσώρευσης υπερिशύουν τα πλεονεκτήματα. Σε μεγάλες συσσωρεύσεις τα μειονεκτήματα μπορεί να γίνουν σημαντικά. Ο βέλτιστος βαθμός συσσώρευσης εξαρτάται από τη φύση των αντίστοιχων δραστηριοτήτων και τη διαθεσιμότητα εναλλακτικών τοποθεσιών. Στην πράξη, το βέλτιστο δεν μπορεί να καθοριστεί επακριβώς. Λόγω της ανεπάρκειας της αγοράς και την ανεπάρκεια της πολιτικής υπάρχει μια τάση προς την υπερσυσσώρευση. $\Rightarrow$ Ο έλεγχος μέσω κατάλληλης πολιτικής είναι απαραίτητος!

P. Nijkamp

Ο Peter Nijkamp, Ολλανδός οικονομολόγος (γενν. 1946), είναι Καθηγητής Περιφερειακής και Αστικής Οικονομικής και Οικονομικής Γεωγραφίας του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα καλύπτουν αξιολόγηση σχέδιο, πολυκριτηριακή ανάλυση, περιφερειακό και αστικό σχεδιασμό, συστήματα μεταφοράς ανάλυση, μαθηματική μοντελοποίηση, την τεχνολογική καινοτομία, και τη διαχείριση των πόρων. Τα τελευταία χρόνια έχει εστιάσει την έρευνά του κυρίως σε ποσοτικές μεθόδους για την πολιτική ανάλυση, καθώς και στην ανάλυση συμπεριφοράς των οικονομικών παραγόντων. Έχει μεγάλη εμπειρία στον τομέα της δημόσιας τάξης, στις υπηρεσίες σχεδιασμού, διαχείρισης των υποδομών και προστασίας του περιβάλλοντος. Σε όλους αυτούς τους τομείς έχει δημοσιεύσει πολλά βιβλία και άρθρα. Είναι γνωστός για τις καινοτόμες θεωρίες του σχετικά με τους παράγοντες της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Έχει γράψει σχετικά με την αειφόρο αστική ανάπτυξη από ποιοτική άποψη (απόδοση/performance), με στόχο τον προσδιορισμό των κρίσιμων παραγόντων πρόσβασης για την υψηλότερη δυνατή ποιότητα (XXQ) της αστικής οικονομίας.

Υποστηρίζει μια συνεκτική μεθοδολογική προσέγγιση που βασίζεται σε μια συστημική οικονομική θεώρηση (systems economic view). Παρουσιάζει πέντε κρίσιμες συνθήκες επιτυχίας για τις υψηλές επιδόσεις των πόλεων σε ένα συνεκτικό πλαίσιο συστημικής αστικής οικονομίας. Φέρνει ως παράδειγμα το μέσο πελάτη που επισκέπτεται ένα κατάστημα με ρούχα, και θα αναζητήσει το μέγεθος M. Αν έχει μέγεθος σώματος μεγαλύτερο από το μέσο, θα αναζητήσει το μέγεθος L και αν αυτό δεν είναι πάλι επαρκές, θα επιλέξει το μέγεθος XL. Σε σπάνιες περιπτώσεις, ο πελάτης θα πρέπει να καταφύγει στο μέγεθος XXL, το οποίο πραγματικά δηλώνει ένα άτομο με εντυπωσιακό μέγεθος. Ο τομέας των ενδυμάτων προσφέρει προφανώς μια σαφή εικόνα της ετερογένειας των προϊόντων και των παραλλαγών των προτιμήσεων από πλευράς ζήτησης.

Ανάλογη παρατήρηση μπορεί να γίνει σχετικά με τις πόλεις. Υπάρχουν πολλές πόλεις με μέσο όρο απόδοσης που πληρούν τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστούν M όσον αφορά την αστική ποιότητα (Q). Αλλά ο αριθμός των πόλεων με εξαιρετικά υψηλή απόδοση από πλευράς ποιότητας, η οποία συμβολίζεται ως XXQ, είναι μάλλον περιορισμένος. Οι πόλεις ανταγωνίζονται η μία την άλλη ως προς την ποιότητα και έχουν ως στόχο να υπερβούν τους άλλους σε ένα παγκόσμιο ανταγωνιστικό σύστημα. Χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία των προϊόντων και συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους νόμους του μονοπωλιακού ανταγωνισμού στην οικονομία (βλ. Frenken et al. 2007). Οι σύγχρονες πόλεις προσπαθούν να προσφέρουν την υψηλότερη δυνατή ποιότητα ή εικόνα όσον αφορά τον πολιτισμό, τις τέχνες, τον αθλητισμό, την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα, τις χρηματοπιστωτικές αγορές, τη βιωσιμότητα κλπ. Με άλλα λόγια, στόχος τους είναι η μεγιστοποίηση της XXQ σε μια ετερογενή αστική αγορά προϊόντων. Συμπερασματικά, ο Nijkamp καταλήγει ότι οι πόλεις είναι γεωγραφικοί κόμβοι (εικονικοί και πραγματικοί) σε μια σύγχρονη, δικτυωμένη, χωρική οικονομία.

Είναι η πηγή της προόδου και του παγκόσμιου προσανατολισμού, και ως εκ τούτου αξίζουν τη σφαιρική προσοχή οικονομολόγων, γεωγράφων, πολεοδόμων, κοινωνιολόγων, πολιτικών επιστημόνων και αστικών αρχιτεκτόνων. Έτσι οι πόλεις - και γενικότερα οι μητροπολιτικές περιοχές- θα συνεχίσουν να είναι μοχλοί της οικονομικής ανάπτυξης, της δημιουργικότητας και της καινοτομίας. Σαφώς, οι επενδύσεις στην εκπαίδευση και τη γνώση θα είναι απαραίτητες σε αυτό το πλαίσιο, καθώς αποτελούν βασικά συστατικά για την ενίσχυση της παραγωγικότητας σε

τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Αυτό απαιτεί δραστήριες και ανοιχτόμυαλες δομές διακυβέρνησης, με όλους τους φορείς που εμπλέκονται, προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η XXQ των πόλεων και να αντιμετωπιστούν οι αρνητικοί εξωτερικοί παράγοντες.

Η πολυπλοκότητα των σύγχρονων πόλεων ως SIC απαιτεί μια συστημική οικονομική προσέγγιση η οποία θα πρέπει να δημιουργήσει πολλά υποσχόμενες μεθοδολογίες και προοπτικές προγραμματισμού που θα ευνοούν τη βιωσιμότητα των αστικών συστημάτων. Στοιχεία μιας τέτοιας ερευνητικής ατζέντας, που θα είναι προσανατολισμένη προς το μέλλον, είναι τα εξής:

- Ένα σύστημα στέρεων μετα-αναλύσεων, που θα ήταν σε θέση να προσδιορίσει τους παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη και εκείνους που αναστέλλουν την ανάπτυξη της δυναμικής των πόλεων και θα βασίζονται σε μια σειρά ποσοτικών μελετών αξιολόγησης των επιπτώσεων.

- Η ανάπτυξη συγκριτικών μελετών αποτελεσματικότητας για την αστική αναπτυξιακή απόδοση (συμπεριλαμβανομένων των παραγόντων XXQ) ούτως ώστε να αντληθούν περισσότερα συμπεράσματα για την αστική αποτελεσματικότητα.

- Η ανάπτυξη ενός συστήματος υπολογίσιμων υποδειγμάτων αστικής ισορροπίας (computable urban equilibrium models), ενταγμένη στο ευρύτερο πλαίσιο πολύπλοκων αστικών συστημάτων.

- Μια λεπτομερής ποσοτική ανάλυση βασίζεται σε ελέγξιμα υποδείγματα της στρατηγικής θέσης (συμπεριλαμβανομένων των παραγόντων υποβάθρου) των πόλεων σε κομβικά σημεία («ηγέτες») σε ένα παγκόσμιο σύστημα δικτύων.

- Μια στέρεη στατιστική ανάλυση δημιουργικών μελλοντικών σεναρίων, που σχετίζονται με την αστική πολυπλοκότητα σε δίκτυα πολυ-δρώντων (multi-actors), ως εργαλείο υποστήριξης για μια στρατηγική χάραξη πολιτικής.

- Μια αναλυτική σύνθεση της μικρο-, της μακρο- και της κοινωνικο-οικονομικής θεωρίας, που θα προσανατολίζεται προς την εξήγηση (ανατομία) και την πολιτική στρατηγική (θεραπεία) παραγόντων XXQ για μια συνολική βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων.

Κατά το Nijkamp, οι προκλήσεις της έρευνας για τις σύγχρονες πόλεις είναι τεράστιες, αλλά δικαιώνονται μέσα από τα λόγια του Duranton: «*Η πόλη δεν είναι μόνο ο τόπος όπου σημειώνεται αύξηση, αλλά και η κινητήρια δύναμη της ίδιας της ανάπτυξης*» (Duranton, 2000).

Τα περιφερειακά οικονομικά προβλήματα και η Περιφερειακή Οικονομική

Είναι χρήσιμο να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους επιλαμβάνεται η Περιφερειακή Οικονομική για την επίλυση προβλημάτων επί των οποίων είναι αναγκαίο να μελετηθούν οι χωρομεταβλητές των, δηλαδή εκείνα τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν ομοιότητες αλλά διαφοροποιούνται κυρίως όταν βρίσκονται σε διαφορετικούς χώρους. Τα προβλήματα μπορούν να συνοψίζονται σε ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά που δίδουν έμφαση σε μικροοικονομικούς ή σε μακροοικονομικούς λόγους ή σε διαφορετικούς λόγους προτιμήσεων ή συμφερόντων. Στην επιλογή του τύπου εγκατάστασης τόσο τα συμφέροντα όσο και τα ενδιαφέροντα είναι διαφορετικά· στις ιδιωτικές εταιρείες διαφέρουν από εκείνα των οργανισμών του δημοσίου και των οικογενειών των ανθρώπων, διότι στην πρώτη περίπτωση κυριαρχεί το κέρδος, ενώ στη δεύτερη και τρίτη περίπτωση κυριαρχούν οι επιλογές και οι στόχοι των, που είναι επίσης διαφορετικοί. Τα προβλήματα που δημιουργούνται προέρχονται κυρίως από τις επιλογές για τον καθορισμό των τύπων εγκατάστασης σε σχέση με τους υπολογισμούς του κόστους των υπηρεσιών των μεταφορών και των επικοινωνιών. Ο κλάδος της Περιφερειακής Οικονομικής θα προσδιορίσει το κόστος της χωρικής μετακίνησης που με τη σειρά της θα συναρτάται από άλλους παράγοντες, όπως είναι το μήκος των αποστάσεων, ο χρόνος των διαδρομών, οι εξειδικεύσεις των μέσων κ.ά. Στη συνέχεια, η διερεύνηση των αποτελεσμάτων θα υποβοηθήσει τα πλεονεκτήματα των θέσεων των τύπων εγκατάστασης, προκειμένου να ερμηνευθεί και η διαφορετικότητά των. Στην επίλυση των προβλημάτων θα συμβάλουν επίσης οι οικονομικές αναλύσεις περί των τιμών και της παραγωγής σε χωρική διάσταση. Έτσι, δίδονται περισσότερες λεπτομέρειες για τη διαμόρφωση των τιμολογιακών πολιτικών, σύμφωνα με τις διαφορετικές κατά τόπο αγορές του πωλητή, για τον οποίο πάλι η απόσταση από το σύνολο των αγορών θα του προσδίδει άλλη μία χωρική διάσταση, που πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά τις αναλύσεις του ανταγωνισμού του με άλλους πωλητές. Η περιφερειακή οικονομική θα εξηγήσει πάλι την απάντηση επί του προβλήματος με την αναζήτηση του λόγου της συγκέντρωσης των πωλητών ή των παραγωγικών μονάδων στο ίδιο σημείο με τη θεωρία της έλξης ή του δυναμικού έλξης, η οποία εξηγεί γιατί μέσα στο χώρο

έλκονται περισσότερο οι παραγωγικές χωρικές δυνάμεις και λιγότερο σε άλλους χώρους. Επιπροσθέτως, θα δώσει τις κατευθυντήριες γραμμές για την απάντηση των ζητημάτων γιατί επιλέγουμε σε συγκεκριμένο χώρο να χρησιμοποιήσουμε το έδαφος του για συγκεκριμένες χρήσεις, με την ανάλυση χρήσης εδάφους, η οποία θα μας δώσει τις κατευθυντήριες γραμμές για την κατανόηση των σχέσεων του χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού στις αστικές περιοχές, δηλαδή θα υποστηρίζει τον περιφερειακό σχεδιασμό. Ακόμη, η περιφερειακή οικονομική με τις προβλέψεις θα υποβοηθήσει στην επίλυση των περιφερειακών προβλημάτων με τις ανάλογες προσεγγίσεις της για τις μετακινήσεις του πληθυσμού, προκειμένου να συντελεσθούν σχεδιασμοί πολιτικών τοπικής ανάπτυξης, οι οποίοι θα έχουν ως στόχο την εξάλειψη των ανισοτήτων και του περιορισμού της ανεργίας. Τέλος, θα δώσει τις απαντήσεις στα διάφορα αστικά προβλήματα, όπως οι μεταφορές στην πόλη, η αστική συρρίκνωση και η συμφόρηση στις πόλεις, που θα εξηγηθούν με εξειδικευμένες προσεγγίσεις, που θα συμβάλουν στις απαντήσεις των ερωτημάτων όπως, είναι βιώσιμη η πόλη ή ένα μέρος αυτής; Υπάρχουν δυνάμεις που δεν ελήφθησαν υπόψη στο σχεδιασμό για την ανάπτυξη της πόλης και την οικοδόμηση των αγορών της; Υπάρχουν παράγοντες που επιδεινώνουν τα εισοδηματικά επίπεδα του πληθυσμού των χωρικών διαστάσεων και τα μεταβάλλουν;

Η Περιφερειακή Οικονομική και ο εφαρμοσμένος κλάδος της Περιφερειακής Οικονομικής Πολιτικής

Ο εφαρμοσμένος κλάδος της Περιφερειακής Οικονομικής ή της Οικονομικής του Χώρου είναι η Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική που καλείται και Περιφερειακή Πολιτική. Τελευταία, στην Περιφερειακή Πολιτική περιλαμβάνονται προς ενίσχυση των θεωρητικών τεκμηριώσεων και προς θεμελίωση των αποδεικτικών βάσεων και άλλοι κλάδοι του Περιφερειακού Σχεδιασμού, όπως είναι οι κλάδοι της Χωροταξίας και της Πολεοδομίας, κυρίως στη σχεδιαστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και στην υποδεικνυόμενη από αυτή προς τις Οικονομίες των κρατών-μελών της. Η περιφερειακή πολιτική είναι ένα σύνολο επιλογών, που αποσκοπούν στην επίτευξη της αλληλέγγυας οικονομικής συνεργασίας των διαφόρων χωρικών

οντοτήτων και εκδηλώνεται κυρίως με πολιτικές δημόσιου χαρακτήρα. Είναι πάλι, σύνολο επιλογών, που στοχεύουν στη μείωση των ανισοτήτων που παρατηρούνται στο σχηματισμό των μακροοικονομικών μεγεθών, όπως είναι το εισόδημα, και η απασχόληση εντός των χωρικών ενότητων και ειδικότερα, είναι η πολιτική που αποσκοπεί στην άμβλυνση των διαφορών των επιπέδων ευημερίας των προαναφερθέντων ενότητων είτε αυτές είναι Κράτη, είτε Περιφέρειες εθνικού ή διεθνικού χαρακτήρα είτε έχουν ακόμη χαρακτήρα χωροταξικό ή οικονομικό. Για να κατανοηθεί καλύτερα η αναγκαιότητα αυτού του εφαρμοσμένου κλάδου, ας φανταστούμε έναν κόσμο διαχωρισμένο σε χωρικές ενότητες που αναπτύσσονται με τους ίδιους ρυθμούς, π.χ. του Α.Ε.Π. ή που έχουν τα ίδια επίπεδα ευημερίας ή ακόμη χωρικές ενότητες όπου τα ποσοστά των απασχολούμενων σε αυτές είναι χαμηλά και όπου τέλος, δεν παρατηρούμε μετακινήσεις του ενεργού πληθυσμού των. Εάν πιστέψουμε κάτι τέτοιο, θα ήταν ουτοπία και αν ακόμη διαπιστώσουμε πάλι ισόρροπες αναπτυξιακές πορείες, αυτές θα είναι βραχυπρόθεσμες και πάλι θα απορρυθμιστούν λόγω των ποικίλων ασταθειών των αγορών αλλά και των μη αποτελεσματικών πολιτικών δημόσιου χαρακτήρα. Συνεπώς, η Περιφερειακή Πολιτική, που είναι ο εφαρμοσμένος κλάδος της Περιφερειακής Οικονομικής ή της Οικονομικής του Χώρου, με τη βοήθεια της χωροταξίας, η οποία βάζει σε τάξη τις παραγωγικές δραστηριότητες στο χώρο με τη βοήθεια άλλων επιστημονικών κλάδων, ενεργεί διαρκώς για τη διατήρηση ισόρροπων ρυθμών ανάπτυξης στο πλαίσιο της αλληλεγγύης των Οικονομιών των Ενοτήτων και σύμφωνα με τις αποδεικτικές βάσεις που θεμελιώνουν τα αξιώματα των ανάλογων Επιστημών και η καταγεγραμμένη συστηματική εμπειρία εκ των οικονομικών κυρίως γεγονότων.

Τι άλλο είναι η Περιφερειακή Πολιτική και πώς θα συνδέουμε κάθε φορά αυτή με τις θεωρητικές βάσεις της Περιφερειακής Οικονομικής; Ποια είναι τα οικονομικά γεγονότα που τεκμηριώνουν την ύπαρξη αυτού του εφαρμοσμένου κλάδου που μελετάμε; Τι περιλαμβάνει ο σχεδιασμός της και πώς εκδηλώνεται η εφαρμογή της, που τελικό στόχο έχει την ανάπτυξη των χωρικών ενότητων;

Οι περιφερειακές εισοδηματικές διαφορές, οι διαφορές στην απασχόληση εντός των Περιφερειακών Ενοτήτων, οι διαφορές στην αποτελεσματικότητα των πολιτικών που εφαρμόζουν οι ίδιες, η ποικίλη γεωγραφική διαμόρφωση των τοπικών οικονομιών που επηρεάζονται εκ των βιομηχανικών συγκεντρώσεων, εκ των αλλαγών χρήσεων γης, εκ των μετακινήσεων των πληθυσμών, που συνήθως

επιφέρουν αναπτυξιακές υστερήσεις ή συγκρουσιακές σχέσεις εντός του συνόλου της Οικονομίας του Κράτους ή της διεθνικής ενότητας όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν τους πυλώνες ενδιαφερόντων της Περιφερειακής Οικονομικής Πολιτικής. Έτσι οικοδομείται η αναγκαιότητα της ύπαρξης της Περιφερειακής Πολιτικής, η οποία θα αναλύει και θα επεξηγεί όχι μόνο τους λόγους των παρεμβάσεων της, αλλά θα θέτει αυτούς στις αποδεικτικές βάσεις κυρίως της Περιφερειακής Οικονομικής και γενικότερα στις αποδεικτικές βάσεις και άλλων επιστημών. Τοιουτοτρόπως, η Περιφερειακή Οικονομική θα προσδιορίζει π.χ. τις περιοχές των τοπικών αγορών για τους παραγωγούς με βάση τις θεωρίες της, όπως με τη θεωρία των πόλων ανάπτυξης, θα αναλύει με τη βοήθεια των θεωριών τοπικής ανάπτυξης την έννοια των βιομηχανικών πάρκων, τις έννοιες των Τεχνοπόλεων ή άλλων αναπτυξιακών συνόλων, θα αιτιολογεί ακόμη τους διαφορετικούς ρυθμούς ή τα διαφορετικά μεγέθη, των μακροοικονομικών ή μικροοικονομικών μεγεθών, που παρατηρούνται εντός του χωρικού συνόλου που διέπεται από κοινά χαρακτηριστικά με τη χρήση των χωρομεταβλητών. Επιπλέον, η Περιφερειακή Οικονομική Θεωρία κυρίως και τα γνωστικά αντικείμενα άλλων Επιστημών, θα θεμελιώνουν επιστημονικώς το υπόβαθρο της Περιφερειακής Πολιτικής, με τη χρήση των θεωρητικών προσεγγίσεων. Ακόμη, θα προάγουν αυτή με τη μεταφορά της οικονομικής σκέψης από το φυσικό της χώρο τον τόπο που μελετούμε στο επόμενο στάδιο του ομοιόμορφου χώρου της Οικονομίας που καλλιέργησαν και σχεδίασαν οι νεοκλασικοί, ο Κέυνς, ο Μάρσαλ και άλλοι με τελικό σταθμό αναζητήσεων το χώρο που θα συσχετισθεί με το περιβάλλον και τη νέα διαμορφούμενη συνεχώς οικονομική γεωγραφική κατάσταση. Τοιουτοτρόπως, θα εξηγούνται με τη σειρά τόσο οι νέες κάθε φορά δυναμικές προσεγγίσεις όσο η σκοπιμότητα των εφαρμογών του δημόσιου συμμετοχικού Περιφερειακού Σχεδιασμού.

Τι είναι λοιπόν η Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική που καλείται συνήθως και Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης; Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) παλαιότερα (Ε.Ε.Κ. 1969) και μεταγενέστερα (Συνθήκη Maastricht, 1992) διετύπωσε ότι η Περιφερειακή Πολιτική είναι στρατηγική που αποσκοπεί στην αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των χωρικών ενότητων των Περιφερειών με στόχο τη μείωση των ανισοτήτων, που εντοπίζονται κυρίως στους Οικονομικούς και Κοινωνικούς Τομείς των. Επιπλέον, είναι ένα σύνολο στρατηγικών δράσεων που θα αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής αυτών των

Περιφερειών. Ακόμη, είναι στρατηγική που θα επιδιώκει την επίτευξη ισόρροπων αναπτυξιακών ρυθμών με ενισχυτικές παρεμβάσεις στις διάφορες τοπικές αγορές που πρέπει να συγκλίνουν και να συνεργάζονται ή τέλος, θα αποσκοπεί και στη λήψη μέτρων που θα αποτρέπουν παρενέργειες ή άλλες εκφυλιστικές τάσεις των αγορών προς αποφυγή δημιουργίας Περιφερειών, που θα αναπτύσσονται με διαφορετικούς ρυθμούς. Η ανωτέρω θέση συνηγορεί υπέρ της σύνδεσης της Περιφερειακής Πολιτικής με τον Περιφερειακό Προγραμματισμό, ο οποίος σήμερα βρίσκεται ταυτόχρονα πεδίο εφαρμογής επί του συνόλου των χωρών της Ευρωπαϊκής Χώρας (Ε.Ε.-27), η οποία διαχωρίζεται από πλευράς εφαρμογής Προγραμμάτων-Δράσεων, πέραν των χωρικών ενότητων των κρατών-μελών και σε περιφέρειες ευρείες (Οικονομικές ή Χωροταξικές) ή σε Περιφέρειες μικρότερες κυρίως εθνικού χαρακτήρα ή σε Περιφέρειες διαφορετικού χαρακτηρισμού, όπως π.χ. « οι ευφυείς Περιφέρειες » κ.ά. Ένα άλλο ερώτημα που πρέπει κατά την άποψή μου να απαντήσουμε για την κατανόηση της Πολιτικής που μελετούμε, είναι εάν είναι αυτή ένα μεγαλεπήβολο πρόγραμμα ή Όραμα ή και τα δύο. Θεωρώ ότι απάντηση πρέπει να είναι η δεύτερη, διότι πρόγραμμα πάντα θα είναι· εάν, όμως, δεν είναι και όραμα τότε πιθανόν να καταλήξει ως εφιάλης μίας κοινωνίας που δεν έχει προσανατολισμούς.

Το πεδίο δραστηριοτήτων της Περιφερειακής Πολιτικής, όπως αναφέραμε ήδη, είναι ο χώρος και η αποτελεσματικότητα αυτής κρίνεται και από την αριστοποίηση του συντονισμού του χωρικού σχεδιασμού με τον αναπτυξιακό ή οικονομικό σχεδιασμό. Η αριστοποίηση αυτού του σχεδιασμού επιτυγχάνεται με σχεδιαστικά πλαίσια ενιαίων διαδικασιών, με τη χρήση της ίδιας φιλοσοφίας, αλλά και της ίδιας προσέγγισης των μεθόδων και των εφαρμογών μέσα στους ίδιους χρόνους. Διαφορετικά, η Περιφερειακή Πολιτική θα δημιουργεί κεντρόφυγες και αντίρροπες τάσεις, που θα καθιστούν αυτή αναποτελεσματική. Στις μέρες μας, η άριστη Περιφερειακή Πολιτική θεωρείται εκείνη που βάσει όλων όσων αναπτύξαμε θεμελιώνει το Οικονομικό και Κοινωνικό Σύστημα στην Οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας, καθιστά αυτά βιώσιμα και επιτυγχάνει τη μέγιστη απασχόληση, που με την σειρά της θα επιφέρει την κοινωνική και την εδαφική συνοχή.

Η Περιφερειακή Πολιτική και η Περιφερειακή Ανάπτυξη

Η Περιφερειακή Πολιτική ως εφαρμοσμένος κλάδος θα σχεδιάζεται διαχρονικά προσπαθώντας πάντοτε να μεταβάλει μέσα στο χρόνο τα δυναμικά σημεία ισορροπίας μέσα στο χρόνο προς αριστοποίηση των μεγεθών. Η διαρκής προσπάθεια αυτή κρινομένη ποσοτικά και ποιοτικώς χαρακτηρίζει την επίσης άλλη διαρκή διαδικασία, που καλείται Περιφερειακή Ανάπτυξη. Η ανωτέρω στρατηγική της Περιφερειακής Πολιτικής είναι κυρίαρχο μέσο της Δημοσίας Αρχής, είτε της Ε.Ε. είτε της κάθε Δημοσίας άλλης Διοικητικής ή Αυτοδιοικητικής Αρχής και ο ρόλος αυτής δεν είναι απόλυτα υποχρεωτικός. Θεωρείται ότι η επιτυχία της θα εξαρτηθεί και από τα γονιμοποιά αποτελέσματα των παρεμβάσεων της στις τοπικές οικονομίες ούτως ώστε αυτές να δύνανται μελλοντικώς μετά τις παρεμβάσεις να αυτοτροφοδοτούνται και να συμβάλλουν στη συνολική ανάπτυξη στο πλαίσιο του σχεδιαστικού οράματός που περιέγραψε. Ένας σύγχρονος της Περιφερειακής Οικονομικής, ο Γ. Χιώτης (1970) διετύπωσε για το ανωτέρω τα εξής: «Οι συνεχείς μεταβολές πρέπει να εξασφαλίζουν διαρκή και αυτοσυντηρούμενη αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού των Περιφερειών».

Ας ξαναγυρίσουμε στην Περιφερειακή Οικονομική, που είναι κατά κανόνα η θεωρητική βάση της Πολιτικής που μελετούμε. Είπαμε πάλι ότι η ίδια η πολιτική αυτή καλείται και Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης και η διαδικασία των επανασχεδιασμών της και νέων εφαρμογών θέτει σε κίνηση τη διαδικασία της Περιφερειακής Ανάπτυξης, που χρήζει περαιτέρω ειδικών μελετών και αναλύσεων για να εξηγηθούν τα αποτελέσματά της. Συνεπώς, η αναγκαιότητα της χρησιμοποίησης υποδειγμάτων Βραχυχρόνιας και Μακροχρόνιας Περιφερειακής Ανάλυσης θα εξηγούν εάν η εφαρμοζόμενη περιφερειακή πολιτική ήταν η επιβεβλημένη, διότι θα κρίνεται εκ των αποτελεσμάτων των αναλύσεων αυτών και διαχρονικά θα εξάγεται πάλι και η πορεία για τα συντελεσμένα στην Περιφερειακή Ανάπτυξη, κυρίως δε για τα οικονομικά μεγέθη για το αν λ.χ. μεταβάλλονται μέσα στο χρόνο ισόρροπα. Σπουδαίοι θεωρητικοί και θεμελιωτές της Περιφερειακής Οικονομικής που οικοδόμησαν τις θεωρίες αυτής της επιστήμης διετύπωσαν για την αναγκαιότητα της ύπαρξης της Περιφερειακής Πολιτικής ως εξής: «Επειδή οι

χωρικές ενότητες που έχουν διαφορετικές χωρομεταβλητές προκαλούν ανισότητες» (Armstrong και Taylor 1993), άλλοι, «Επειδή η προσπάθεια για τη βελτίωση της οικονομικής ανάπτυξης και της δίκαιας κατανομής του πλούτου στις χωρικές ενότητες θα είναι διαρκείς, λόγω των μονίμως υφισταμένων χωρικών παρενεργειών» (Roger 1962, Vanhove και Klaassen 1987). Κατά την τελευταία πεντηκονταετία έχουν αναπτυχθεί αρκετές θεωρίες που τεκμηρίωσαν τα αξιώματα της περιφερειακής οικονομικής και έκαναν πιο εύχρηστα τα εργαλεία των ποσοτικών αναλύσεων. Θα ήταν δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι η χρονική εμφάνιση αυτών ήταν ανάλογη των διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της Περιφερειακής Πολιτικής διαχρονικά. Όλοι οι θεωρητικοί προσπάθησαν να εμβαθύνουν για τα τεκταινόμενα μέσα στις χωρικές ενότητες και να εξηγήσουν τα αποτελέσματα των οικονομικών δραστηριοτήτων, να ερμηνεύσουν την αστική χωρική δομή, να μελετήσουν τους τρόπους που συμβάλλουν σε διαφορετικές οικονομικές μεγεθύνσεις ή να αναλύσουν πάλι τις τοπικές εξελίξεις. Οι παραδοσιακές θεωρίες έδωσαν ως προβάδισμα στις επιλογές της περιφερειακής πολιτικής, που αποσκοπούσε στον περιορισμό των περιφερειακών ανισοτήτων, την κινητικότητα του Κεφαλαίου και της εργασίας. Ως επιλογές θα θέσουν σε κίνηση τις τοπικές οικονομίες, που θα προκαλέσουν την οικονομική μεγέθυνση, η οποία με τη σειρά της θα επιφέρει την οικονομική ευημερία. Όμως, διαχρονικά αυτή η μορφή της στρατηγικής έδειξε ότι είχε χαμηλή αποδοτικότητα, διότι δεν είναι δυνατόν η Τοπική Ανάπτυξη να διεγείρεται εκ των άνω, δηλαδή με κρατικό παρεμβατισμό, ο οποίος δεν είναι πάντα αποτελεσματικός επί των τοπικών οικονομιών και κυρίως εκείνων που δεν στηρίζονται σε εγχώρια αλλά και εξαγωγική βάση των. Έτσι, η θεωρητική σκέψη αναζήτησε νέες απόψεις προκειμένου να ενισχυθούν τα αποτελέσματα της εκάστοτε εφαρμοζόμενης περιφερειακής πολιτικής. Οικοδομήθηκαν οι νέες θεωρίες που περιελάμβαναν στις αναζητήσεις των, τους προσδιορισμούς των περιοχών αγοράς για τους παραγωγούς, τη χωρική διανομή της εναλλακτικής διανομής. Οι ίδιες πάλι, προσπάθησαν να εξηγήσουν τους λόγους ύπαρξης των αστικών συστημάτων αλλά και να εξηγήσουν περισσότερο τις δραστηριότητες των αστικών συμπλεγμάτων. Σταδιακά, οι θεωρητικές απόψεις συνέπτυξαν τις ομάδες των νέων θεωριών, όπως των Θεωριών της Τοπικής Ανάπτυξης, που επικεντρώθηκαν στην επιστημονική εξήγηση και ανάλυση των διαδικασιών ίδρυσης και λειτουργίας των βιομηχανικών περιοχών ή στη μελέτη της εγκατάστασης και της απόδοσης των συστημάτων

καινοτομίας και όπως των Θεωριών που τεκμηριώνουν την αποτελεσματικότητα της περιφερειακής πολιτικής, που στηρίζεται στη νέα οικονομική γεωγραφία των σύγχρονων συστημάτων αλλά και των επιλογών της ενδογενούς διέγερσης των παραγωγικών δυνάμεων της χωρικής ενότητας λαμβανομένης ως συνόλου και όχι ως κλαδικής δραστηριότητας. Η αποτελεσματικότητα των επιλογών αυτών κρίθηκε θετικά διότι κινητοποιούσαν πάντοτε και άλλες δυνάμεις μη κινητικές, όπως είναι οι φυσικές υποδομές, η τοπική τεχνογνωσία, η τοπική γραφειοκρατία κ.ά. Σύμφωνα με τις θεωρίες δύο άλλων συγχρόνων της περιφερειακής επιστήμης: «..αυτή η διαδικασία της ενδογενούς ανάπτυξης συνέβαλε στη δημιουργία των επιχειρηματικών πάρκων, στη δημιουργία των Τεχνοπόλεων, έδωσε αυτονομία και ευελιξία στις Περιφέρειες, διέχυσε την τεχνολογική πρόοδο αποτελεσματικώς σε αυτές και υποβοήθησε επαρκώς στην απορρόφηση των δημιουργούμενων καινοτομιών» (Ν. Κόνσολας 1990, Vasquez-Barquero 1990).

Οι αναζητήσεις της γερμανικής οικονομικής σκέψης, πάλι, καθώς και άλλες μεταγενεστέρως έδωσαν τις εκκινήσεις για τη δημιουργία του εφαρμοσμένου κλάδου της Οικονομικής του Χώρου της Περιφερειακής Πολιτικής, που στις μέρες μας συναντάμε σε διάφορα χωρικά επίπεδα, όπως το Τοπικό, το Εθνικό, το Διεθνικό κ.λ.π. Συνεπώς, αυτός ο εφαρμοσμένος κλάδος οικοδομήθηκε από τις πρώτες αναζητήσεις των αιτιών των χωρικών συγκρούσεων των συμφερόντων ή από τις πρώτες αναζητήσεις για τις βελτιώσεις των χωρικών συνεργασιών αυτών των συμφερόντων. Σήμερα επικρατεί η άποψη ότι η πολιτική αυτή κυρίως ασκείται από το Δημόσιο Τομέα και δευτερευόντως από τις δυνάμεις των αγορών. Είναι πολιτική κατά το πλείστον δημοσίου χαρακτήρα, διότι ουδέποτε οι μηχανισμοί των περιφερειακών αγορών ηθελημένα θα συνδράμουν στις πολιτικές της ισόρροπης ανάπτυξης, της άμβλυνσης των ανισοτήτων των περιφερειακών εισοδημάτων και της απασχόλησης ή θα εφαρμόσουν πολιτικές δημοσιονομικού χαρακτήρα, όπως παραδείγματος χάριν να επέμβουν δια των δημοσίων δαπανών στις χωρικές ενότητες προκειμένου π.χ. να αυξηθεί το μέγεθος των επενδύσεων για την οικονομική μεγέθυνση αυτών. Αντιθέτως, είναι μέλημα άρα και σύνολο πολιτικών επιλογών των θεσμικών οντοτήτων δημοσίου χαρακτήρα, που παρεμβαίνουν προκειμένου να επιφέρουν τη σύγκλιση στις πορείες των οικονομικών μεγεθών των χωρικών ενοτήτων. Εξ αυτού μπορούμε να εξάγουμε ότι η ανωτέρω πολιτική συστέλλει τις άνισες κεντρόφυγες τάσεις των οικονομικών μεγεθών των χωρικών ενοτήτων, οι

οποίες εξαιτίας π.χ. ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος που είναι δυνατό να διαθέτουν, αναπτύσσουν γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης σε βάρος των αναπτυξιακών δυνατοτήτων των άλλων περιφερειών του συνόλου των, που δεν διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα και θα νοιώσουν την ασφυκτική πίεση της υστέρησης των και της επαπειλούμενης ύφεσης. Το ανωτέρω παράδειγμα μας δίδει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε την αναγκαία παρέμβαση των Κοινωνικών Αρχών και κατ' αυτόν τον τρόπο συγκροτείται η πολιτική για τις χωρικές ενότητες, η Περιφερειακή Πολιτική.

Επιπλέον, δυνάμεθα να ισχυρισθούμε ότι η Περιφερειακή Πολιτική επιβάλλεται να ασκείται στις Περιφερειακές Ενότητες και εξαιτίας της λειτουργίας των αγορών σε αυτές, οι οποίες ναι μεν συμβάλλουν στις αυξήσεις των οικονομικών μεγεθών και άλλων δεικτών ευημερίας, αλλά έχοντας ως κίνητρο μόνο το κέρδος δεν επιλαμβάνονται επί των δημιουργουμένων π.χ. εισοδηματικών ανισοτήτων, που εμφανίζονται στις χωρικές ενότητες ενός συνόλου ή που επενδύουν κυρίως σε περιφερειακές αγορές, όπου ο πολλαπλασιαστής επενδύσεων είναι υψηλός ασχέτως αν αυτή η αγορά είναι σε περιφέρεια, που γνωρίζει μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης και δεν πράξουν το αυτό και για τις υπό ανάπτυξη αγορές, στις οποίες ο πολλαπλασιαστής επενδύσεων που αναφέραμε θα είναι χαμηλότερος για αποδόσεις. Το παράδειγμα αυτό μας κάνει να κατανοήσουμε ότι οι αγορές λειτουργούσες είναι δυνατόν να συμβάλλουν στις οικονομικές μεγεθύνσεις των χωρικών ενότητων αλλά δεν επιλαμβάνονται επί των χωρικών ανισοτήτων που θα παρατηρηθούν στα μακροοικονομικά και μικροοικονομικά μεγέθη αυτών. Συνεπώς, η Περιφερειακή Πολιτική δεν έχει μόνο δημόσιο χαρακτήρα αλλά και κοινωνικό· αυτό, δηλαδή, το βασικό στοιχείο, που οι αγορές δεν είναι δυνατόν να διαθέτουν.

Πού λοιπόν ο εφαρμοσμένος κλάδος της Περιφερειακής Οικονομικής ή Περιφερειακή Πολιτική δύναται να επεμβαίνει; Αναπτύξαμε ανωτέρω την περίπτωση της παρέμβασης προς εξάλειψη των ανισοτήτων των Περιφερειών που προκαλούν οι διαφορετικές επενδυτικές επιλογές των αγορών επί αυτών. Θα μπορούσαμε να απαριθμήσουμε πάρα πολλές, όπως π.χ. προκειμένου να αντιμετωπισθεί το μεταναστευτικό ρεύμα ή η αστυφιλία, όπως π.χ. προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι ανισότητες των περιφερειακών εισοδημάτων και της απασχόλησης, όπως π.χ. προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα που θα προκύπτουν από την πολιτική της εδαφικής συνεργασίας και της σύγκλισης, όπως π.χ. για να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα των νέων χρήσεων γης και τέλος προκειμένου να

ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα και η κοινωνική εξωστρέφεια των Τμημάτων του Χωρικού συνόλου.

Το θεσμικό πλαίσιο της Περιφερειακής Πολιτικής, που απαρτίζεται κυρίως από τους άξονες όλων εκείνων των στοιχείων που συνθέτουν το Περιφερειακό Πρόβλημα, όπως είναι η στρατηγική και τα μέσα που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν ή το θεωρητικό υπόβαθρο όπου θα στηριχθούν οι επιλογές, ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση της ίδιας της πολιτικής, που αποτελεί ζήτημα αυξανόμενης σημασίας. Η σπουδαιότητα αυτής της πολιτικής ακόμη αποκτά μεγαλύτερη σημασία, διότι στη συνέχιση του ρόλου της για την περιφερειακή ανάπτυξη θα θέτει συνεχώς νέα ερωτήματα επί βασικών ζητημάτων που θα επιζητούν μελλοντικώς λύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Περιφερειακή Πολιτική και Περιφερειακή Επιστήμη

Οι έννοιες

Η αναγκαιότητα της συγκρότησης των περιφερειακών πολιτικών για τα διάφορα επίπεδα των χωρικών ενότητων, οι θεωρητικές αναζητήσεις των επιστημόνων του χώρου της Περιφερειακής Οικονομικής για αποτελεσματικότερες και πιο αξιόπιστες οικονομικές χωρικές αναλύσεις, η παγκοσμιοποιημένη Κοινωνία και η τάση για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση αφ' ενός μεν καθιέρωσαν τον εφαρμοσμένο κλάδο της Περιφερειακής Πολιτικής ως ένα σοβαρό μηχανισμό άσκησης πολιτικής και παρέμβασης στις χωρικές ενότητες, αφ' ετέρου δε ώθησαν την επιστημονική κοινότητα προς τις αναζητήσεις νέων γνωστικών πεδίων, που θα συμβάλλουν με βάση τα επιστημονικά αξιώματα αυτών σε σύγχρονες επιλογές με ισχυρές αποδεικτικές βάσεις, που με τη σειρά τους θα καθιστούν τον κλάδο της περιφερειακής πολιτικής περισσότερο αποτελεσματικό και αξιόπιστο.

Επιπλέον, η παγκοσμιοποιημένη κοινωνία μετά την πτώση των συνόρων περιφερειοποιείται με ποικίλους διαχωρισμούς ή συγκλίνει με τις αποδεκτές πολυπολιτισμικές Κοινωνίες. Έτσι, η Περιφερειακή Οικονομική που εφαρμόζεται δια της περιφερειακής πολιτικής δεν είναι πλέον αρκετή να εξηγήσει και να αναλύσει τα νέα κυρίως ανακύπτοντα προβλήματα του χώρου. Η σύγχρονη καταστροφή του Περιβάλλοντος, η μεταβολή του κλίματος από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, η ανάγκη της κοινής συνεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων στην παγκόσμια κοινωνία,

οι διαπεριφερειακές ανισότητες και η συγκρότηση περιφερειακών πολιτικών από διεθνικές δημόσιες οντότητες θεμελίωσαν τις απόψεις των ταγών των προαναφερθέντων γνωστικών πεδίων ομού με εκείνων της Περιφερειακής Οικονομικής να οικοδομήσουν τον Κλάδο της Περιφερειακής Επιστήμης, η οποία με της σειρά της κατέστησε αμφιδρόμως αναγκαίο επί των ανωτέρω ότι για την επεξήγηση των διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων είναι αναγκαία η αναγνώριση του ρόλου της διάστασης του χώρου για αυτά ή για τη μελέτη αυτών είναι χρήσιμη η ανάλυση των χωρομεταβλητών των. Η Περιφερειακή Επιστήμη οικοδομείται συνεχώς και, πέραν των θεωριών και των αξιωμάτων της Περιφερειακής Οικονομικής, θεμελιώνεται και εκ των γνωστικών αντικειμένων των κλάδων των Κοινωνικών Επιστημών αλλά και των θετικών. Έτσι, η Πολιτική Επιστήμη συνεισφέρει στη μελέτη και την επεξήγηση των Περιφερειακών Θεσμών, η Ψυχολογία και η Κοινωνιολογία προσφέρουν τα εργαλεία για την κατανόηση του ζητήματος γιατί οι ανθρώπινες συμπεριφορές διαφέρουν από χώρο σε χώρο. Η Πολεοδομία και η Χωροταξία θα καθορίσουν την ευταξία των παραγωγικών δραστηριοτήτων ή και των άλλων ανθρωπίνων δραστηριοτήτων μέσα στο χώρο, σύμφωνα με τη φύση των χωρικών διαστάσεων και θα επιβάλουν το σχεδιασμό, που θα προστατεύει το οικονομικό σύστημα από το ενδεχόμενο της δημιουργίας μορφών αντιστοιχίας. Επιπροσθέτως, τα Μαθηματικά, η Στατιστική, η Οικονομετρία, η Γεωγραφία και τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών θα ενισχύσουν την Περιφερειακή Επιστήμη με ποσοτικά εργαλεία των περιφερειακών υποδειγμάτων (τα οποία θα επεξηγούν αποτελεσματικότερα τόσο τις επιλογές όσο και τα αποτελέσματα των εφαρμογών των πολιτικών για το χώρο) που δεν στηρίζονται μόνο στην περιφερειακή οικονομική αλλά στο σύνολο των γνωστικών αντικείμενων της Περιφερειακής Επιστήμης. Για την Ιστορία, η Περιφερειακή Επιστήμη άρχισε να συγκροτείται προς το τέλος της δεκαετίας του 1940 αναζητώντας ένα υψηλότερο επίπεδο ανάλυσης εκ της εφαρμογής της Περιφερειακής Οικονομικής, αλλά και διακρίνοντας το ενδιαφέρον των ανθρώπων προκειμένου να κατανοούν με ευρύ φάσμα επιστημονικών πεδίων ώθησαν το μεγάλο διανοητή της Περιφερειακής Επιστήμης, το Walter Isard και τους υποστηρικτές του να προωθήσει την "αντικειμενική" και "επιστημονική" ανάλυση, των Οικισμών, των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, αλλά και της αστικής ανάπτυξης.

Συνεπώς, δυνάμεθα να λαμβάνουμε τις αρχές της δεκαετίας του '50 ως τη μεγάλη αφετηρία για την Περιφερειακή Επιστήμη, όταν η Διεθνής Ένωση της Περιφερειακής Επιστήμης ιδρύθηκε το 1954· τότε που η βασική ομάδα των μελετητών και των επαγγελματιών πραγματοποίησε τις πρώτες συνεδριάσεις ανεξάρτητα από εκείνες που είχαν αρχικά διεξαχθεί ως συνεδρίες των ετήσιων συνεδριάσεων της Αμερικανικής Οικονομικής Ένωσης. Ένας λόγος για συνάντηση ανεξάρτητα, ήταν αναμφίβολα η επιθυμία του ομίλου να επεκταθεί η νέα επιστήμη πέρα από το μάλλον περιοριστικό κόσμο των οικονομολόγων και να συμπεριλαμβάνει στις τάξεις του φυσικούς επιστήμονες, ψυχολόγους, ανθρωπολόγους, δικηγόρους, κοινωνιολόγους, πολιτικούς επιστήμονες, σχεδιαστές, γεωγράφους κ.ά. Η προοπτική της Περιφερειακής Επιστήμης διαγράφεται για το μέλλον ως επεκτατική τόσο στο χώρο των διάφορων Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων όσο και στο χώρο των Επιστημονικών Ερευνών, αλλά και ως αναγκαία. Επιπροσθέτως, αποτελεί τη βασική επιστήμη σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής.

Σήμερα ο Όμιλος του 1954 είναι η Διεθνής Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης (R.S.A. I), που διατηρεί υποεθνικές και διεθνείς ενώσεις, εκδίδει περιοδικά και άλλες σημαντικές εκδόσεις και πραγματοποιεί σε τακτές βάσεις μεγάλα και βαρυσήμαντα επιστημονικά συνέδρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο Περιφερειακός Σχεδιασμός

Η έννοια

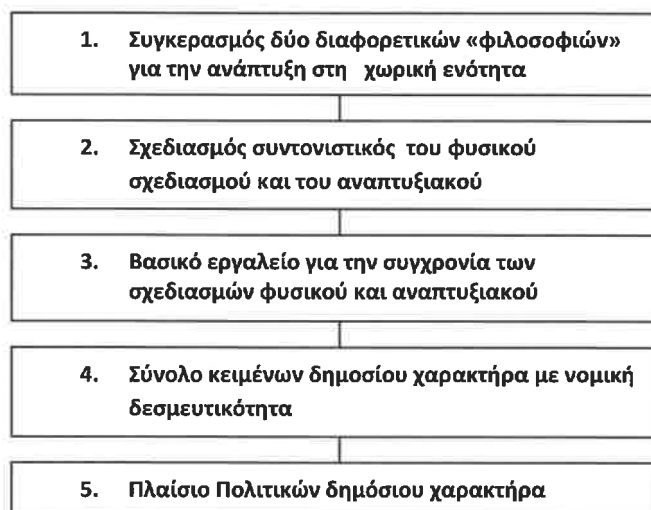
Ο Περιφερειακός Σχεδιασμός ως έννοια ποικίλει, ενώ οι διαφορετικές απόψεις για αυτήν την έννοια δεν απέχουν πολύ μεταξύ τους. Ετυμολογικά, «σχεδιασμός» σημαίνει τη διαδικασία διά της οποίας καθορίζεται ένα σύνολο ενεργειών, που πρέπει να πραγματοποιηθούν με μέσα που περιγράφονται σε αυτόν, με τις οργανωτικές λειτουργίες που προσδιορίζονται δια αυτού, προκειμένου να επιτευχθούν οι επιλεγέντες αντικειμενικοί στόχοι. Ο ίδιος, αναφέρεται βασικώς στο χώρο της περιφερειακής ενότητας, που έχει διάφορα χαρακτηριστικά που τα προσδιορίζουν οι κοινωνικοοικονομικές δράσεις, που συντελούνται εντός αυτού, η πολιτική ή η διοικητική ή η αυτοδιοικητική οργάνωσή του, οι ιστορικές και οι πολιτιστικές καταβολές του, η διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντός του, η γεωγραφική του θέση κ.ά. Η αναφορά του σχεδιασμού σε χώρο περιφερειακής ενότητας μας παραπέμπει στην έννοια του χαρακτηρισμού του σχεδιασμού ως δημοσίου συμφέροντος ή δημοσίου σχεδιασμού. Ο M.R. Martins (1995) στην άποψη αυτή συμπληρώνει ότι ο σχεδιασμός αυτός πρέπει να αναφέρεται στον κοινωνικοοικονομικό χώρο του οποίου επιλαμβάνεται να διατάξει χωροτακτικά τις δραστηριότητες του χώρου που περικλείεται θεσμικά από γεωγραφικά ή άλλα σύνορα. Στον πλήρη αυτό ορισμό θα μπορούσε να προστεθεί κατά την άποψή μου, ότι η διάταξη των δραστηριοτήτων είναι χρήσιμο **ευτάκτως** να χωροτακτείται και επιπλέον ότι οι δραστηριότητες στο χώρο πολλές φορές εκδηλώνονται ή πρόκειται να λάβουν χώραν εντός των χωρικών οντοτήτων, όπως είναι οι οικονομικές περιφέρειες ή τα οικοσυστήματα όπου **νοητώς** μπορούμε να προσδιορίζουμε τα σύνορα εντός των οποίων περικλείονται. Πολλές φορές, προσπαθώντας ο χωροτάκτης να χωροτακτήσει αντιμετωπίζει το δίλημμα της απόδοσης της έμφασης στον τόπο εφαρμογής του χωροταξικού σχεδιασμού στον οποίο, πέραν των πολεοδομικών ή άλλων γεωγραφικών χαρακτηριστικών υφίστανται και οι οικονομικές δραστηριότητες ή οι πολιτικές για τη χρήση της γης κ.ά. Γεννάται τότε το ερώτημα εάν ο χωροταξικός σχεδιασμός δύναται να αντιμετωπίσει με τα επιστημονικά εργαλεία επαρκώς το διευρυμένο σχεδιασμό του ευρύτερου χώρου ή της περιφερειακής ενότητας, στην οποία όπως αναφέραμε υφίστανται οι οικονομικές ή άλλες δραστηριότητες. Η απάντηση δύναται να δοθεί με την αναγκαιότητα της συνύπαρξης για το σχεδιασμό

του χώρου και άλλων γνωστικών αντικειμένων κυρίως εκ της οικονομικής επιστήμης προκειμένου να επιτελεσθεί ένας ευρύτερος σχεδιασμός για τη χωρική ενότητα και προκειμένου να διερευνηθούν με τη χρήση των επιστημονικών της εργαλείων τα μεγέθη εκείνα που εξελίσσονται στο χώρο με τα χαρακτηριστικά των παραγωγικών ή άλλων δραστηριοτήτων ή άλλως οικονομικά μεγέθη, που σε συνδυασμό με τη χρήση των πόρων προσδιορίζουν τη βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη. Συνεπώς, δυνάμεθα να συμπεράνουμε ότι δύο επιστημονικοί κλάδοι κυρίως συνθέτουν την κοινή πορεία αυτών για το σχεδιασμό της περιφερειακής ενότητας με διαφορετικά εργαλεία, που αποσκοπούν σε κοινό στόχο την ανάπτυξη, ενώ όταν αυτή η πορεία επαναλαμβάνεται διαχρονικά ομιλούμε τότε περί του σχεδιασμού για την περιφερειακή ανάπτυξη. Επεκτεινόμενοι περαιτέρω, μπορούμε να διατυπώσουμε ότι ο Περιφερειακός Σχεδιασμός, που αποσκοπεί στην εξάλειψη των οικονομικών ανισοτήτων με εφαρμοστικές πολιτικές και οικονομικά προγράμματα ισόρροπης ανάπτυξης στην Περιφέρεια, έχει ως βασικό χαρακτηριστικό του το είδος του αναπτυξιακού ή οικονομικού σχεδιασμού, ενώ ο Περιφερειακός Σχεδιασμός, που στοχεύει στην επίλυση χωρικών συγκρούσεων των διάφορων πληθυσμιακών ομάδων, έχει ως βασικό χαρακτηριστικό του το είδος του χωροταξικού σχεδιασμού. Πολλές φορές τα όρια των δύο σχεδιασμών καθίστανται δυσδιάκριτα και όταν υφίσταται η ασυγχρονία των εξελίξεών των, τότε ο Σχεδιασμός αντιμετωπίζει προβλήματα, όπως υστερήσεις στην εξέλιξη και την πραγματοποίηση των έργων και αποσυντονισμό των εξελισσόμενων φάσεων αυτών σε σχέση με την Εθνική Στρατηγική. Ο Περιφερειακός Σχεδιασμός σήμερα με τη σύνθεση των «φιλοσοφιών» αλλά και των επιστημονικών εργαλείων της χωροταξίας και της οικονομικής επιστήμης, κυρίως, συνθέτει τον ενιαίο χαρακτήρα του.

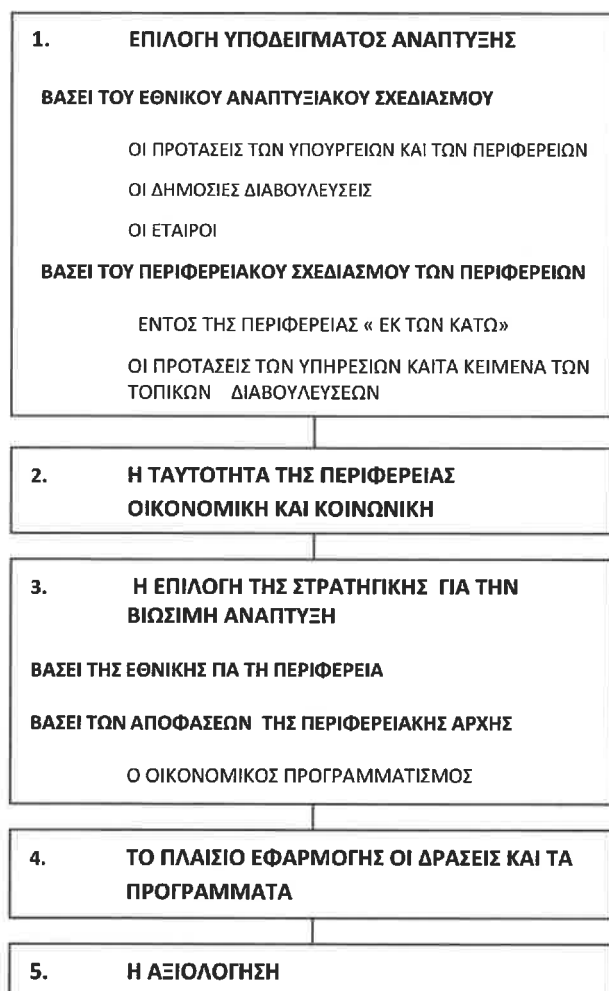
Τέλος, ο Περιφερειακός Σχεδιασμός, επειδή έχει δημόσιο χαρακτήρα για την αποτελεσματική υλοποίησή του πρέπει επιπλέον να προβλέπει δράσεις για τη μελλοντική ευημερία, οι φορείς να διέπονται από εξουσιαστική νομιμοποίηση και να εξασφαλίζουν επιπλέον την κοινωνική συναίνεση και συμμετοχή. Ο περιφερειακός σχεδιασμός πρέπει να προλαμβάνει τις ανάγκες των περιφερειών πριν προκύψουν εκείνες οι ανάγκες. Οι εμπειρογνώμονες του περιφερειακού σχεδιασμού πρέπει να επιδιώκουν προβλέψεις, όπως π.χ. πού θα έχουμε να παρατηρήσουμε τα προσεχή χρόνια δημογραφικές εκρήξεις ή να προτείνουν τη σχεδίαση δρόμων, οδών, πόλεων κλπ. και να τεκμηριώνουν αυτές τις προτάσεις των. Στη Χώρα μας τα τελευταία

χρόνια έχει παρατηρηθεί ασυγχρονία μεταξύ του χωροταξικού σχεδιασμού και του αναπτυξιακού ή οικονομικού σχεδιασμού που είναι μεν βασικά εργαλεία του περιφερειακού σχεδιασμού, αλλά σε πολλά σημεία είναι ανταγωνιστικά μεγαλεπήβολα προγράμματα, που αποσκοπούσαν στη βιώσιμη ανάπτυξη τόσο σε περιφερειακό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η έλλειψη άμεσης σχέσης των δύο σχεδιαστικών λειτουργιών φαίνεται σήμερα στην αδυναμία των αποτελεσματικών εφαρμογών τόσο του ΕΣΠΑ 2007-2013, προηγήθηκε του χωρικού σχεδιασμού του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (2008-2009), ήτοι προηγήθηκε ο προγραμματισμός για τις οικονομικές δραστηριότητες στο χώρο, του σχεδιασμού του χώρου που δραστηριοποιούνται αυτές. Είχαμε, δηλαδή, δύο σχεδιαστικά πλαίσια για την ανάπτυξη με διαφορετικές κατευθύνσεις και διαφορετικές φιλοσοφίες. Το αποτέλεσμα αυτών σήμερα, το 2011, είναι η χαμηλή απορροφητικότητα των χρηματικών εισροών εκ του ΕΣΠΑ 2007-2013, (14%), η μη αναθεώρηση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, η μη ολοκλήρωση των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Κατωτέρω θα αναφερθούμε με περισσότερες αναφορές στους δύο πυλώνες του περιφερειακού σχεδιασμού, τον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό και τον περιφερειακό χωροταξικό σχεδιασμό.

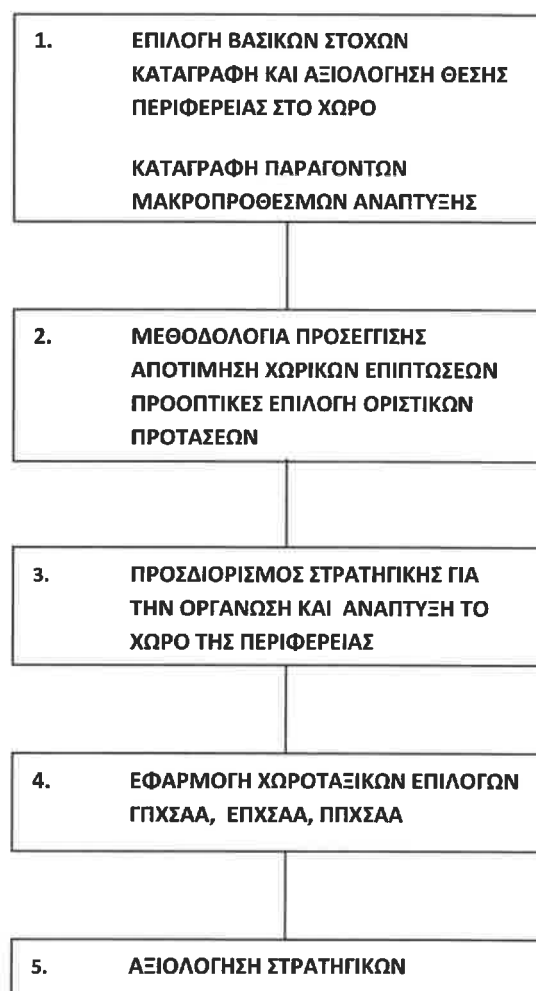
Ο ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ο ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ο ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ο Περιφερειακός Αναπτυξιακός Σχεδιασμός

Οι έννοιες

Ο περιφερειακός αναπτυξιακός σχεδιασμός είναι η διαμορφούμενη κάθε φορά αναπτυξιακή στρατηγική της βιώσιμης ανάπτυξης για τις χωρικές ενότητες που σχεδιάζεται για αυτές ή από αυτές, προσεγγίζει τις αναπτυξιακές επιλογές με σύνολο διαφόρων γνωστικών πεδίων με πολυεπίπεδες αναφορές, μελέτες και προγράμματα, σύμφωνα με τις δυνατότητες των οικονομιών των χωρικών ενότητων ή της οικονομίας της Χώρας και σε συνδυασμό με την εκπορευόμενη κάθε φορά αναπτυξιακή πολιτική για τις Περιφέρειες από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σήμερα, κατά κανόνα ο αναπτυξιακός περιφερειακός σχεδιασμός επιτελείται από τη Διοικητική και Αυτοδιοικητική Πολιτεία, κυρίως όμως από το αρμόδιο υπουργείο της Οικονομίας σύμφωνα με τα εγκεκριμένα προγράμματα ή δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ΕΣΠΑ 2007-2013 υπήρξε κατά το σχεδιασμό του ένα χαρακτηριστικό σύγχρονο υπόδειγμα, που περιελάμβανε και τον περιφερειακό αναπτυξιακό σχεδιασμό και ήταν αποτέλεσμα εκπονήσεων μελετών από το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, σε συνδυασμό με την πραγματοποίηση διαβουλεύσεων, αναπτυξιακών περιφερειακών συνεδρίων με τη βοήθεια πάλι των επιστημονικών θεωριών προσεγγίσεων. Πρέπει, όμως, να ορίσουμε και την έννοια του περιφερειακού οικονομικού προγραμματισμού, ο οποίος αποτελεί εφαρμογή του αναπτυξιακού περιφερειακού προγραμματισμού. Ο οικονομικός αυτός προγραμματισμός, που καθιερώθηκε ως πολύπλευρη εφαρμογή και νομοθετικός στη Χώρα μας, είναι σύνολο διαφόρων χαρακτηριστικών του αναπτυξιακού περιφερειακού σχεδιασμού, που δύνανται να εκφρασθούν ποσοτικά και ποιοτικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι οι σκοποί και τα μέσα, οι στόχοι, τα μέτρα και τα σύνολα των δράσεων για την περιφερειακή ανάπτυξη. Ειδικότερα ο Οικονομικός Περιφερειακός Προγραμματισμός πραγματοποιείται με τη χρήση δεικτών παρακολούθησης και αξιοποίησης των οικονομικών προγραμμάτων. Οι δείκτες αυτοί μπορεί να είναι οι δείκτες αποτελεσμάτων για την παρακολούθηση και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των στόχων, οι δείκτες απορροφητικότητας ή οι δείκτες των εκροών με τους οποίους υπολογίζουμε την εκτέλεση των προγραμματισθέντων έργων ή των εκροών των χρηματικών πόρων για τις δράσεις των αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Το Νομοθετικό Πλαίσιο

Από το 2010, στη Χώρα μας με το Ν.3852/2010 οι Περιφέρειες αποκτούν νέες αρμοδιότητες για τον περιφερειακό αναπτυξιακό προγραμματισμό των με την ανάθεση σε αυτές των λειτουργιών αυτού, όπως του προγραμματισμού, της υλοποίησης των περιφερειακών δράσεων, καθώς και της παρακολούθησης της αναπτυξιακής πορείας των. Ειδικότερα, θεσπίζονται στα πλαίσια του Δημοκρατικού Προγραμματισμού οι αρμοδιότητές των, να καταρτίζουν τα ετήσια και τα μεσοπρόθεσμα αναπτυξιακά προγράμματα, να εισηγούνται τη διαμόρφωση των περιφερειακών αναπτυξιακών επιλογών, να προωθούν τις εθνικές στρατηγικές, να προτείνουν για αυτές κ.ά. Κατά αυτόν τον τρόπο ορίστηκε σε γενικές γραμμές η έννοια του σχεδιασμού αυτού, που αποτελεί λειτουργία των Περιφερειακών Ενοτήτων. Επιπλέον, το ίδιο αυτό νομοθετικό πλαίσιο αναφέρεται με έμφαση και με σαφήνεια στις έννοιες του αναπτυξιακού περιφερειακού σχεδιασμού και του οικονομικού προγραμματισμού, τις λειτουργίες των οποίων υπαγάγει στις αρμοδιότητες των Τομέων Προγραμματισμού και Ανάπτυξης των Περιφερειών της Χώρας, ενώ οι ίδιες όπως αναφέρεται είναι αρμόδιες για να μεριμνούν για όλες τις διαδικασίες που είναι απαραίτητες για την επίτευξη των στόχων του βασικού αυτού πυλώνα του περιφερειακού σχεδιασμού. Όλα τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρονται με σαφήνεια στις αναπτυξιακές έννοιες που αναφέρουμε και θα εξηγήσουμε, καθιστώντας, επίσης, αυτά οδηγίες προς ενσωμάτωση στις εθνικές νομοθεσίες περί της βιώσιμης ανάπτυξης και περί επιλογών των περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών.

Το θεωρητικό υπόβαθρο

Ο περιφερειακός αναπτυξιακός προγραμματισμός αποτελεί σύνολο ενεργειών ορθολογισμού και είναι δυνατόν να συντελείται κατά στάδια ιεραρχικών σχέσεων, τα οποία θα συγκοινωνούν μεταξύ των αλλά και θα λειτουργούν στα πλαίσια του ισχύοντος Νομοθετικού Πλαισίου και επιπλέον αυτά θα είναι συγχρονισμένα και με τις επιλογές του περιφερειακού χωροταξικού σχεδιασμού. Τα στάδια μπορεί να είναι κατά σειράν, όπως ο προσδιορισμός του υποδείγματος της ανάπτυξης στην Περιφέρεια, η καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης στην υπό εξέταση Χωρική

Ενότητα, η αναζήτηση της κύριας στρατηγικής επιλογής της περιφερειακής ανάπτυξης, η θέσπιση του προγραμματικού πλαισίου για την υλοποίηση και τέλος το στάδιο των συστημάτων αξιολόγησης που με τη σειρά στα πλαίσια της περιφερειακής αναπτυξιακής διαδικασίας θα τροφοδοτεί και θα ανατροφοδοτεί τις λειτουργίες του πρώτου σταδίου για τον επανακαθορισμό του υποδείγματος της ανάπτυξης.

Το υπόδειγμα της ανάπτυξης π.χ. θα είναι δυνατόν να στραφεί κατά τις διαδικασίες του σχεδιασμού προς τις εφαρμογές των καινοτομικών εφαρμογών, στην αύξηση της απασχόλησης με τη δημιουργία της ανταγωνιστικής οικονομίας· η υφιστάμενη κατάσταση στη χωρική ενότητα δύναται να αναζητηθεί με τις ενδελεχείς παρατηρήσεις επί της κίνησης του πληθυσμού της, επί των μετρήσεων των τομέων παραγωγής επί των εξαγωγών, επί των επενδυτικών εισροών, επί των καινοτομικών εφαρμογών· παρατηρήσεις που θα μας πιστοποιήσουν περί της περιφερειακής ανταγωνιστικότητάς της. Επιπλέον, με τη χρήση των περιφερειακών δεικτών όπως δεικτών της ανάπτυξης, δεικτών της καινοτομίας ή των δεικτών των περιφερειακών ανισοτήτων ή ακόμη με άλλες μεθόδους θα εξάγουμε τα συμπεράσματα για τις στρατηγικές επιλογές της περιφερειακής ανάπτυξης. Η στρατηγική αναζητά κυρίως τις προτεραιότητες του οικονομικού προγραμματισμού μέσα στο ισχύον πλαίσιο που καθιερώνεται για ισχυροποίηση με τη συμμετοχική διαδικασία και πραγματοποιεί την εναρμόνιση με τις στρατηγικές επιλογές μεγαλύτερου χωρικού ενδιαφέροντος. Το προγραμματικό πλαίσιο εφαρμογής περιλαμβάνει την ισχύουσα νομοθεσία που πέραν των κανόνων καθορίζει και τους φορείς των δράσεων στη χωρική Ενότητα και τέλος τα συστήματα αξιολόγησης του αναπτυξιακού σχεδιασμού μπορεί να είναι συνεχή, να αξιολογούν τον αναπτυξιακό περιφερειακό σχεδιασμό σε όλες του τις φάσεις, ή να είναι συστήματα που θα αξιολογήσουν ή εκ των προτέρων ή εκ των υστέρων.

Η θεωρητική τεκμηρίωση του περιφερειακού αναπτυξιακού σχεδιασμού δύναται να τεκμηριώνεται με τη χρήση των επιστημονικών εργαλείων των θεωριών που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια προκειμένου να εξηγήσουν κοινωνικο-οικονομικά φαινόμενα της οικονομίας στο χώρο ή στο γεωγραφικό χώρο όπου αναπτύσσονται παραγωγικές δραστηριότητες και επιπλέον θεμελιώνουν τις επιλογές των εφαρμοσμένων κλάδων των που συνθέτουν το γενικότερο της Περιφερειακής Ανάπτυξης, που σχεδιάζεται με το εργαλείο του Περιφερειακού Σχεδιασμού. Η Χωροθέτηση της βιομηχανικής παραγωγής κατά τον αναπτυξιακό περιφερειακό σχεδιασμό δύναται να ερμηνευθεί με την ομώνυμη θεωρία του A.Weber (1909), που

θεμελίωσε την άποψη για την ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς των πρώτων υλών και των προϊόντων. Ο παρατηρούμενος χωρικός ανταγωνισμός μπορεί να εξηγηθεί κατά την κατάρτιση των προγραμμάτων ανάπτυξης με τη θεωρία που ανέπτυξε ο H. Hotelling (1929) περί των επιχειρηματικών στρατηγικών επιλογών θέσεων χωροθέτησης. Οι υπό προγραμματισμό αγορές για την ανάπτυξη των Περιφερειών δύνανται να εξηγηθούν για το ρόλο που πρόκειται να διαδραματίσουν με τη θεωρία περί της οργάνωσης του χώρου με διαμόρφωση των καλλίτερων τοπικών αγορών, W. Christaller (1933) και A. Losch (1940), οι σχεδιασμοί για τις περιοχές των βιομηχανικών συγκεντρώσεων ή των καινοτομικών και των ανταγωνιστικών περιφερειακών οικονομιών μπορούν να ερμηνευθούν με τη θεωρία περί των οικονομιών χωρικών συγκεντρώσεων, A. Marshall (1916). Επιπλέον, ένας από τους σημαντικούς διανοητές της Περιφερειακής Επιστήμης ο W. Isard (1956, 1960) με τις θεωρητικές απόψεις για τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων και τους μηχανισμούς εκτίμησης των αλληλεξαρτήσεων και των επιπτώσεων των επενδύσεων στοιχειοθέτησε χρήσιμους πίνακες εισροών-εκροών και τους περιφερειακούς πολλαπλασιαστές τόσο χρήσιμους για τον αναπτυξιακό επενδυτικό σχεδιασμό των περιφερειακών ενοτήτων. Δύο άλλοι επίσης θεμελιωτές της Περιφερειακής Επιστήμης οι F. Perroux (1950) και J-R. Boudeville (1961), εξήγησαν με την θεωρία των περί των εντοπισμών των κινητηρίων δυνάμεων της αναπτυξιακής διαδικασίας στον οικονομικό και τον πραγματικό χώρο, πώς δημιουργούνται εκείνα τα σημεία που έλκουν τις διάσπαρτες παραγωγικές δραστηριότητες και τα οποία ονόμασαν πόλους ανάπτυξης, ενώ ένας άλλος θεωρητικός ο W.W. Rostow (1960) ερμήνευσε τα στάδια ανάπτυξης με τη θεωρία περί των διαφόρων φάσεων της ιστορικής πορείας για την ανάπτυξη και τέλος, οι A.O. Hirshmann (1958) και G. Myrdal (1957), εξήγησαν με τη θεωρία των πού και γιατί προσανατολίζεται η κρατική παρέμβαση στο χώρο.

Το θεωρητικό υπόβαθρο του περιφερειακού αναπτυξιακού σχεδιασμού θεμελιώνεται και σε άλλες θεωρίες, όπως των A. Emmanuel (1972) και A.G. Frank (1967,1972) που ερμήνευσαν τους λόγους πόλωσης κέντρου και περιφέρειας προκειμένου να σχεδιάζεται η έξοδος από την υπανάπτυξη, που επιφέρει αυτή η πολωτική σχέση, των D. Massey (1979) και A. Lipietz (1977), που ανέλυσαν γιατί ο χώρος προσδιορίζει το αποτέλεσμα των συνθηκών και των μεταβολών της εργασίας κ.ά.

Η σημερινή Κατάσταση

Σήμερα, ο περιφερειακός αναπτυξιακός σχεδιασμός με το Πρόγραμμα «Καλλικράτης» κατέστησε την Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση κύριο διαχειριστή αυτού και ταυτόχρονα βασικό υπεύθυνο για τα σχεδιαζόμενα έργα και υποδομές. Σε μια σύντομη ιστορική περιγραφή του ρόλου αλλά και της πορείας του περιφερειακού αναπτυξιακού σχεδιασμού από το 1976 που θεσπίστηκε ο ν. 370/76 διακρίνουμε ότι αρχικώς ο νομοθέτης διέτασσε την υποχρεωτική εναρμόνιση του χωροταξικού σχεδιασμού με τον αναπτυξιακό σχεδιασμό για τις χωρικές ενότητες, αλλά με το ν.2742/1999 πλέον κάθε πλαίσιο χωροταξικού περιφερειακού σχεδιασμού και αιεφόρου ανάπτυξης περιλαμβάνει μαζί με το χωροταξικό σχεδιασμό του και τα πλαίσια αναφοράς των έργων του αναπτυξιακού σχεδιασμού της περιφερειακής ενότητας, που είναι δράσεις, προγράμματα ή επενδυτικά σχέδια της Πολιτείας των οποίων οι επιπτώσεις έχουν περιφερειακό ενδιαφέρον. Ο κυρίαρχος ρόλος του αναπτυξιακού σχεδιασμού για τις Περιφέρειες καθίσταται ισομερής με το χωροταξικό σχεδιασμό, διότι ο δεύτερος έχει αρμοδιότητα πλέον όχι μόνο για το φυσικό σχεδιασμό της Περιφέρειας που περιλαμβάνει χωρικές κατανομές δραστηριοτήτων, πληθυσμιακές κατανομές ή ρυθμίσεις χρήσεων γης και ακόμη απλές καταγραφικές αναφορές περιφερειακών αναπτυξιακών επιλογών, αλλά επιπλέον επιλαμβάνεται και των περιφερειακών στόχων, όπως είναι οι αναπτυξιακές κατευθύνσεις, η οικονομική ανταγωνιστικότητα ή η περιβαλλοντική προστασία. Συνεπώς, δυνάμεθα να διακρίνουμε ότι ο αναπτυξιακός σχεδιασμός για την Περιφέρεια βρίσκεται πλέον σε μία αμφίδρομη αλληλεπίδραση με το χωροταξικό σχεδιασμό και ότι το Πρόγραμμα «Καλλικράτης» προσανατολίζει τα δύο αυτά είδη των σχεδιασμών προς τον ενιαίο σχεδιασμό που αποκλείει τις κεντρόφυγες τάσεις ή ακόμη και συγκρουσιακές πορείες λόγω των διαφορετικών «φιλοσοφιών» σχεδιασμού.

Ο Περιφερειακός Χωροταξικός Σχεδιασμός

Οι έννοιες

Ο Χωροταξικός Σχεδιασμός είναι πυλώνας του Περιφερειακού Σχεδιασμού και είναι σύνολο ενιαίων κειμένων, χαρτών, διαγραμμάτων που ενδύονται με τη

νομική μορφή βάσει των εκάστοτε ισχυόντων διατάξεων προκειμένου να ισχύουν προς εφαρμογή. Τα σύνολα αυτά πάλι έχουν συστημική σχέση, με ιεραρχία και τάξη, διακρίνονται από δυναμικές ισορροπίες στο χώρο και στο χρόνο, έχουν αρχή και τέλος και επανασχεδιάζονται σύμφωνα με τις νέες προοπτικές που διαγράφονται στο μέλλον. Ο Χωροταξικός Σχεδιασμός είναι κυρίως αρμοδιότητα της Δημοσίας Αρχής βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας, που σταδιακά εναρμονίζεται με την ευρωπαϊκή και δύναται να πραγματοποιείται σε επίπεδο εκπονήσεων μελετών από ιδιωτικούς φορείς κατόπιν αναθέσεων από τη Δημόσια Αρχή.

Διά των συνόλων αυτών πραγματοποιείται καταρχάς η έρευνα προκειμένου να εντοπισθεί η σειρά κατάταξης της Περιφέρειας τόσο στον Ευρωπαϊκό Χώρο όσο και στον Ελληνικό και παραλλήλως πάλι, προκειμένου να συγκριθούν αυτές μεταξύ των. Επίσης, εντοπίζει όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν αυτές οι Χωρικές Ενότητες με στόχο την πραγματοποίηση των εκτιμήσεων των μελλοντικών διαπεριφερειακών σχέσεων. Κυρίως, το ενδιαφέρον του σχεδιασμού αυτού στρέφεται στο μεσο-μακρο-πρόθεσμο περιφερειακό σχεδιασμό και διά αυτού αναζητούνται οι ενδεχόμενες επιπτώσεις εκ των εφαρμογών των Προγραμμάτων της Περιφερειακής Πολιτικής και εκ των Προγραμμάτων της Εθνικής Περιφερειακής Πολιτικής.

Με τον Περιφερειακό Χωροταξικό Σχεδιασμό αναζητούνται οι στρατηγικές επιλογές που αφορούν τόσο στο Χωρικό Σχεδιασμό όσο και στην Αειφόρο ή Βιώσιμη Ανάπτυξη (Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αναπτυξιακός ή Οικονομικός Σχεδιασμός). Στην Ελλάδα, τα πλαίσια του ανωτέρω σχεδιασμού διακρίνονται κυρίως στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, στα Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, στα Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης κ.ά. Ο Σχεδιασμός αυτός δύναται να περιλαμβάνει διάφορα στάδια, ανάλογα με το μέγεθος της επέκτασής του μέσα στο χώρο και τα κυριότερα εξ αυτών μπορεί να είναι κατά σειράν, η αξιολόγηση καταρχάς των στόχων και η διαμόρφωση των στρατηγικών, οι άξονες των δραστηριοτήτων, η διαχείριση του Πλαισίων των εφαρμογών και η αξιολόγησή των. Τα πλαίσια των χωροταξικών σχεδιασμών των Περιφερειών αποτελούν ξεχωριστά σύνολα το καθένα αλλά το σύνολό των δεν μπορεί να αποτελεί το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού σε επίπεδο Χώρας, διότι το πρώτο έχει διαφορετική φιλοσοφία από τα δεύτερα, έχει διαφορετικούς σχεδιαστές, έχει άλλα όργανα που αποφασίζουν και τέλος επιβάλλει την εναρμόνιση στις χωρικές ενότητες

που σχεδιάζουν κατόπιν του γενικού σχεδιασμού, που έχει και αυτός τα περιφερειακά χαρακτηριστικά. Τα Μέσα του Περιφερειακού Χωροταξικού Σχεδιασμού ανάλογα με το ρόλο της αποστολής των διακρίνονται στα αποφασιστικά (Βουλή, αρμόδιος Υπουργός), στα συμβουλευτικά ή γνωμοδοτικά (π.χ. Ε.Σ.Χ.Σ.Α.Α.), στα ερευνητικά (π.χ. Ομάδες συμβούλων, επίσημοι πανεπιστημιακοί ή επιστημονικοί φορείς) και τα Όργανα αποτελεσματικών δράσεων και εφαρμογών δύνανται να είναι οι διάφοροι Διοικητικοί ή Αυτοδιοικητικοί Φορείς εθνικού ή ευρωπαϊκού χαρακτήρα ή άλλοι εντεταλμένοι αυτών.

Το θεωρητικό υπόβαθρο

Με τη SWOT ανάλυση αναζητούνται όλα εκείνα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την επιτυχία της ανάπτυξης στην Περιφέρεια αλλά και για τη σύμπραξη και κινητοποίηση των φορέων και των αγορών για κοινές δράσεις. Η λέξη SWOT προέρχεται από τις αγγλικές λέξεις (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats). Μελετά κατά πόσο υφίσταται η αλληλεπίδραση της υπό σχεδιασμό Περιφέρειας με το χώρο που την περιβάλλει, αναλύοντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που εντοπίζονται, καθώς και τις ευκαιρίες με τις απειλές επίσης. Η ανάλυση αυτή δύναται να χρησιμοποιηθεί σε όλα τα στάδια του Περιφερειακού Χωροταξικού Σχεδιασμού.

Η αποτελεσματικότητα της ανάλυσης συναρτάται πάλι με το οργανωμένο σύστημα πληροφοριών, που θα επεκτείνει τη δυνατότητά του στο χώρο και στο χρόνο. Η επάρκεια όμως του συστήματος πληροφοριών θα τεκμηριώνει θεωρητικά και πρακτικά τον περιφερειακό χωροταξικό σχεδιασμό, διότι το σύστημα πληροφοριών αποτελεί βασική του λειτουργία σε όλα τα στάδια. Η διαμόρφωση των στρατηγικών και η καθιέρωση των αξόνων δραστηριοτήτων θα θεμελιωθούν στις χρήσεις των πληροφοριών των οργανωμένων κυρίως συστημάτων, διότι αυτά θα δώσουν τη δυνατότητα να αναζητηθούν οι μέθοδοι διαχείρισης των πληροφοριών για το σχεδιασμό στο Χώρο και θα καθιερώσουν πάλι την πρακτική και τακτική της ολοκληρωμένης προσέγγισης του περιφερειακού σχεδιασμού. Οι αποκλίσεις στην αποτελεσματικότητα των συστημάτων πληροφοριών ενδέχεται να εμφανισθούν κατά την επανάληψη του σχεδιασμού στο χώρο, αλλά τα διαφορετικά σχέδια λόγω των διαφορετικών πληροφοριών για τις ίδιες περίπου χωρικές ενότητες δύνανται να

εξομαλυνθούν με την καθιέρωση προτύπων συστημάτων πληροφοριών που θα στηρίζονται στις πληροφορίες για την ανάλυση του πραγματικού κόσμου, που θα στηρίζονται σε υποδείγματα προβλεπτικών μεταβολών και που θα δύνανται, τέλος, να κατασκευάζουν προσομοιώσεις των μελλοντικών γεγονότων, που θα επιφέρει ο περιφερειακός χωροταξικός σχεδιασμός. Η αποτελεσματικότητα πάλι αυτού του σχεδιασμού θα κριθεί από την προβλεπτική σχεδιαστική που θα χρησιμοποιήσουν τα Όργανά του και αυτή θα είναι πάλι χρηστική όσο γίνεται η σύνδεση της πληροφορίας με το σχεδιαστή που προσπαθεί να προβλέψει.

Στην Περιφερειακή Επιστήμη υφίστανται διάφορα υποδείγματα πρόβλεψης που αναφέρονται στις χωρικές αλληλεπιδράσεις και τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών των διαφόρων περιφερειακών ενοτήτων, που αναφέρονται στα υποδείγματα των κατανομών που αποσκοπούν να προβλέψουν ολόκληρη την εξέλιξη του χωρικού συστήματος και τέλος, υφίστανται τα υποδείγματα προσομοίωσης που αποσκοπούν στην κατανόηση των Οργάνων του σχεδιασμού για το πώς δυνάμεθα να προβάλλουμε ένα σύνολο χωρομεταβλητών μέσα στο χώρο και το χρόνο. Οι αναζητήσεις των ανωτέρω θα υποβοηθήσουν την καθιέρωση των ποσοτικών και των ποιοτικών στόχων που είναι απαραίτητοι για τη διαμόρφωση των στρατηγικών και των αξόνων αυτών. Τέλος, η αξιολόγηση του επιτελεσθέντος έργου και η συμβολή του στην ανάπτυξη θα κρίνει και την επιτευχθείσα περιφερειακή ανάπτυξη στις χωρικές διαστάσεις των Περιφερειών. Η επιτυχημένη αξιολόγηση διακρίνεται από την αποτελεσματικότητα του οξυδερκούς προβλεπτικού χαρακτήρα του σχεδιασμού, ενώ τα αποτελέσματα των οικονομικών και κοινωνικών γεγονότων θα επιφέρουν και θα καταδείξουν τη μεγέθυνση ή την αύξηση των οικονομικών ή και άλλων δεικτών. Τα τελευταία κυρίως αναζητούνται στην απασχόληση, στο προϊόν ή το εισόδημα, στη μετακίνηση του πληθυσμού, στο περιβάλλον και τη μεταβολή της κλιματικής ισορροπίας κλπ.

Όμως, η αξιολόγηση του ολοκληρωμένου περιφερειακού σχεδιασμού θα συντελεσθεί αποτελεσματικότερα όταν αυτός μελετηθεί από μια σειρά μεθόδων αξιολόγησης που θα ολοκληρώνουν και τη διαδικασία αυτού στα διάφορα στάδιά του. Κυρίως, η μέθοδος της ανάλυσης του κόστους - οφέλους θα καταδείξει την αναγκαιότητα των επιλογών για επενδυτικές ή άλλες οικονομικού χαρακτήρα επιλογές· η μέθοδος της κατασκευής του χάρτη του σχεδιαστικού ισοζυγίου, υποδείγματος συνθετότερου του προηγούμενου, αποσκοπεί στην παρουσίαση των

εισροών και των εκροών με την συνολική μορφή του ισοζυγίου· η μέθοδος του σχηματισμού του Πίνακα επίτευξης των στόχων, ο οποίος πέραν των στοιχείων των προηγούμενων, αναφέρεται και στο ρόλο της κάθε χωρομεταβλητής· η μέθοδος της πολυκριτηριακής ανάλυσης προσεγγίζει με επιχειρησιακή μέθοδο τα ζητήματα αξιολόγησης που έχουν τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα μέσα στο χώρο (Γιαουτζή Μ., Στρατηγέα Α., 2005) κ.ά.

Το θεσμικό πλαίσιο

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, βάσει του οποίου σχεδιάζεται και εφαρμόζεται ο χωροταξικός σχεδιασμός και ειδικότερα ο σχεδιασμός αυτός για την Περιφέρεια, έχει καθορισθεί με συνταγματική κατοχύρωση και προβλέπεται διά αυτής ότι η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διάρθρωση, η ανάπτυξη και η πολεοδομηση είναι ρυθμιστικές λειτουργίες του Κράτους, ενώ οι λειτουργίες του σχεδιασμού πρέπει να επιτελούνται βάσει των κανόνων της επιστήμης. Επιπλέον, ο Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρου Ανάπτυξης με το Ν.2742/1999 και με το θεμελιώδες άρθρο 1, ενίσχυσε την παρουσία του χωροταξικού σχεδιασμού στον περιφερειακό σχεδιασμό αφού διά του άρθρου αυτού αναφέρεται μεταξύ των άλλων, ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός αποτελείται από θεμελιώδεις αρχές βάσει των οποίων τα θεσμοθετημένα όργανα με τη χρήση των μέσων σχεδιάζουν και ενεργούν για την αειφόρο αλλά και **ισόρροπη** ανάπτυξη, πράγμα που υποδηλώνει και την αναζήτηση του ενδιαφέροντος για τις χωρικές ενότητες. Το ίδιο θεσμικό πλαίσιο πάλι, με το άρθρο 2, καθιερώνει ως στοιχεία του χωροταξικού σχεδιασμού, τη διαρκή προσπάθεια αυτού για την επίτευξη της διαρκούς και ισόρροπης ανάπτυξης της χώρας, (βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη) και παροτρύνει την ανταγωνιστική παρουσία του στον ευρωπαϊκό χώρο. Επιπλέον, προσανατολίζει το χωροταξικό σχεδιασμό προς το σκοπό της στήριξης της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής κυρίως στις προβληματικές περιοχές, καθώς και στις περιφερειακές ή απομονωμένες περιοχές λόγω των γεωγραφικών θέσεων των. Δίδει, δηλαδή, έμφαση στον περιφερειακό χαρακτήρα του περιφερειακού σχεδιασμού, που τον καθιστά μέρος του ευρύτερου της Ευρωπαϊκής Χώρας και επιπλέον τον αναγνωρίζει ως μέρος του περιφερειακού σχεδιασμού, του οποίου μέρος επίσης αναγνωρίζει τον σχεδιασμό για την οικονομική και κοινωνική συνοχή σε εθνικό αλλά και χωρικό επίπεδο. Όμως το

θεσμικό πλαίσιο του ιδίου νόμου κατέστησε σαφή και διακριτά τα όρια των αρμοδιοτήτων του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και των Περιφερειακών Χωροταξικών Σχεδίων, πράγμα που με τη σειρά του θα καθορίσει και τις λειτουργίες του γενικού χωροταξικού σχεδιασμού και του περιφερειακού χωροταξικού σχεδιασμού. Ο πρώτος συντονίζει και εναρμονίζει τις επί μέρους πολιτικές της Γενικής Πολιτείας, που αναφέρονται στις αναπτυξιακές επιλογές που επηρεάζουν τη χωρική διάρθρωση και ανάπτυξη του εθνικού χώρου με έμφαση στη βιώσιμη ανάπτυξη. Καθορίζει πάλι, τους εθνικούς πόλους και άξονες ανάπτυξης σε σχέση με την ευρωπαϊκή χωρική διάσταση, ενισχύει την πολιτική της ανασυγκρότησης των βιώσιμων διοικητικών χωροταξικών και αναπτυξιακών ενοτήτων, αναδεικνύει το ρόλο των μητροπολιτικών περιφερειακών ενοτήτων κ.ά. Σε αυτόν το σχεδιασμό διακρίνουμε το περιφερειακό στοιχείο του σχεδιασμού που επιβάλλεται ή προέρχεται από το ενδιαφέρον του «όλου», δηλαδή της κεντρικής προγραμματίζουσας αρχής που στην περίπτωση του Γενικού Πλαισίου αρμόδιο αποφασιστικό όργανο είναι το Νομοθετικό Σώμα. Ο δεύτερος, ο περιφερειακός χωροταξικός σχεδιασμός, εναρμονίζει το σχεδιασμό του επί των Περιφερειών με το Γενικό Πλαίσιο στηριζόμενος στο θεωρητικό υπόβαθρο της χωροταξίας και υποδεικνύει μαζί με τον αναπτυξιακό σχεδιασμό κατευθύνσεις χωρικών διαρθρώσεων και αναδιαρθρώσεων παραγωγικών δραστηριοτήτων για τις Περιφερειακές Ενότητες βάσει προγραμμάτων δράσεων.

Η σημερινή πραγματικότητα

Συμπερασματικά, ο Περιφερειακός Χωροταξικός Σχεδιασμός είναι μία βασικότερη κατηγορία σχεδιασμού και ανάπτυξης, που εξετάζει αυτούς όχι μόνο «επί Χάρτου» αλλά τους συναρτά με τις εγκαθιστάμενες εντός των πλαισίων του υποδομών, καθώς και μετά των πολλών άλλων στοιχείων της ευρύτερης χωρικής ζώνης, που είναι η Περιφέρεια, η οποία είναι σύνολο μικρών χωρικών ενοτήτων ή πόλεων των οποίων ο Περιφερειακός Σχεδιασμός είναι ενδιαφέροντος περιφερειακού ή αστικού.

Ο ρόλος του Χωροταξικού Περιφερειακού Σχεδιασμού αρκετές φορές καθίσταται δύσκολος, διότι διέρχεται επί λεπτού νήματος που διαχωρίζει τα οργανωμένα συμφέροντα, τις σύγχρονες ανάγκες οικιστικές ή επιχειρηματικές των

Περιφερειών από την προστασία του Περιβάλλοντος και του κλίματος και πολλές φορές της ίδιας της ζωής. Αυτό το διέκρινε με ευκρίνεια κατά τις εργασίες της κατάρτισης Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Χώρας μας, καθώς και των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης αυτής, στις οποίες συμμετείχα ως γνωμοδοτικό μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Ε.Σ.Χ.Σ.Α.Α.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η Αειφόρος ή Βιώσιμη Ανάπτυξη

Οι έννοιες και οι Ορισμοί

Οι έννοιες και οι ορισμοί σήμερα για την αειφόρο ανάπτυξη εμπεριέχονται σε όλες σχεδόν τις θεμελιωτικές βάσεις των κοινωνικών επιστημών και αναφέρονται με ιδεολογική επίσης έννοια ή και ιδεοληπτική από ομάδες ή άλλα σχήματα ανθρώπων, που σκοπό έχουν να ερμηνεύουν την ανάπτυξη της Κοινωνίας ή να σχεδιάζουν και να πραγματοποιούν αυτήν εντός αυτής πετυχαίνοντας εάν είναι δυνατόν την αριστοποίηση όλων αυτών των ενεργειών των. **Ό,τι δημιουργείται σήμερα και ανταποκρίνεται στις ανάγκες μας αλλά παραλλήλως δεν θα στερεί τις μελλοντικές γενιές των ανθρώπων από τις δυνατότητες να παράγουν και εκείνοι ικανοποιητικά, είναι μια κλασική άποψη που επικράτησε για το τι σημαίνει αειφορική ή βιώσιμη ανάπτυξη.** Σήμερα, οι έννοιες αυτές χρησιμοποιούνται ως στόχοι προκειμένου να αριστοποιηθούν οι διαδικασίες και τα αποτελέσματα της ανάπτυξης εκείνης που δεν θα στηρίζει μόνο το γνωστικό πεδίο της οικονομικής επιστήμης αλλά και το σύνολο των γνωστικών πεδίων που περιλαμβάνει η περιφερειακή επιστήμη, όπως είναι η χωροταξία, η πολεοδομία, η πολιτική επιστήμη, η κοινωνιολογία κλπ. Οι ορισμοί πάλι για το τι θα πρέπει να είναι τελικώς η αειφόρος ανάπτυξη ποικίλουν και διακρίνονται σε γενικώς παραδεκτούς ή ολιγότερο κρατούντες ορισμούς ανάλογα με τα πεδία δραστηριοτήτων των ανθρώπων και των φιλοσοφικών απόψεων αυτών για τη ζωή και το περιβάλλον. Επιπροσθέτως, πρέπει να παρατηρήσω ότι διάφοροι λόγοι κατά καιρούς, όπως οι περιβαλλοντικές κρίσεις, οι ανάγκες των κοινωνιών να επιβάλλουν κανόνες και νομικά σχήματα για την προστασία του περιβάλλοντος, η μεταβαλλόμενη αυτή έννοια της ανάπτυξης ήταν κατά καιρούς εκείνα που διαμόρφωναν τις απόψεις για τις έννοιες της ανάπτυξης. Όμως, οι διανοητές της οικονομικής σκέψης και οι γνωστοί παρατηρητές των κοινωνικών εξελίξεων ερμήνευσαν ποικιλοτρόπως για το τι πρέπει να σημαίνει ανάπτυξη είτε με υψηλότετους στοχασμούς είτε με σημαντικά υποδείγματα ποσοτικών και ποιοτικών αναλύσεων και υπολογισμών.

Η ιστορική εξέλιξη, οι δύο Σχολές

Η αναφορά μου αρχίζοντας από το 18^ο και 19^ο αιώνα έχει σημασία, διότι αυτές είναι οι περίοδοι κατά τις οποίες η οικονομική επιστήμη με βάση τις θεωρητικές απόψεις των επιφανών εκφραστών όλων των κατά καιρούς σχολών προσδιόρισαν τις σχέσεις των αξιωμάτων των και της βιωσιμότητας του οικονομικού αποτελέσματος. Οι κλασσικοί θεωρητικοί διετύπωσαν αναλύσεις που σχετίζονται με την έννοια της αειφορικής ή βιώσιμης ανάπτυξης σύμφωνα πάντα με το τι οι κοινωνίες που εξέφραζαν θεωρούσαν ανάπτυξη επιθυμητή και επιδιωκόμενη. Στην εποχή του меркантиλισμού τα αποθέματα των πολύτιμων μετάλλων ήταν ο πλούτος μιας κοινωνίας που τα κατείχε η επιδιωκόμενη ανάπτυξη· επιπλέον, η εποχή αυτή διακρινόταν από την αύξηση του εμπορίου των αγαθών, που δημιουργήθηκαν από φτηνές εισαγόμενες πρώτες ύλες κυρίως των αποικιών και από την αύξηση περαιτέρω του πλούτου δηλαδή από την ανάπτυξη των Κοινωνιών, η οποία ήταν η άκρατη εκμετάλλευση των φυσικών και άλλων πόρων των αποικιών μέχρι εξαντλήσεως ή καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος. Ο Adam Smith (1723-1790), που είναι ο θεμελιωτής του καπιταλιστικού συστήματος, διετύπωσε για την ανάπτυξη ότι διακρίνεται από τη συνεχή ροή των αγαθών και των υπηρεσιών που είναι αποτέλεσμα της διαρκούς παραγωγικής διαδικασίας αυτών. Όμως, παρ' όλο που έδωσε σημαντικές αναλύσεις για τον τρόπο σχηματισμού της ροής (Α.Ε.Π.), με τις απόψεις του για την παραγωγή του πλούτου, που βασίζεται στο ατομικό συμφέρον και ότι το ελεύθερο εμπόριο θα επέφερε άνιση κατανομή εισοδημάτων σε βάρος των αδυνάτων και θα δημιουργούσε τα μονοπώλια, ο ανωτέρω τρόπος ανάπτυξης της κοινωνίας δύναται να προσδιορίσει και την έννοια της βιωσιμότητας αυτής. Ο David Ricardo (1722-1823), ένας άλλος μεγάλος διανοητής της οικονομικής σκέψης, με τη διατύπωση των νόμων της προσφοράς και της ζήτησης αναφερόμενος στο ρόλο της τιμής του αγαθού που έχει το χαρακτηριστικό της βούλησης του ανθρώπου και που με αυτή την τιμή του έχουν σχέση η σπανιότητά του και το κόστος της εργασίας για τη δημιουργία του, υποστήριξε και αυτός ότι για την παραγωγική διαδικασία, για την ανάπτυξη όταν θα βρίσκεται σε ανισορροπία θα την αυτορυθμίζει το οικονομικό σύστημα, δηλαδή οι αγορές. Συνεπώς, το εξαγόμενο συμπέρασμα εκ των μεγάλων θεωρητικών του καπιταλισμού και της κλασικής οικονομικής είναι ότι το μέτρο της ανάπτυξης μιας κοινωνίας είναι η αύξηση κάθε φορά της παραγωγής που

αυτορυθμίζουν τις ροές αυτής οι αγορές. Ευκόλως διακρίνουμε ότι η έννοια της αειφορικής ή βιώσιμης διαδικασίας της παραγωγής δεν περιέχει τις σημερινές αποδοχές, όπως αναφορές στην προστασία του περιβάλλοντος ή περιορισμούς στη δημιουργία μορφών αντιστοιχοοικονομιών εξαιτίας της καταστροφής αυτού εν ονόματι του κέρδους. Κατά τη μαρξιστική θεωρία, (Karl Marx, 1818-1883) το οικονομικό σύστημα αποτελεί ένα συνεχή μεταβαλλόμενο κόσμο στον οποίο υφίστανται δύο διαρκείς αντιφάσεις. Η πρώτη είναι εκείνη στην οποία παρατηρούνται τα άκρατα κέρδη του κεφαλαίου, τα οποία σχηματίζονται ακόμη και από την παρακράτηση των αμοιβών των ανίσχυρων εργαζομένων, πράγμα που δίνει αυτό το είδος της εκμετάλλευσης, της δυνατότητας αναπαραγωγής του οικονομικού συστήματος στηριγμένου στις κοινωνικές αδικίες. Η δεύτερη αντίφαση του μεταβαλλόμενου κόσμου κατά τον Marx είναι ότι σε αυτόν παρατηρείται η δύναμη για την απόλυτη ανάπτυξη χωρίς όρια. Αφού εξασφαλίζει την αναπαραγωγή του θεωρεί πλέον αυτή αυτοσκοπό. Η τάση αυτή θα δημιουργεί εντροπίες που δεν αυτορυθμίζουν κατά την άποψη μου ποτέ οι αγορές. Συνεπώς και σε αυτή τη θεωρία είναι δυνατόν να διακρίνουμε οριογραμμές εννοιών που υποδηλώνουν τον τρόπο βιωσιμότητας της παραγωγικής ή αναπτυξιακής διαδικασίας.

Ο ρόλος της Οικονομικής Επιστήμης

Ακούγοντας σήμερα τους σύγχρονους οικονομολόγους ή άλλους επιστήμονες και διανοητές της Περιφερειακής Επιστήμης και επιπλέον ανθρώπους που χαράζουν θεσμικά τις αναπτυξιακές θεωρίες των κοινωνιών μας να αναφέρονται ταυτοχρόνως με τα σχεδιαστικά ή άλλα οικονομικά υποδείγματα για την ανάπτυξη και με άλλα παρόμοια πολλών άλλων γνωστικών πεδίων των κοινωνικών και των θετικών επιστημών και ακόμη να αναφέρονται σε απόψεις για την ανάπτυξη διαφόρων διαβουλευτικών ομάδων, διακρίνουμε, όπως θα αναλύσουμε περαιτέρω, όχι μόνο ποικίλες απόψεις για το χαρακτηρισμό της αναπτυξιακής πορείας των κοινωνιών αλλά ότι οι έννοιες αυτές βελτιώνονται συνεχώς λόγω των νέων επιστημονικών παρατηρήσεων αλλά και των μεταβολών στις αντιλήψεις για τον τρόπο ζωής των κοινωνιών. Θα θεωρήσω ως ένα εναρκτήριο λάκτισμα για τον προσανατολισμό των κοινωνιών προς τους δρόμους των αναπτυξιακών διαδικασιών που θα είναι αειφόρες ή βιώσιμες, τη δεύτερη αντίφαση που προανέφερα και που παρατηρεί ο ιδρυτής της

μαρξιστικής θεωρίας, ότι ο Καπιταλισμός προκειμένου να πετύχει την παραγωγή χωρίς όρια φτάνει στα όρια της εξάντλησής του εξαντλώντας και την κοινωνία με αποτέλεσμα να αναδυθούν νέες αντιλήψεις για τις θεωρητικές βάσεις και τις εφαρμογές για την ανάπτυξη. Η οικονομική επιστήμη απομακρύνεται πάλι από τις ερμηνείες των οικονομικών φαινομένων που στηρίζονται στους νόμους της φυσικής και αιτιολογούν αυτορυθμίσεις οικονομικών μεταβολών και αναζητά τη λογική, την ενδελεχή έρευνα και την αποδεικτική βάση πέρα από τους στοχασμούς. Η ανάπτυξη του κλάδου της Εξελικτικής Οικονομίας που προσομοίωσε χάριν των ερμηνειών τα οικονομικά φαινόμενα με τον κόσμο της βιολογίας έδωσαν την ερμηνεία ότι οι οργανισμοί του οικονομικού συστήματος πρέπει να «θεωρούνται» ζώντες παρά τις όποιες αδυναμίες των ισχυρισμών που μπορεί να προκύψουν. Άρα, θα διέπονται τοιουτοτρόπως από την αρχή βιωσιμότητας που πρέπει να διατηρείται. Ο νέος κλάδος που προαναφέραμε διετύπωσε υποδείγματα βάσει των οποίων ερμηνεύονται οι σχέσεις εκείνες που ερμηνεύουν τον κόσμο των οικονομικών δραστηριοτήτων, που διαβιώνει ως ένα κόσμος βιολογικών οντοτήτων και προσπαθεί ιδιαίτερα να αναλύσει αυτούς ως να ενυπάρχουν ως μία οντότητα ή να συνυπάρχουν στο ίδιο πεδίο.

Η Αειφορική η Βιώσιμη ανάπτυξη και η Περιφερειακή Επιστήμη

Σήμερα και οι δύο έννοιες θεωρούνται ότι ερμηνεύουν το ίδιο φαινόμενο. Η έννοια της αειφορικής σημαίνει ότι διαρκώς, συνεχώς και σταθερά παράγω και δημιουργώ χωρίς να χάσω αυτό που δημιούργησα προηγουμένως. Δόθηκε το πρώτον, από ένα Βρετανό επιστήμονα, τον Κάρλοβιτς (1713). Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης δόθηκε για πρώτη φορά στην πρώτη διάσκεψη για την παγκόσμια στρατηγική για τη διατήρηση της φύσης το 1980 και δημοσιεύθηκε από τη World Conservation Union με την αρχή και την έννοια ότι αυτή θεμελιώνει και τους στόχους της διατήρησης του απαραίτητου φυσικού κεφαλαίου και της βιοποικιλότητας. Είναι, όμως, χρήσιμο να παρατηρήσουμε ότι κατά τις αναφορές μας στις παραθέσεις των διαφόρων πολιτικών ή άλλων δράσεων του βιβλίου μας θα γίνεται η χρήση του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» ως επί το πλείστον, διότι οι περισσότερες αναφορές όλων των επισήμων εγγράφων τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της Χώρας μας όσο και των φορέων που σχεδιάζουν την Περιφερειακή Πολιτική χρησιμοποιούν τον όρο αυτό κατά κόρον. Επιπλέον, ο όρος αυτός της ανάπτυξης

περιεβλήθη και με τη νομική μορφή με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) -όπως τον αναφέρουμε στην αρχή του κεφαλαίου- ενώ στα κείμενα των Συνθηκών του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1997) γίνονται σαφείς αναφορές και περιγράφεται τι θα εννοούν ως «βιώσιμη ανάπτυξη» οι μελλοντικές δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το 2001 η Ευρωπαϊκή Χώρα θεωρεί τη βιώσιμη ανάπτυξη μέρος στρατηγικής της για την εν γένει οικονομική ανάπτυξη των Χωρών και των Περιφερειών της. Δύο άλλα ερωτήματα που πρέπει να απαντούμε προκειμένου να κατανοήσουμε την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι: Τι πρέπει να γίνει εάν κατά τις αναπτυξιακές διαδικασίες διαπιστώνεται πρώτον ότι το φυσικό κεφάλαιο σε απόθεμα δεν μπορεί να υποκατασταθεί από το ανθρωπογενές κεφάλαιο πλήρως και κάποιες από τις βασικές λειτουργίες των οικοσυστημάτων δεν αντικαθίστανται γιατί είναι απόλυτα χρήσιμες; Ή δεύτερον, τι πρέπει να ορίσουμε εάν κατά τις δράσεις για την ανάπτυξη το συνολικό κεφάλαιο παραμένει σταθερό και υφίσταται ακόμη τέλεια υποκατάσταση μεταξύ των διαφορετικών μορφών του κεφαλαίου; Θεωρητικοί της βιώσιμης ανάπτυξης λένουν ότι το κεφάλαιο κατά τις διαχρονικές ισορροπίες της ανάπτυξης πρέπει να παραμένει σταθερό. Αυτή η θεωρητική βάση επαληθεύεται περισσότερο στις περιπτώσεις των ανανεώσιμων φυσικών πόρων και λιγότερο στις περιπτώσεις των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Από την Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν διατυπωθεί δύο άλλες έννοιες για την κατανόηση των πολιτικών της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως η έννοια της «ισχυρής βιωσιμότητας», που χαρακτηρίζει την περίπτωση όπου δεν επιτρέπεται καθόλου ή επιτρέπεται εν μέρει η υποκατάσταση των διαφόρων μορφών του κεφαλαίου και η έννοια της «ασθενούς βιωσιμότητας», που χαρακτηρίζει τις περιπτώσεις των κεφαλαίων, όπου επιτρέπεται η υποκατάστασή των και όταν αυτό παραμένει σταθερό δύναται τότε η ανάπτυξη να χαρακτηρίζεται βιώσιμη. Ας αναζητήσουμε τώρα τη σχέση της βιώσιμης ανάπτυξης με την περιφερειακή επιστήμη προκειμένου να κατανοήσουμε ευχερέστερα τους λόγους που κατέστη αυτή βασική προϋπόθεση για την περιφερειακή ανάπτυξη. Γνωρίζουμε από τη θεωρία της Οικονομικής Αναπτύξεως ότι αυτή εκφράζεται με ποιοτικούς και ποσοτικούς δείκτες, που αναφέρονται διαχρονικά σε οικονομικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς, οι οποίοι συγκρινόμενοι μας δίδουν τα συμπεράσματα περί των αναπτυξιακών επιτευγμάτων. Η οικονομική ανάπτυξη ως διαδικασία δύναται να εκφράζεται και με τους κοινωνικούς ή και με τους περιβαλλοντικούς δείκτες, οι οποίοι είναι σε θέση να μετρήσουν τη δυνατότητα της οικονομίας μέσα στο χρόνο,

δηλαδή πόσο να παράγει και να γνωρίζει πόσο ωφελείται η κοινωνία ή να αντιλαμβάνεται εάν επήλθε ή όχι καταστροφή του περιβάλλοντος. Οι ίδιοι οι δείκτες αυτοί, όπως και οι οικονομικοί, εάν ενσωματώνουν κατά τους υπολογισμούς των χωρικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τις χωρομεταβλητές των, τότε χρήζουν περαιτέρω της βοήθειας των εργαλείων της Περιφερειακής Επιστήμης για να μελετηθούν. Από το σημείο αυτό αρχίζει η άμεση σχέση της διαδικασίας της ανάπτυξης, η οποία θα είναι και βιώσιμη εάν ικανοποιεί τις αρχές της θεώρησης της οικονομίας στο χώρο, ότι αυτή είναι ένα σύστημα ανοικτό προς το περιβάλλον με σύνθετη κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική μορφή και ότι θα διασφαλίζει και θα αξιολογεί ένα σύστημα αξιών που θα εξασφαλίζει την ισότητα, εάν είναι δυνατόν μεταξύ των γενεών μέσα στο χρόνο και στο χώρο. Εν κατακλείδι, διακρίναμε ότι τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε θεσμικό και χωρικό κατατείνουν όλες στρατηγικές επιλογές για την ευημερία προς την κατεύθυνση της εφαρμογής της βιώσιμης ανάπτυξης παρά τις δριμύτατες κριτικές που έχουν εκφρασθεί λόγω των δυσμενών και επαχθών οικονομικών αποτελεσμάτων τόσο σε παγκόσμιο ή ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και σε εθνικό επίπεδο των οικονομιών. Παρά ταύτα έχουμε διάχυση της ανάπτυξης διαρκώς σε μεγαλύτερα επίπεδα από το παρελθόν. Κατά το παρελθόν, η βιώσιμη ανάπτυξη όπως την παρουσιάσαμε ήταν άγνωστη για τους σχεδιαστές της μελλοντικής ευημερίας των οικονομικών συστημάτων. Σήμερα, αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο στρατηγικών επιλογών. Θεωρώ ότι για την αποτυχία ή για τη μη επίτευξη των στόχων δεν έχουν ευθύνη τα θεωρητικά υποδείγματα ή τα θεσμικά πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά οι ίδιοι οι σχεδιαστές και οι χειριστές αυτής.

Οι δείκτες της βιώσιμης ανάπτυξης

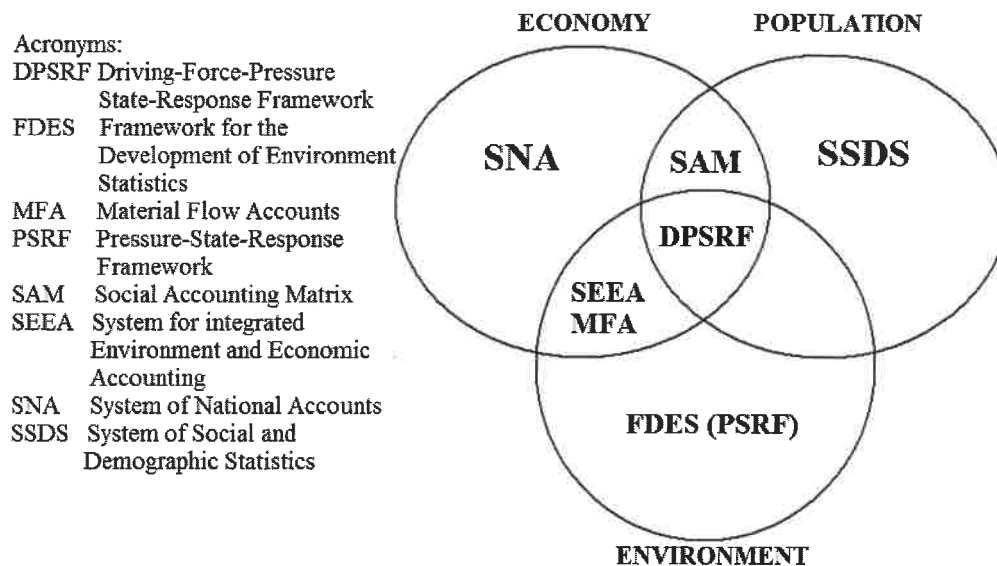
Οι έννοιες και οι ορισμοί

Διεθνώς, τόσο η επιστημονική κοινότητα όσο και ο παγκόσμιος Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση αναζητούν ή αναγνωρίζουν δείκτες με τους οποίους υπολογίζεται ή προσδιορίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη προκειμένου μεταξύ των άλλων να εκτιμήσουν την αποτελεσματικότητα των υλοποιούμενων προγραμμάτων ή δράσεων για την επίτευξη αυτής και περαιτέρω να

εκτιμηθεί η περιφερειακή πολιτική για την οποιασδήποτε μορφής περιφερειακή ενότητα. Είναι γνωστό πάλι, ότι ο βαθμός προσέγγισης της πραγματικότητας θα εξαρτηθεί από την αποτελεσματικότητα των δεικτών, η οποία εξαρτάται, όπως γνωρίζουμε, από τον επιστημονικό κλάδο της Στατιστικής και ότι εάν η στάθμισή των είναι ακριβής, θα καταστούν αποδεκτοί και χρήσιμοι για κάθε είδους μαθηματικές αναλύσεις. Έχουν επικρατήσει οι κατηγορίες δεικτών, όπως εκείνοι που μετρούν τα μακροοικονομικά μεγέθη, τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, την επέκταση στην κοινωνία και στη δημόσια ζωή της βιώσιμης ανάπτυξης, την επερχόμενη διαρκή ευημερία, την ανερχόμενη ποιότητα ζωής κ.λ.π. Όμως, κάθε κοινωνία έχει τη διαφορετικότητά της σε ό,τι αφορά την πρόταξη των επιλογών για το τι θεωρείται στοιχείο ευημερίας και αυτό προσδίδει τη διαφορετική σημασία του δείκτη για κάθε κοινωνικό σύνολο και άρα διαφοροποιεί την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης για αυτούς. Στη διεθνή διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών στο Ρίο το 1994, μεταξύ των άλλων καθιερώθηκαν οι δείκτες που μετρούν την αειφορική ή τη βιώσιμη ανάπτυξη και προστέθηκαν και άλλοι πλέον εκείνων που μέχρι τότε ήταν παραδεκτοί.

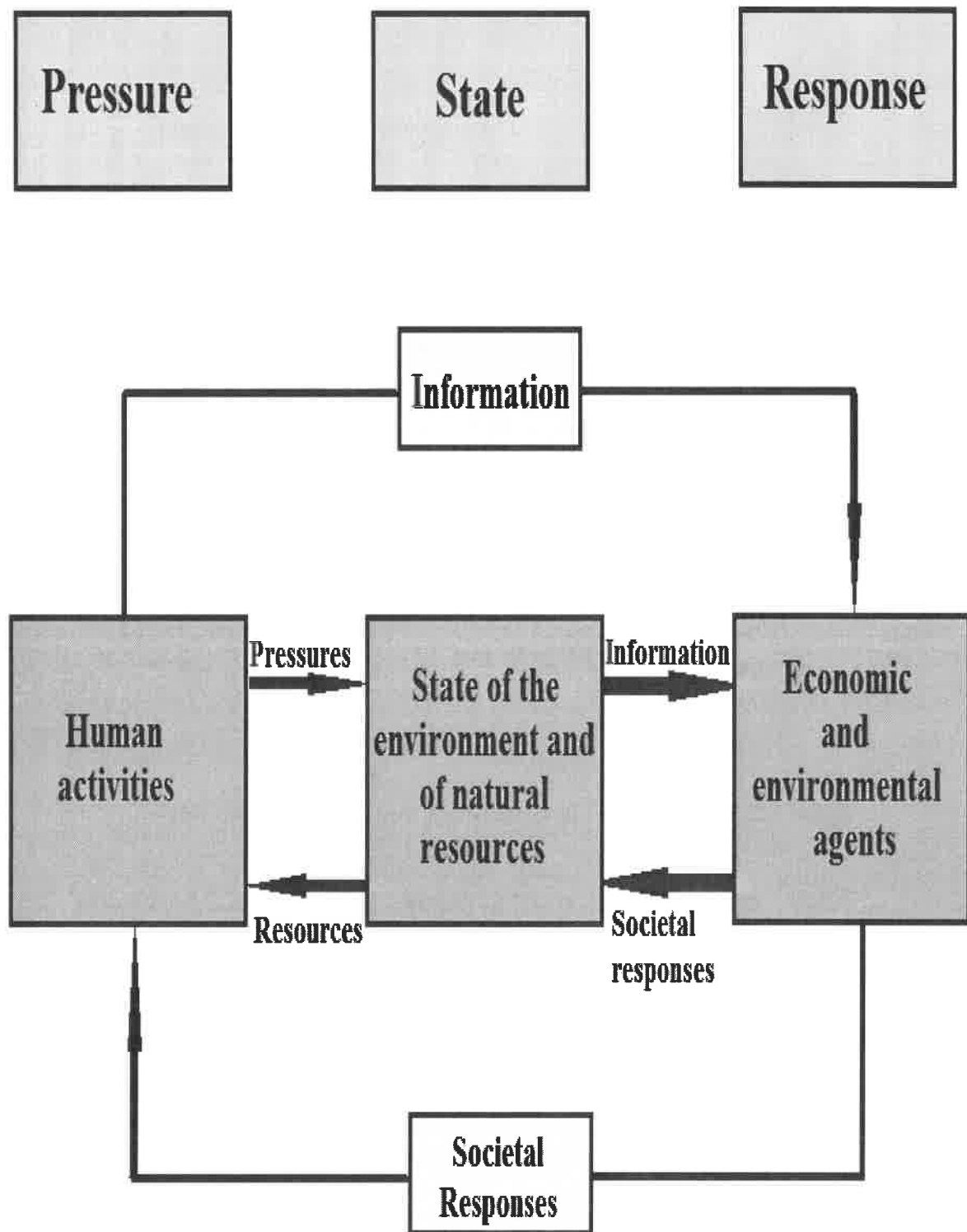
Η στατιστική των συστημάτων και των πλαισίων των δεικτών

Επειδή υφίστανται πολυποίκιλες προτάσεις εκ μέρους των δεικτών της βιώσιμης ανάπτυξης πρέπει αυτοί να αξιολογηθούν ως προς τους σκοπούς των και τη στατιστική εγκυρότητά των. Αυτό μπορεί να γίνει με την ένταξή τους σε ένα συνεκτικό στατιστικό σύστημα. Στο σχήμα 1 παρατηρούμε τα τρία βασικά στατιστικά συστήματα με τα πλαίσια αυτών, στα οποία περικλείονται οι έννοιες και άλλα χαρακτηριστικά που ορίζουν τους δείκτες της βιώσιμης ανάπτυξης. Είναι τα χαρακτηριστικά δεδομένων εκ της οικονομίας, της κοινωνικής δημογραφίας και του περιβάλλοντος, για τα οποία πρέπει να σημειώσουμε ότι συλλέγονται αντιστοίχως από τις κατωτέρω αρμόδιες Υπηρεσίες των Συστημάτων των Ηνωμένων Εθνών, προκειμένου να γίνεται η περαιτέρω επεξεργασία από τις υφιστάμενες αυτές Λειτουργίες της, που είναι η National Accounts (SNA) ή η Υπηρεσία των Εθνικών Λογαριασμών των Εθνών, η Social and Demographic Statistics (SSDS) ή η Στατιστική Υπηρεσία των κοινωνικών και δημογραφικών στατιστικών. Επίσης, είναι και το Framework for the Development of Environment Statistics (FDES) και η Υπηρεσία των Στατιστικών του Περιβάλλοντος.

Σχήμα 1. Διεθνή στατιστικά συστήματα (Πηγή: Bartelmus (1997), σελ. 115)

Όπως δυνάμεθα να παρατηρήσουμε τα ανωτέρω συστήματα, που απεικονίζονται, αλληλο-επικαλύπτονται και αλληλο-επιδρύνται με σχέσεις που δίδουν σε εμάς τη δυνατότητα να κατανοήσουμε την έννοια της ολοκληρωμένης βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα, παρατηρούμε αυτές τις σχέσεις να εμφανίζονται ως εξής: Το πράσινο λογιστικό σύστημα, (Green Accounting Systems, MFA, SEEA) με τα πλαίσια των δεικτών PSRF ή DPSRF, το πλαίσιο FDES που καθιερώθηκε από τον ΟΗΕ με το πλαίσιο των δεικτών του ΟΟΣΑ, PSRF που χρησιμοποιείται για την κατάρτιση των περιβαλλοντικών δεικτών. Το πλαίσιο DSRF συντίθεται από κρατικούς εμπειρογνώμονες και παρουσιάζει δείκτες αειφορικής ανάπτυξης.

Σχήμα 2.(PSRF). Η πίεση-κατάσταση-απάντηση πλαίσιο. (Πηγή: ΟΟΣΑ)

Στο σχήμα 2 παρατηρούμε τη ροή εννοιών προς κατανόηση της κοινής εφαρμογής των δεικτών που δείχνουν τις πληροφορίες για τις ανθρώπινες δραστηριότητες και τις επιπτώσεις αυτών επί του περιβάλλοντος, καθώς και τις αντιδράσεις της οργανωμένης κοινωνίας και των πολιτών.

Η σύνταξη και η δημοσίευση των δεικτών

Για λόγους που αναφέραμε και παραπάνω σημειώνουμε ότι δεν είναι πάντα δυνατό να καταγράψουμε δείκτες για τη βιώσιμη ανάπτυξη ομοιόμορφους σε όλες τις χωρικές ενότητες του πλανήτη είτε αυτές είναι μεγάλες είτε μικρές. Αυτό οφείλεται στο ότι σε κάθε χώρα η περιφέρεια υφίσταται διαφορές στα προγράμματα κατάρτισης και δημοσίευσης των δεικτών για την κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον. Κατωτέρω θα παραθέσουμε τα ονόματα που περιλαμβάνουν μέρος ή σύνολα εκ των ακόλουθων θεμάτων.

1. Στον πληθυσμό με αναφορές στη μετανάστευση, στην αύξησή του, στους πρόσφυγες.
2. Στις ανθρώπινες ανάγκες, με αναφορές στην υγεία, στη στέγαση, στην εκπαίδευση, στην ισότητα, στη δημόσια ασφάλεια κλπ.
3. Στις χρήσεις των φυσικών πόρων, με αναφορές στις χρήσεις των ανανεώσιμων και μη πηγών ενέργειας.
4. Στην ποιότητα του περιβάλλοντος, με αναφορές στον ατμοσφαιρικό αέρα, τα ύδατα κλπ.
5. Στην κατάσταση των οικοσυστημάτων, με αναφορές στις μεταβολές των.
6. Στην κατάσταση της οικονομίας, με αναφορές στη χρήση των φυσικών πόρων, στα πρότυπα κατανάλωσης κλπ.
7. Στην παγκοσμιοποίηση, με αναφορές δεικτών που δείχνουν τάσεις αυτής κλπ.

<i>Environmental issue</i>	<i>Indicator</i>	<i>EVALUATION</i>
Tackling climate change		
Emissions of greenhouse gases	Trends in emissions and distance to 2008/2012 Kyoto target	⊕
Nature and biodiversity – protecting a unique resource		
Forest resources	Annual tree fellings	⊕
Land resources	Land take and fragmentation of large habitats	⊕
Emissions of acidifying substances	Trends in emissions and distance to 2010 EU target	⊕
Environment and health		
Emissions of ozone precursors	Trends in emissions and distance to 2010 EU target	⊕
Urban air quality	Exceedance of ozone, fine particles, SO ₂ , NO ₂	⊕
Freshwater pollution	Concentration of phosphate and nitrate in rivers	⊕
Sustainable use of natural resources and management of wastes		
Material consumption	Total material requirement (vs. GDP)	⊕
Fish stocks	Spawning stock biomass of the North Sea cod stock	⊕
Urban waste generation	Trends in levels of municipal waste collected	⊕
Water use	Water exploitation index	⊕
Land take by development	Trends in built-up area, population and road network density	⊕

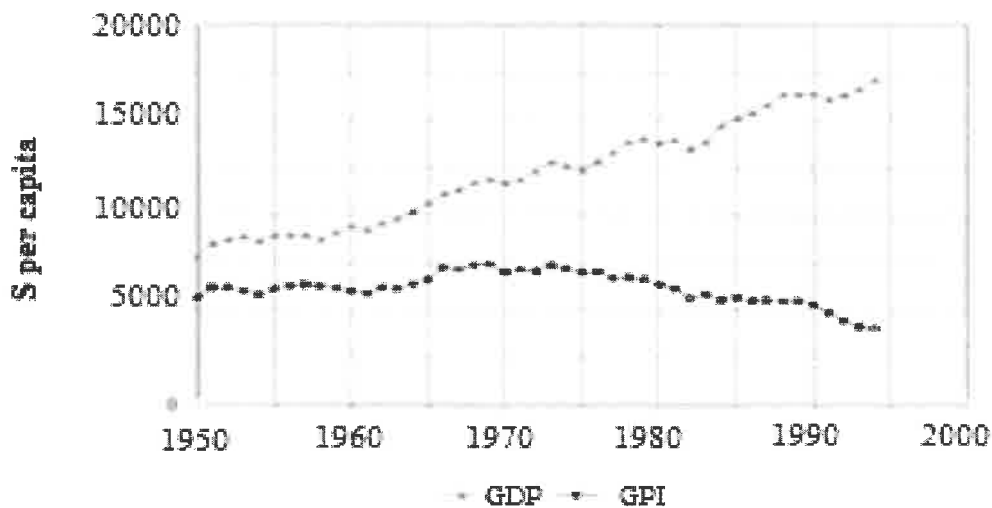
Πίνακας 1. Περιβαλλοντικοί δείκτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(Πηγή: EEA Signals 2004)

Μία σημαντική προσπάθεια πραγματοποιήθηκε από το Διεθνές Ινστιτούτο για την Αειφόρο Ανάπτυξη (IISD), η οποία κατέληξε στη σύνταξη ενός καταλόγου δεικτών της αειφόρου ανάπτυξης. Στον κατάλογο που συντάχθηκε το 2004 συνέβαλαν 600 πρωτοβουλίες από όλο τον κόσμο, ενώ σε αυτές συμμετείχαν και πολλές μη κυβερνητικές οργανώσεις. Ο ΟΗΕ την ίδια εποχή αναγνωρίζει ως δείκτες εργαλεία για τον υπολογισμό της βιώσιμης ανάπτυξης 134 τον αριθμόν και αργότερα με ανάλογες εργασίες διάφορων διεθνών οργανισμών ή υπηρεσιών, οι δείκτες αυτοί σταδιακά μειώθηκαν (περίπου 50 σήμερα) είτε με συγχώνευση είτε με κατάργηση. Μεταξύ αυτών των οργανισμών ήταν ο ΟΟΣΑ και η επιτροπή για τους δείκτες για τη βιώσιμη ανάπτυξη της χιλιετίας. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος (EEA) συνέταξε και δημοσίευσε έναν κατάλογο δεικτών διά των οποίων θεωρεί αφ' ενός μεν ότι ανταποκρίνονται στη μέτρηση της βιώσιμης ανάπτυξης, αφ' ετέρου δε ότι είναι ικανοί να συνδράμουν αποτελεσματικώς τους σχεδιαστές της περιφερειακής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Χώρα.

Οι επιλεγμένοι δείκτες τη βιώσιμης ανάπτυξης

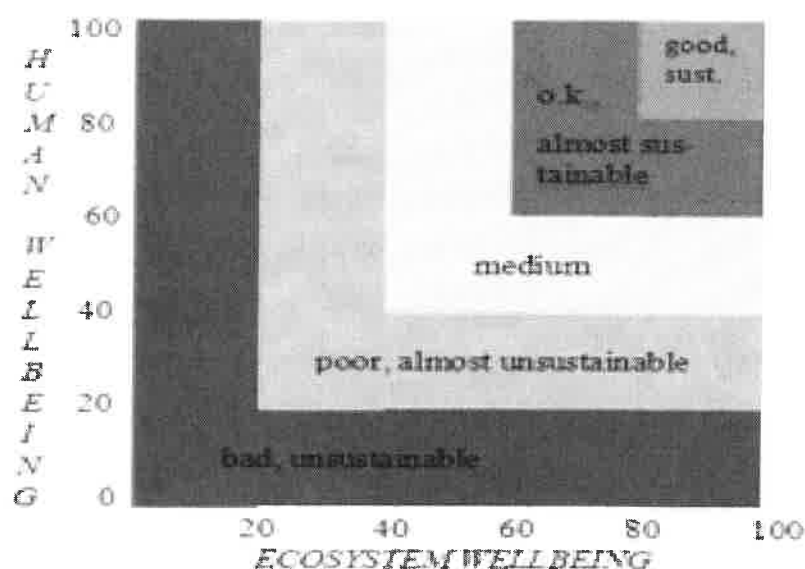
Στο σχήμα 3, που δείχνει την πορεία του δείκτη της γνήσιας προόδου που υπολόγισε για την πεντηκονταετία 1950-2000 η οργάνωση «Φίλοι της Γης», παρατηρούμε ότι αρχικά η πορεία της τελικής κατανάλωσης με βάση το δείκτη της βιώσιμης οικονομικής ευημερίας Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) είναι σχετική με το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν Gross Domestic Product (GDP). Περαιτέρω, ο δείκτης (ISEW) ονομάστηκε (τροποποιημένος) σε (GDP), Genuine Progress Indicator ή γνήσιος δείκτης προόδου και από την δεκαετία '70-'80 δείχνει στο σχήμα 3 να έχει πορεία κατωφερική. Τούτο συμβαίνει, γιατί στο νέο δείκτη δεν υπολογίζονται στο προϊόν μεγέθη, όπως οι θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις π.χ. των μεγεθών της προνοιακής πολιτικής κ.α. και επιπλέον η ίδια η πορεία επιβεβαιώνει πάλι το αξίωμα που διατυπώνει ότι υφίσταται μείωση της ποιότητας ζωής από ένα σημείο και μετά της οικονομικής ανάπτυξης. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να κατανοήσουμε εάν είναι δυνατόν ο δείκτης που μετρά τη γνήσια πρόοδο της οικονομίας να ξαναποκτήσει τη σχετική πορεία που είχε με την πορεία του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος: είναι δυνατόν, όταν η περαιτέρω ανάπτυξη καταστεί περισσότερο βιώσιμη, μεγεθυνόμενη και αυτό μέχρι σε ένα άλλο δυναμικό σημείο μέσα στο χρόνο κ.ο.κ. Εν κατακλείδι, τη βιωσιμότητα επιφέρουν όχι μόνο οι αυξήσεις των μακροοικονομικών χαρακτηριστικών της οικονομίας, αλλά και οι επιλογές που καθιστούν ακόμη περισσότερο βιώσιμη την αναπτυξιακή πορεία και συμβάλλουν στη γνήσια πρόοδο, όπως είναι η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η προστασία του περιβάλλοντος που περιορίζει τις μορφές των αντιοικονομιών κ.λ.π.

Σχήμα 3. Γνήσια ένδειξη προόδου, (Πηγή: Φίλοι της Γης)

Άλλοι δείκτες

Δημοφιλής δείκτης είναι ο Human Development Index, (HDI) ή Δείκτης της Ανθρώπινης Ανάπτυξης ο οποίος δεν καλύπτει τις περιβαλλοντικές αναζητήσεις. Οι τελευταίες καλύπτονται από το δείκτη Environmental Sustainability Index (ESI) ή Δείκτη Περιβαλλοντικής Βιωσιμότητας, από το Sustainable Development Index (SDI) ή Δείκτη Αειφόρου Ανάπτυξης και τον Wellbeing Index (WI) ή Δείκτη ευημερίας. Ο πρώτος, από τους τρεις προσεγγίζει πιθανολογώντας την περιβαλλοντική βιωσιμότητα της χωρικής ενότητας ή μιας Χώρας, ο δεύτερος προσεγγίζει όλες τις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης και ο τρίτος αποτελεί το βαρόμετρο της βιωσιμότητας μετρώντας τις ευημερίες, τόσο την ανθρώπινη όσο και αυτήν των οικοσυστημάτων.

Σχήμα 4. Δείκτης Wellbeing: βαρόμετρο της βιωσιμότητας (Πηγή: Prescott-Allen (2001))

Στο ανωτέρω σχήμα παρατηρούμε το δισδιάστατο διάγραμμα που απεικονίζει στον κάθετο άξονα τη μέτρηση της ανθρώπινης ευημερίας και στον οριζόντιο άξονα τη μέτρηση της ευημερίας των οικοσυστημάτων. Είναι ένα οικολογικό αποτύπωμα, επικουρικό στα άλλα μέτρα, για τον υπολογισμό της δυνατότητας που έχει η χωρική ενότητα για οικολογική βιωσιμότητα. Δεν περιλαμβάνει καθόλου οικονομικά στοιχεία μετρήσιμα και η βασική υπόθεση που παραδέχεται είναι ότι οι ανθρώπινες παραγωγικές δραστηριότητες είναι υπεύθυνες για τις οικολογικές παρεκτροπές πέραν εκείνων που η φύση δύναται να δεχθεί χωρίς να καταστραφεί μέρος της. Τέλος, οι υπολογισμοί που πραγματοποιεί είναι η χρήση των φυσικών πόρων και η απορρόφηση των ρύπων.

Η χρησιμότητα των δεικτών στην Περιφερειακή Πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Η χρησιμότητα των δεικτών για τη χάραξη πολιτικών σε κάθε μορφής χωρικών ενότητων για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης είναι μέγιστη δεδομένου ότι διά των δεικτών έχουμε έγκαιρες και έγκυρες επισημάνσεις για τις τάσεις των πολιτικών αυτών, πράγμα που δίδει τη δυνατότητα στους χαρακτες της να

ανασχεδιάζουν και στους εφαρμοστές αυτής να μεταβάλλουν τις υλοποιήσεις των δράσεων. Κυρίως, χρησιμοποιούνται από τους ανωτέρω οι δείκτες που αναφέρονται στις οικονομικές δραστηριότητες και στις διάφορες περιβαλλοντικές καταστροφές ή υποβαθμίσεις. Ωστόσο, η αντικειμενικότητα και ακρίβεια αυτών των δεικτών περιορίζεται εξαιτίας διαφόρων αιτιών, όπως θα μπορούσε να είναι η σκοπιμότητα της επιλογής των που συμβαδίζει με την υποκειμενικότητα, η αυθαίρετη ίση στάθμιση άνισων ή ανόμοιων περιβαλλοντικών κινδύνων, οι αδιαφανείς μονάδες μέτρησης κ.ά. Τέλος, εκ των δεικτών που είναι κοινώς παραδεκτοί αναγνωρίζεται ότι ο δείκτης Sustainable Development Index (SDI), Δείκτης Αειφόρου Ανάπτυξης, δείχνει το δρόμο για την πρόοδο και τη βιώσιμη ανάπτυξη την άμεσα συνυφασμένη με την περιφερειακή πολιτική, ο Environmental Sustainability Index (ESI), Δείκτης Περιβαλλοντικής Βιωσιμότητας, δείχνει τις προοπτικές της μακροχρόνιας πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη, ενώ το οικολογικό αποτύπωμα, όπως το αναφέραμε ανωτέρω, που εκφράζεται με δείκτες όπως ο Wellbeing Index (WI), Δείκτης ευημερίας, δείχνει τις ανθρώπινες δραστηριότητες που παραβιάζουν την ικανότητα του κόσμου των ανθρώπων και των οικοσυστημάτων με υποθέσεις κυρίως, διότι δεν περιλαμβάνει ο δείκτης αυτός ή άλλος όμοιός του σύνθετες οικονομικές μετρήσεις.

Άλλες κριτικές και απόψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Διάφοροι διακεκριμένοι επιστήμονες προς ενίσχυση των ολοένα νέων απόψεων για τη βιώσιμη ανάπτυξη διετύπωσαν σημαντικές απόψεις τόσο για τη θωράκιση του νομικού πλαισίου της όσο και για την άσκηση σοβαρών κριτικών, οι οποίες πολλές άγγιζαν τη δυσπιστία και την κοινωνική αίρεση και μάλιστα με δικαιολογητικές βάσεις. Ένας Έλληνας ανώτατος δικαστής, ειλικρινής υπέρμαχος της βιώσιμης ανάπτυξης ο Μ. Δεκλερής (1996 και 2000) διετύπωσε ότι σημαντικό βήμα για τη θωράκιση και την προαγωγή των θεμελιωδών εννοιών της βιώσιμης ανάπτυξης πρέπει να είναι ένα σύνολο αρχών που θα εξασφαλίζουν το δημόσιο χαρακτήρα αυτής, τη διατήρηση της σταθερότητας των φυσικών πόρων, την προστασία των Οικοσυστημάτων και την επέκταση των όπου επιβάλλεται, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, τη διατήρηση του δημοσίου χαρακτήρα της φυσικής κληρονομιάς, την προστασία του φυσικού κάλλους, την προαγωγή της οικολογικής συνείδησης, και

την επιβολή του σχεδιασμού στο χώρο και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συνεπώς, κατά το Δικαστή, ο οποίος ηγείται και αντίστοιχου επιμελητηρίου για την προστασία των οικοσυστημάτων η αποτελεσματική πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να ασκείται επί τη βάσει και νομικών κανόνων που πρέπει να διέπονται από τις προαναφερθείσες αρχές.

Άλλοι επιστήμονες, διετύπωσαν την αναγκαιότητα για την αποτελεσματική πολιτική, τη συγχρονία των ορθολογικών χρονικών διαχειρίσεων των φυσικών πόρων που ανανεώνονται, με των φυσικών κύκλων των ή ακόμη και μετά των τεχνητών κύκλων που υφίστανται στους ανανεώσιμους φυσικούς πόρους. Παραδείγματος χάριν, κατά το παρελθόν στη θαλάσσια περιοχή της Συνεγάλης το ψάρεμα της Σαρδέλας γινόταν λελογισμένα και ο υποθαλάσσιος πλούτος έφτανε για να θρέψει μεγάλο μέρος της αφρικανικής χώρας. Η σαρδέλα ως γνωστόν τρέφεται με το φυτοπλαγκτόν που με τη σειρά του τρέφει πάλι ή προστατεύει όλο τον κόσμο του βυθού. Η αλόγιστη αλιεία της σαρδέλας μέχρι εξαφάνισής της επέτρεψε την ιλιγγιώδη αύξηση του φυτοπλαγκτού στο βυθό, το οποίο διαρκώς συσσωρευόμενο σε αυτόν απελευθερώνει μεθάνιο που δημιουργεί εκρήξεις και σκοτώνει όλο σχεδόν τον ενάλιο πλούτο πριν προλάβουν να αναπαραχθούν οι λιγοστές σαρδέλες που τρέφονται από αυτό. Συνεπώς, η οικονομική ανάπτυξη διαταράσσεται διότι έχει διαταραχθεί και ο φυσικός κύκλος ασύμμετρα εξαιτίας των ανθρωπίνων παρεμβάσεων. Επίσης, άλλοι στέκονται στην αδυναμία συντόμευσης των τεχνητών κύκλων προκειμένου να περιορισθεί η ρύπανση του περιβάλλοντος από τα χρησιμοποιηθέντα μέταλλα ή άλλα υλικά. Όσο πιο γρήγορα μπορούν να ανακυκλωθούν τα χρησιμοποιηθέντα μέταλλα ή πλαστικά, δηλαδή όσο περισσότερο θα συντομεύσουμε τον τεχνητό τους κύκλο τόσο πιο πολύ θα προστατεύσουμε το περιβάλλον.

Η κριτική άλλων ειδικών στρέφεται στην ολιγωρία της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως είναι π.χ. η αιολική και η ηλιακή σε πολλούς βασικούς τομείς της οικονομίας, ενώ για τον τρόπο εκμετάλλευσης διατυπώνουν, και κατά την άποψή μου ορθώς, ότι η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που πραγματοποιείται με τη χρήση της τεχνολογίας πρέπει να διασφαλίζει την ανανέωση του φυσικού κεφαλαίου και να προστατεύει τη φύση και την κοινωνία από οικολογικές καταστροφές, όπως π.χ. τα πυρηνικά ατυχήματα του Τσέρνομπιλ παλαιότερα και της Ιαπωνίας στη σημερινή μας εποχή, που σηματοδότησαν την

αντίθετη αναπτυξιακή πορεία της βιώσιμης ανάπτυξης και μάλιστα για αρκετές δεκαετίες.

Μερικοί θεωρητικοί της οικολογικής σκέψης αφού πρώτα καταγγέλλουν τα ιδεολογικά κατασκευάσματα περί της βιώσιμης ανάπτυξης, μετά διατυπώνουν με τον καταγγελλτικό τους λόγο για την υποκριτική στάση εκείνων που καθιερώνουν και καθορίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη του πλανήτη μας. Ένα παράδειγμα: λένουν ότι ο ΟΗΕ, με την έκθεση Brundland (1987) καθιέρωσε για την ανθρωπότητα τι πρέπει να σημαίνει βιώσιμη ανάπτυξη, αλλά όρισε για την επίτευξή της την «προσοχή» των Βιομηχάνων των συνδικάτων ή και άλλων οργανωμένων συμφερόντων για να αποφευχθούν οι υπερβολές της μεταπολεμικής περιόδου στην καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Άλλοι εξ αυτών θεωρούν ότι οι οικονομικές θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης άρα και της βιώσιμης έχουν χρεοκοπήσει και σήμερα διανύουμε τα τελευταία στάδια πριν τη εγκατάλειψη αυτών. Στηρίζουν τις αντίθετες θέσεις των στα αναπτυξιακά υποδείγματα που επέφεραν μέχρι σήμερα την κλιματική αλλαγή με τις δυσμενείς συνέπειες αλλά και άγνωστες μελλοντικά για τον πλανήτη μας καταστάσεις και διατρανώνουν ότι ο επιθετικός προσδιορισμός «βιώσιμη» είναι απλώς μια μαστοριά λέξεων. Τέλος, η κριτική των στέκεται άκαμπτα και στην υπεράσπιση της θέσης-άρνηση της ύπαρξης του κράτους που θα κρατικοποιεί την αειφορική διαχείριση, αλλά θα καθίσταται ηγεμονία με αποδεικτικά στοιχεία τις καμπύλες που ευημερούν για να επιβάλλουν την ολοκληρωμένη βιοκυριαρχία (Οικολογική Οργάνωση « Σόλων»). Ένας άλλος επιστήμων, ο Δ. Ρόκος (2001), στεκόμενος επίσης κριτικά στους επίσημα καθιερωμένους θεσμούς για την ανάπτυξη προτείνει ένα νέο όρο για αυτήν, την «έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης» και διατυπώνει να σχεδιάζεται η ανάπτυξη ως να είναι το «όλον» της χωρικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και όχι ως το «σύνολο μερών αυτής» ή να σχεδιάζεται κατά τα «μέρη» αυτής. Τέλος, ως ολοκληρωμένη θα είναι, εάν όλα τα πεδία αυτής θα διέπονται από κανόνες θεωρίας και πράξης που θα καλύπτουν ορθολογικά και με αρμονία και το «μέρος» και το «όλον».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία Ξένη:

ANDREOU George. "The added value of EU cohesion policy in the Greek periphery: the case of Epirus" in *Journal of Southeast European and Black Sea studies*, v. 9, n. 1-2, March-June 2009, p. 59-75.

BACHE Ian. "Partnership as an EU policy instrument: a political history" in *West European Politics*, v. 33, n. 1, January 2010, p. 58-74.

BAILEY David, DE PROPRIIS Lisa (ed.). *Industrial and regional policies in an enlarging EU*. Abingdon: Routledge, 2009.

BOUVET Florence, DALL'ERBA Sandy. "European Regional Structural Funds: how large is the influence of politics on the allocation process?" in *Journal of Common Market Studies*, v. 48, n. 3, June 2010, p. 501-528.

DALL'ERBA Sandy, PEROCO Marco, PIRAS Gianfranco. "Service industry and cumulative growth in the regions of Europe" in *Entrepreneurship and regional development*, v. 21, n. 4, 2009, p. 333-349.

DIAMOND John (et al.). *Urban regeneration management: international perspectives*. London: Routledge, 2010.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. *Εργαζόμαστε για τις περιφέρειες: η περιφερειακή πολιτική της ΕΕ την περίοδο 2007-13*. Λουξεμβούργο: EUR-OP, 2008.

»». *Νέα ταμεία, καλύτεροι κανόνες: παρουσίαση των νέων δημοσιονομικών κανόνων και των δυνατοτήτων χρηματοδότησης κατά την περίοδο 2007-2013: οδηγός για αρχάριους*. Λουξεμβούργο: EUR-OP, 2008.

»». *ΜΠΒ, Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας: επαναπροσανατολισμός της βοήθειας της ΕΕ για τη διεύρυνση*. Λουξεμβούργο: EUR-OP, 2009.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ. *Περιφερειακή ανάπτυξη: πρακτικός οδηγός*. Λουξεμβούργο: EUR-OP, 2009.

FERRARA Alessandro. *Cost-benefit analysis of multi-level government: the case of EU cohesion policy and of US federal investment policies*. Abingdon: Routledge, 2010.

GAMBAROTTO Francesca, SOLARI Stefano. "Regional dispersion of

economic activities and models of capitalism in Europe" in *Economie appliquée*, v. 62, n. 1, mars 2009, p. 5-38.

HOFFMEISTER Onno. "The spatial structure of income inequality in the enlarged EU" in *The Review of income and wealth*, v. 55, n. 1, March 2009, p. 101-127.

MARCHANTE Andrés, ORTEGA Bienvenido. "Evaluating Efficiency in the Implementation of Structural Funds Operations" in *Evaluation*, v. 16, n. 2, April 2010, p. 193-209.

ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT. *How regions grow: trends and analysis*. Paris: OECD, 2009.

RODOKANAKIS Stavros. "Political approach of the EU structural intervention" in *Current Politics and Economics of Europe*, v. 20, 2009, n. 1, p. 99-114.

PANKE Diana. *Small states in the European Union: coping with structural disadvantages*. Farnham: Ashgate, 2010.

ROQUES Fabien, HIROUX Céline, SAGUAN Marcelo. "Optimal wind power deployment in Europe: a portfolio approach" in *Energy policy*, v. 38, n. 7, July 2010, p. 3245-3256.

TABELLINI Guido. "Culture and institutions: economic development in the regions of Europe" in *Journal of the European Economic Association*, v. 8, n. 4, June 2010, p. 677-716.

VAMVAKIDIS Athanasios. "Convergence in emerging Europe: sustainability and vulnerabilities" in *Eastern European Economics*, v. 47, n. 3, May-June 2009, p. 5-27.

ARMSTRONGH., TAYLOR J., (2009 c) *Regional Economics and Policy*, Blackwell, Victoria.

THIRLWALL A.P., (2001) ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Παπαζήση, Αθήνα.

Committee of the Regions, (2006) *THE STATE OF LOCAL DEMOCRACY IN THE WESTERN BALKANS*, European Communities, Brussels.

Prescott-Allen, R., (2001). *The Wellbeing of Nations: A Country-by-country Index of Quality of Life and the Environment*, Washington.

United Nations, 2001. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and

Methodologies , New York: United Nations

Peter Bartelmus Dr. (Lead Author); Graham Douglas (Topic Editor)
 "Indicators of sustainable development". In: Encyclopedia of Earth. Eds. Eds. Cutler
 J. Cleveland (Washington, DC: Environmental Information Coalition, National
 Council for Science and the Environment).

Βιβλιογραφία Ελληνική

Γιαουτζή Μ., Στρατηγέα Α. (2011) ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ Θεωρία
 και Πράξη, Κριτική, Αθήνα.

Κόνσολας Ν., (1997) ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
 ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Παπαζήση, Αθήνα.

Πολύζος Σ., (2011), ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Κριτική, Αθήνα.

Πετράκος Γ., Ψυχάρης Ι., (2004) ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ
 ΕΛΛΑΔΑ, Κριτική, Αθήνα.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ,
 (1991) Περιφερειακή Πολιτική, Εκθέσεις 24 για το Πρόγραμμα 1988-1992, ΚΕΠΕ,
 Αθήνα.

Ρόκος Δ., (2003) από την «βιώσιμη» η « αειφόρο» στην αξιοβίωτη
 ολοκληρωμένη ανάπτυξη, Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα.

Βασενχόβεν Λουδοβίκος, (2005) ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, Ε.Μ.Π.
 Αθήνα.

